جنګ او فرهنګ

په افغانستان کي

(د پوهنيزو، ادبي او څېړنيزو ليکنو ټولګه)

Ketabton.com

محمد اسمعيل يون

۱۳۹۴ لمريز کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنګ او فرهنګ

په افغانستان کې

(د پوهنیزو، ادبي او څېړنیزو لیکنو ټولګه)

محمد اسمعیل یون

۱۳۹۴ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: جنگ او فرهنگ په افغانستان کې

لیکــوال: محمد اسمعیل یون

خپرونـدی: د افغانستان ملي تحريك، فرهنگي څانگه

وېــبپـاڼـه: www.melitahrik.com

کمپوز: ضیاء ساپی

پښتۍ ډیزاین: فیاض حمید

چـاپشمېـر: ۱۰۰۰ ټوکه

چـاپـکــال: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحريك د خپرونو لړ: (۹۷)

لیکوال د خپرونو لړ: (۴۲)

یادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسوولیت لیکوال پورې اړه لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تحریک یادښت

د افغانستان ملي تحریک د (۱۳۹۳ ل) کال په پیل کې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه کړې وه چې د دې کال په بهیر کې به (شل عنوانونه) بېلابېل دیني، علمي، ادبي او ټولنیز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې کوي. ملي تحریک دا ژمنه د یاد کال د کب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د یوې پرتمینې غونډې په ترڅ کې یې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې کړل. ملي تحریک په یاده غونډه کې ژمنه وکړه چې د (۱۳۹۴ ل) کال په بهیر کې به انشاء الله د خدای (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې کوي. طبیعي خبره ده چې دا اسانه کار نه دی، ډېر زیات زیار او زحمت ته اړتیا لري، خو ملي تحریک ټینګ هوډ کړی چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملی کوي. دا اثر چې ستاسو په لاس کې دی د همدې (سل عنوانونو) ژمنه کړو اثارو له جملې څخه دی، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحریک هیله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته کړي. ملي تحریک له ټولو هغو لیکوالو، ژباړونکو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندویانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهیر کې یې یو بل سره مرسته او ملګرتیا کړې او دا فرهنګي بهیر یې بریالی کړی، د زړه له کومې مننه کوي او کور وداني ورته وایي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هیله
د افغانستان ملي تحریک فرهنګي څانګه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نیولیک

لیکنه مخ

- په تحمیلي جنګ کې راټوکېدلی فرهنګ.............................۱
- بیا هم په جنګ او فرهنګ کې...۷
- یو مثبت فرهنګي بدلون او اوښتون هڅه ۹
- پښتو رسنیو ته څو د زړه خبرې او څو د راز مشورې............۱۴
- بابي ګله! ستا دلیدو په هیله..۲۱
- په ((ځانګو)) کې کوم فکر زانګي؟......................................۲۳
- پوهاند محمد حسن کاکړ د جګړې پر لومړۍ کرښه!.............۳۰
- د ودان اوښکه..۳۶
- د (ضمیر) پر مړینه ضمیر لړزېږي.......................................۴۲
- جنګ او فرهنګ په افغانستان کې..۴۴
- د خوشـــال پوځي نړۍ لید...۶۳
- ((د بریالیتوب لار)) له کومو پېچومو تېرېږي؟........................۷۸
- پښتو کې دري نوي شعري فورمونه ۸۶
- پښتو اوسنی شعر د حوادثو په مسیر کې.............................۱۱۲
- د یو ښه لیدلوري لپاره یوه ښه هڅه.....................................۱۳۸
- د استاد الفت په نثر کې شل فکري لیدلوري.........................۱۴۱
- د نظم رغنده توکونه..۱۷۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

په تحمیلي جنګ کې راټوکېدلی فرهنګ

په افغانستان کې له تېرو څو لسیزو راهیسې په بېلابېلو نومونو جنګ یانې د تمدنونو ټکر (Clash of Civilisation) یا د (باچا خان بابا) په وینا د پردي جنګ تنور تود دی، چې خشاک یې افغانان په تېره بیا پښتانه دي، وینه د افغان توېږي، پښه د افغان غوڅېږي، کور د افغان ورانېږي، ښوونځی د افغان سوځول کېږي، ډاکټر، انجنیر، ښوونکی، سپین ږیری او ملک د پښتانه وژل کېږي، خو ثمر یې د سیمې او نړۍ زبېښونکي هېوادونه څټي. په جنګ کې ګوزڼ نه وېشل کېږي، جنګ افغانستان ته زیات مادي او معنوي زیانونه اړولي دي، په تېره بیا زموږ فرهنګ یې تر کچې ډېر زیانمن کړی دی، چې بېلګه یې له هېواده د پښتون کدر فرار، پردی فرهنګي یرغل او نور دي، خو ددې ترڅنګ بیا هم ځینې ژمنو پښتنو د جنګ په دغه بټ کې هم خپله فرهنګي او علمي ډیوه بله ساتلې او وخت نا وخت یې نوموتي اثار پنځولي دي، چې په دې جمله کې (جنګ او فرهنګ په افغانستان کې) د درانه استاد پوهنوال محمد اسمعیل یون د بېلابېلو ارزښتمنو لیکنو ټولګه ده، چې دده بېلابېلې لیکنې په کې شاملېږي.

په نوموړې ټولګه کې استاد ډېر ښکلې او په زړه پورې لیکنې، چې ځینې یې د تېرو پنځو کلونو په بهیر کې د علمي کنفرانسونو لپاره چمتو کړې وې او علمي ارزښت لري، ځای کړي دي، او ځینې نورې یې وخت ناوخت د هېواد په روانو حالاتو د زړه درد او د هغو تداوي

(c) ketabton.com: The Digital Library

دواړه له ټولنې سره شریک کړي دي او ځینې نورې یې د هېواد د معتبرو لیکوالو پر اثارو تحلیلي لیکنې دی، د بېلګې په توګه: (جنګ او فرهنګ په افغانستان کې) لیکنه، چې په همدې نامه کتاب هم نومول شوی، استاد دغه لیکنه د سارک هېوادونو سکرتریت لپاره لیکلې وه، چې په کې یې د هېواد فرهنګي غنا ته نغوته کړې او هم یې د روان ((پردي جنګ)) له امله زموږ هېواد ته اوښتي فرهنګي زیانونه ارزولي او په نړدې راتلونکي کې یې د شتو فرهنګي اثارو او فرهنګ ته د اوښتونکو زیانونو د مخنیوي لارې چارې په ګوته کړې دي. د (د یو مثبت فرهنګي بدلون اوښتون هڅه) لیکنه د هېواد پر نوښتګرو چارو باندې را څرخي، چې څرنګه موږ په ګډه د یون کلتوري یون له لارې د استاد یون (۳۳) بېلابېل اثار په پښتون ځېونکي ارګ کې راټول، ترتیب، کمپوز، ایډیټ او خپاره کړل، چې بېلګه یې تر اوسه په افغانستان کې نه ده لیدل شوې، د دغو کتابونو په پار په کابل سرینا هوټل کې شانداره غونډه جوړه شوې وه، چې بېلابېلو لیکوالو له هماغه ځایه د خپلو اثارو د راټولولو او د چاپ له لارې د خوندیتوب فکر واخیست او هوډ یې وکړ چې ورته کار به ترسره کوي، خو ((کار سخت کار دی))، له بده مرغه چې تر اوسه پورې یو پوخ لیکوال هم په دې چاره بریالی شوی نه دی.

په تېرو څوارلسو کلونو کې نړیوالو د پیسو د جوال خوله د افغانستان لپاره پرانیستې وه، چې له امله یې زیاتې رسنۍ راوټوکېدې، خو له بده مرغه زیاتې رسنۍ په کې یرغمل شوې. د

(c) ketabton.com: The Digital Library

زوروا کو او بهرنیو له خوا یرغمل شوې رسنۍ اوس د هېواد د ملي ګټو پر ضد خپرونې کوي. له ښه مرغه په دې تېل کې یو شمېر پښتو رسنۍ هم را وتوکېدې، چې په (پښتو رسنیو ته څو د زړه خبرې او څو د راز مشورې) په لیکنه کې د پښتو رسنیو د چارو د لا ښه والي او رسنیز ځواک د اغېزمن کارولو لارې چارې په ګوته شوي دي، چې څنګه پښتو رسنۍ په تېره چاپي او برښنايي رسنۍ د بې ځایه تورونو او رسنیزو اخلاقو خلاف چارو پر ځای پر ملي او فرهنګي مسایلو تمرکز وکړي.

په افغانستان کې تل پر یوه غم پسې بل غم وي، یوازینۍ لوبې دي، چې د هېوادوالو په شونډو یې موسکا راوستې چې په دوی کې زموږ د کرکټ ملي لوبډلې لوبغاړي په سر کې راځي، دوی د هېواد بېرغ د نړۍ په ګوټ ګوټ کې ورپاوه. د تنظیمي جګړو پر مهال به موږ په پېښور کې کرکټ لوبې کتلې او کولې، خو په زړه کې مو د خپل هېواد د لوبډلې د لوبې د کتلو غټ ارمان و، چې الحمد الله دادی دا ارمان مو هم پوره شو، موږ به په خپلو ناستو کې ویل چې کله به د افغانستان ملي لوبډله په نړیوالو لوبو کې لوبېږي او موږ به په فخر ورته چکچې وهو او خپل احساسات او ولولې به څرګندوو، له ښه مرغه دا ورځ مو هم ولیده، استاد په خپله لیکنه (د ودان او ښکه) کې د کرکټ لوبې لېوالتیا ته او د هېواد د ملي لوبډلې لپاره خپل، د خپلې کورنۍ او کشري زوی (ودان) احساسات انځور کړي، چې نن سبا د هر افغان کورنۍ همدا احساسات دي، (ودان) بختور دی چې وار له مخه په ماشومتوب کې یې د ملي لوبډلې لوبې ولیدې او د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ملي ټیم د ماتې له امله یې اوښکې د بریا په هیله تویې کړې، کېدی شي راتلونکې کې د هېواد د همدې لوبډلې ستوری شي، زموږ د نسل خو یوازې دا ارمان و، چې خپل بېرغ د نړۍ په میدانونو کې رپانده ووینو، د (ودان) دا هیله چې ملي لوبډله به د نړۍ سترو لوبډلو ته ماتې ورکوي، یوه په بلې پسې رښتیا کېدونکې ده او هغه ورځ لرې نه ده چې زموږ هېواد به د نړۍ په کچه اتل وي.

یو چا رښتیا ویلي دي چې ((پښتانه ښه ژوندي او بد مړي نه لري)) خو دغه خبره بیا د د پوهاند محمد حسن کاکړ په اړه صدق نه کوي، ځکه چې پوهاند صیب او ارواښاد زرملوال صیب دوه تکړه تاریخ لیکونکي وو، چې تل یې د غرضي او مرضي ستمي تاریخ تحریفوونکو لیکوالو پر وړاندې په زغرده په ثبوتونو او د تاریخ د علم د اصولو په رڼا کې ځوابونه ویلي دي، درانه استاد یون هم د (پوهاند محمد حسن کاکړ د جګړې پر لومړۍ کرښه!) لیکنې تر سرلیک لاندې د پوهاند صیب په اړه خورا کره او پخه لیکنه کړې، چې په کې یې د پوهاند صیب کاکړ پر کړو خدمتونو رڼا اچولې ده.

یون صیب د یو ژمن او وفادار دوست په څېر خپل ملګري په ژوند او مرګ دواړو پاللي دي، چې د ښاغلي عبدالحمید بابي صیب پر مرګ یې هم په (بابي ګله! ستا دلیدو په هیله) لیکنه کې اوښکې تویې کړې. دغه راز یې د (ضمیر پر مړینه ضمیر لړزېږي) سرلیک لاندې د ځوانیمرګ لیکوال (احمد ضمیر علم دوست) پر مړینه اوښکې توی کړې او هغه ته یې د عقیدت پېرزوینې وړاندې کړې دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

[په ((ځانګو)) کې کوم فکر زانګي؟] ليکنه يې د نوموتي ليکوال فاتح الملک ننګ يوسفزي پر يوه کتاب (ځانګو) کښلې ده، چې په کې يې د کتاب منځپانګه په ژوره توګه روښانه کړې او د کتاب پر ارزښت او د موضوع پر اهميت رڼا اچولې ده.

زه چې څومره يون صيب پېژنم له خوشال بابا سره يوه روحي تړاو لري، چې پرې تر حده زيات ګران دی او ما چې د استاد څومره اثار لوستي، ده د خوشال بابا د شعر بېلګې په کې په يو نه يو ډول راوړې دي. (د خوشال پوځي نړۍ ليد) يې يوه بله جالبه ليکنه ده. دا ليکنه د پروفيسر علي احمد جلالي پر کتاب (د خوشال د عصر او چاپېريال پوځي څېړنه) نومي کتاب باندې شوې ده، چې د بابا فکر يې په کې ښه شنلی دی. په دې کتاب کې داسې بېلګو ته اشاره شوې چې د هېواد په اوسنيو حالاتو کې هم د تطبيق وړ دي او ليکوال هڅه کړې چې نه يوازې د بابا د وخت، بلکې د هغه په رڼا کې اوسني جنګي چاپېريال او تکتيکونه هم وڅېړي. ورپسې ليکنه يې د نقيب احمد اتل پر ژباړه چې د نوموتي اروا پوه ډيل کارنيګي کتاب (د برياليتوب لار) کتاب باندې کړې ده، چې د کتاب ټوله محتوا يې په لنډ ډول په کې واضح کړې ده، نوموړې ليکنه د کتاب پر منځپانګې سربېره نور ډېر ګټور مطالب راپېژني او د شخصيت جوړونې په اړه په کې لازمې لارې چارې راښيي، د کتاب په بله برخه کې يې د (د نړيوالو اړيکو، اند او انګېرنې) پر کتاب چې د ښاغلي (نورولي خان نور) يو څېړنيز او شننيز اثر دی، هم يوه هر اړخيزه ليکنې کړې ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه راز استاد يون د خپلو علمي ترفيعاتو لپاره ځيني څېړنيزې علمي ليکنې هم په دې ټولګه کې ځای کړې دي، چې وخت ناوخت يې په کابل پوهنتون کې د کنفرانسونو له لارې وړاندې کړې دي، چې (په پښتو شعر کې درې نوې شعري فورمونه)، (پښتو او سنی شعر د حوادثو په مسير کې)، (د استاد الفت په نثر کې شل فکري ليدلوري) او (د نظم رغنده توکونه) عنوانونولاندې ليکنو کې يې په پوره تفصيل سره علمي او ادبي بحث کړی دی، چې د علم او ادب لارويانو لپاره يوه مشعل کېدی شي او په ورته موضوعاتو کې ترې د ريفرنس په توګه ګټه اخيستلای شي.

په پای کې د ادب او ليکوالۍ د يو شاګرد په توګه ويلای شم، چې په دغه اثر کې کولای شو، د سريزې ليکنې، کره کتنې، يادښت ليکنې او نورو بېلابېلو ليکنو د ليکلو په اړه پوره مالومات ترلاسه کړو او کولای شو چې له دغو ليکنو په الهام اخيستنې سره ورته ليکنې وکړو، چې دا به زموږ د فردي وړتيا په غوړېدنه کې ستر رول ولوبوي، که څه هم ما هڅه کړې چې د کتاب د منځپانګې په اړه لنډېز وړاندې کړم، چې ايله په همدې خو کرښو په تورولو توانېدلی يم، په پای کې درانه لوستونکي ددې اثر لوستو ته رابولم او استاد ته د لوی الله ج له درباره د اوږد عمر، تاند قلم او ځيرک فکر هيله لرم.

په درناوي
پوهنيار وفاالرحمن وفا
کابل- بګرامي
د مرغومي ۲۲مه ۱۳۹۴ل کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه:

بیا هم په جنګ او فرهنګ کې

دا زما د متفرقه پوهنیزو، ادبي او څېړنیزو لیکنو یوه ټولګه ده، دا لیکنې د (۱۳۸۸ل) کال له پیل څخه بیا د (۱۳۹۴ل) کال تر پایه پورې په بېلابېلو وختونو کې لیکل شوي دي. ځینې یې چاپي او برېښنایي رسنیو کې پر خپل وخت خپرې شوي او ځینې یې لا خپرې شوي هم نه دي. په دې هیله یې د یوې ټولګې په توګه خپل ولس ته ډالۍ کوم، چې ګټه یې عامه شي. په دې لیکنو کې ځینې پر بېلابېلو ادبي اثارو لیکل شوي چې د همغو اثارو څرنګوالی څېړي.

څلور لیکنې په کې دا سې دي چې ما د (پوهنوالۍ) او (پوهاندۍ) د علمي رتبو لپاره د علمي کنفرانسونو په توګه وړاندې کړي او د کنفرانسونو ژوري هیئت له خوا مثبتې ارزول شوي دي، د هغوی سپارښتنه هم دا وه، چې دا کنفرانسونه باید چاپي بڼه هم خپله کړي. (جنګ او فرهنګ په افغانستان کې) په دې ټولګه کې شامله یوه لیکنه ده، دا لیکنه ما په هندوستان کې د جنوبي اسیا د لیکوالو د ټولنې د سکرتریت په غوښتنه هلته د یوه جوړېدونکي علمي کنفرانس لپاره لیکلې وه. یاد سکرتریت د یادې ټولنې د غړو هېوادونو له یو دوه درې تنو لیکوالو څخه غوښتي وو چې په خپله خوښه یوه مهمه فرهنګي موضوع وټاکي، یوه علمي لیکنه پرې وکړي او یاد سکرتریت ته یې ورولېږي!

څرنګه چې افغانستان یو جګړه ځپلی هېواد و او فرهنګ یې د پرله پسې جګړو له امله ډېر زیان لیدلی و، ما د څو کلونو په ترځ کې په دې برخه کې څېړنې کړې وې او لږ تر لږه مې (درې عنوانه) ځانګړي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اثـار هـم پـه دې برخـه کـې چـاپ کـړي وو ، نـو ځکـه مـې د (جنـګ او فرهنګ) موضوع وټاکله، له دې ليکنې څخه مې هدف دا و چې مـوږ، نـړۍ پـه تېـره بيـا خپلـو ګاونـډيو هېـوادونـو تـه دا پـه ډاګـه کـړو چـې افغانستان له فرهنګي پلوه يو غني هېواد و ، خو جګړو يې ډېره زياته مـادي او معنـوي شـتمني لـه منځـه وړې او پـاتې يـې هـم ډېره زيانمنـه کړې ده. ددې تر څنګ مې هدف دا و چې ددې فرهنګي شتمنۍ د نـور ويجاړي مخه ونيول شي، زموږ يـو شـمېر تـاريخي اثـار بېرتـه ترلاسـه شي او هم د نړۍ پام زموږ د فرهنګي شـتمنۍ خونديتابـه تـه راواوړي. دا ليکنه ما هغوی ته وروليږله، دا چې هغوی پرې څه وکړل، په درد به يې ورته خوړلي وي که نه، خو مـا خپـل ملـي او فرهنګـي مسـؤليت ادا کړ. دلته مې په دې ټولګې کې يو ځل بيا دا ليکنـه ځـای پـر ځـای کـړه، که بهرنيان زموږ د فرهنګي شتمنۍ سـاتنې تـه پاملرنـه نـه کـوي، مـوږ خپله بايد لاس په کار شو. نو همـدې مسـئلې تـه د زيـاتې پـاملرنې پـه خـاطر ددې ليکنـو ټـولګې تـه مـې همـدا نـوم (جنـګ او فرهنـګ پـه افغانسـتان کـې) غـوره کـړ. هيلـه ده درانـه لوسـتونکي ددې ليکنـې تـر څنګ نورې ليکنې هم په غور سره ولولي او هر څه يې چې د هېـواد د فرهنګ د بېلابېلو خواوو د خدمت لپاره په وس کې وي، له هغو څخه ډډه ونه کړي. په همدې هيله د ليکنو دا ټولګه ستاسو مخې ته ږدم.

په ټوله هېوادنۍ فرهنګي مينه

محمد اسمعيل يون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یو مثبت فرهنګي بدلون او اوښتون هڅه

دا یادښت د (۱۳۸۷ل) کال په وروستیو کې د یون کلتوري یون له خوا د (۳۳) عنوانو بېلابېلو اثارو د چاپ په مناسبت لیکل شوی و.

په افغانستان کې روان د ېرش کلن بحران بېلابېل علتونه لري، سیاسي، ټولنیز، اقتصادي، فقر، بهرني او کورني سیاسي غرضونه او نور ډول ډول محرومیتونه ددې بحران د اوږدېدو لاملونه دي. خو ددې ترڅنګ یو بل مهم عامل چې تر اوسه لا چا ورته ډېره اشاره نه ده کړې او نه یې ورته ډېر کار کړی دی، هغه فرهنګي فقر، فرهنګي محرومیت او فرهنګي محکومیت دی. همدا فرهنګي فقر او محرومیت ددې سبب شوی، چې زموږ د ټولنې د بېلابېلو خواوو ترمنځ د تفاهم امکانات کمزوري شي او هم له نورو ټولنو سره د افغاني ټولنې ذهني واټن رامنځته شي. د فرهنګي محرومیت او محکومیت د ختمولو لپاره په هېواد کې د زیاتو ښوونیزو، روزنیزو، علمي او فرهنګي مرکزونو جوړول ډېر ضروري دي. د رسنیو فعالیت او خلکو ته د مثبت پیغام رسول هم ډېر مهم دي. د ډول ډول علمي، ادبي، ټولنیزو او سیاسي کتابونو چاپ او د هېواد هر

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوستي او کم لوستي وګړي ته د هغو رسول د فرهنګي فقر او کلتوري محکوميت په ختمولو کې مهم نقش لري.

هر څومره چې په هېواد کې د کتابونو د چاپ او خپرونو مراکز زياتېږي، همغومره د فرهنګي فقر لمن راټولېږي، د خلکو ذهنونه روښانېږي، يو بل سره يې د تفاهم او تحمل روحيه پياوړې کېږي. (يون کلتوري يون) چې په هېواد کې د يو ازاد علمي او کلتوري مرکز په توګه له (۱۳۸۷ل) کال راهيسې فعاليت کوي، د لومړي ځل لپاره يې په افغانستان کې د يو مثبت فرهنګي کار بريالۍ تجربه ترسره کړه. (يون کلتوري يون) د (۱۳۸۷ل) کال په وروستيو کې (۳۳) عنوانه بېلابېل ادبي، ټولنيز، سياسي، روزنيز او علمي کتابونه په يوځايي ډول چاپ کړل. ددې (۳۳) عنوانو کتابونو مالي لګښت بېلابېلو افغانانو پر غاړه اخيستی و. کله چې دا کتابونه ټولنې ته وړاندې شول، نو د ټولنې له خوا يې تود هرکلی وشو، کتابونه نه يوازې په چاپي بڼه وو، بلکې (۳۳) عنوانه کتابونه په يوه سي ډي (CD) کې هم او د انټرنېټ له لارې هم لوستونکو ته وړاندې شول. ددې کتابونو هر عنوان له (۱۰۰۰-۲۰۰۰) ټوکو پورې په چاپي بڼه او نږدې (۳۰۰۰) سي ډګانو په شکل او همدارنګه په انټرنېټ کې د روهي، بېنوا، کتابتون او نورو سايټونو له خوا د لوستونکو په واک کې ورکړل شول. ټول (۳۳) عنوانه کتابونه د يوه پېکج يا بستې په شکل د هېواد هغو علمي، ښوونيزو او روزنيزو مرکزونو ته چې کتابتونونه يې درلودل، په وړيا ډول ورکړل شو، نږدې (۲۰۰) بکسې چې په هره يوه کې (۳۳) واړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

اثـار ایښـودل شـوي لـه یـوې سـې ډې سـره د افغانسـتـان د خیبـر پښتونخوا ایالت کتابتونونو ته ولېږل شول. نږدې (۵۰) پېکجـه، روسیې، هندوستان، ډنمارک، بلجیم، امریکا متحده ایالات، کویټ، سعودي عـرب، جرمني، متحده عربـي امـاراتو او ځینو نورو هېوادونو ته له سي ډیانو سره ولېـږل شـول. نـږدې (۲۰۰۰) سي ډیانې افغان محصلینو، زده کوونکو، ښوونکو، لیکوالـو، شاعرانو او قلموالو ته ورکړل شوې او هیلـه ورڅخـه وشـوه، چې نورو اړتیا ور کسانو ته هم دا (سي ډیانې) کاپي کړي. په دې ډول یوه نوي تاسیس شـوي علمـي، خپرنیز مرکز د هېـواد وګـړو یـوه پام ور برخه تر علمـي پوښـښ لانـدې راوسته. دا د افغانسـتـان پـه تاریخ کې لومړی ځل دی، چې یو نوی تاسیس شـوی ازاد علمـي مرکز دې په خپلو هڅو او نوښت علمي خدمتونـه د چاپ، سـي ډي، انټرنیټ لـه لارې پـر یـوه وخـت وړانـدې کـړي. کلـه چې دا کتابونه د هېـواد بېلابېلو مرکزونـو او کتـابتونونو تـه ورسـېدل، نو د لوستونکو ډېرې زیاتې او مکررې غوښتنې (یـون کلتـوري یون) تـه راورسـېدلې او ددې اثـارو د لازیات تکثیـر غوښـتنه یـې وکړه، خو یون کلتوري یون چې لـه کلونـو راهیسـې پـه دې پروژه کار کړی و، ددې اثـارو د بیـا چـاپ، تقسـیم او بیـا تکثیـر ورتـه اسانه نه و. دا چې یون کلتوري یون څه ډول یـو علمـي مرکـز دی، دلته به یې په لنډیز سره معرفي کړو:

یون کلتوري یـون: یـون کلتـوري یـون یـو علمـي او خپرنیز مرکـز دی چـې پـر (۱۳۸۷ل) کـال یـې فعالیـت پیـل کـړ او پـه یـو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځايي ډول يې (۳۳) عنوانه علمي، ادبي او روزنيز کتابونه ټولنې ته وړاندې کړل. دا علمي مرکز زما (محمد اسمعيل يون) او زما نورو ملګرو (ضياء الرحمن ضياء، وفاء الرحمن وفا او شېر عالم املوال) له خوا تاسيس شوی. دا داسې يو مرکز دی چې نه سياسي فعاليت کوي، نه انتفاعي اهداف لري، يوازې د علمي، ټولنيز او روزنيز، سياسي او تفريحي اثارو د چاپ او خپراوي لپاره کار کوي. د هېواد د کوچنيانو، ځوان نسل او فرهنګيانو د روزنې لپاره روزنيز، علمي او ښوونيز سيمينارونه او ورکشاپونه جوړوي او فرهنګي استعدادونه روزي، دا مرکز يو علمي مشورتي بورډ لري، چې د مرکز له تګلارې او کړنلارې سره د مرکز فعاليتونه تنظيموي.

د يون کلتوري يون د علمي بورډ په مشوره لومړی ما (يون) خپل اثار ددې علمي مرکز له لارې ځکه چاپ کړل چې دا لومړۍ تجربه وه، لګښتونه مې هم خپله ورته پيدا کړل؛ ډېر دوستان مې وهڅول هغوی يې لګښتونه ورکړل. موږ ټولو وويل که دا تجربه بريالۍ شوه، نو بيا به يې همداسې پسې وغځوو، که چېرې په دې کار کې کومه نيمګړتيا وه، نو مسؤليت يې هم موږ ته راجع کېږي. سره له دې چې دې مرکز سره زما تخلص تړلی، خو دا په دې مانا نه وه چې يوازې زه به خپل اثار ورځخه چاپوم، ما ځکه خپل اثار له دې لارې چاپ کړل چې زه له خپل کاره وزګار او د نورو خلکو کار ته وخت پيدا کړم، ما خو به هم خپل اثار له يوې لارې چاپول، نورو خپرندويو ټولنو کېدی شي د شکل او محتوا له مخې ددې ټولو اثارو همهالي او يو ځايي

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاپ ته زړه نه وای ښه کړی، نو ځکه ما له دې مرکزه دا اثار چاپ کړل، له نورو لیکوالو مې هیله ده چې خپل لیکلي او بشپړ شوي اثار دې مرکز ته د چاپ لپاره راولېږي.

دا د یو مثبت فرهنګي بدلون او اوښتون لپاره یوه هڅه ده، موږ هیله لرو، ددې په شان نورې فرهنګي هڅې هم ترسره کړو، له ټولو هېوادپالو فرهنګیانو هیله کوو چې ددې ډول هڅو د بریالیتوب لپاره زموږ ملاتړ وکړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو رسنیو ته څو د زړه خبرې
او څو د راز مشورې

دا لیکنه ما پر (۱۳۸۷ل) کال هغه مهال وکړه، چې یو شمېر لیکوالو په بېلابېلو وېبپاڼو کې په مستعارو او ځینو په خپلو نومونو یو په بل پسې لیکنې کولې او یو بل ته یې سپکاوی کاوه.

د تاریخ په اوږدو کې کله هم چې پښتانه له بهرني یرغل څخه څه ناځه په وقفه یې ډول بې غمه شوي، نو بیا یې په خپلو منځونو کې یو په بل پسې را اخیستي ده، دا تجربه له پخوا نه تر دې دمه لا تکرارېږي، خو اوس ددې وخت رارسېدلی چې دا تجربه پرېوې مثبتې تجربې بدله کړو؛ تر بحران وروسته حالت او وخت پر پرمختګ او جوړونې ولګوو، نه د اختلافاتو پر راپنځونې. اوس سره له دې چې موږ لا د کورنیو او بهرنیو دښمنانو له ډول ډول ګواښونو څخه نه یو بې غمه شوي خو په فرهنګي برخه کې مو څه ناڅه پرمختګ کړی او کوو یې، خو له بده مرغه یو شمېر ګړني او لیکني وېناوال او لیکوال لا هم اوسنیو سترو خطرونو او ګواښونو ته په ژور نظر نه ګوري، ددې پر ځای چې خپل فکر او قلم د هېواد د ملي کلتور د غوړونې لپاره وکاروي، پر تا ویلو او ما ویلو سر دي او ځینې هم په دې خاطر چې د خپل شهرت غریزه خړوب کړي، پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

منفي ليکنو خپل وخت تېروي او پر داسې مطرحو او مثبتو شخصيتونو غرضي ليکنې کوي، چې په ټولنه کې د درناوي پوړۍ ته رسېدلي دي، دا ډول اشخاص په دې ډول د بل چا د سپکاوي له لارې د خپل شهرت اسباب برابروي. دا عيبونه پخوا هم وو خو اوس په ځينو اشخاصو کې زيات ليدل کېږي، نو په دې ډول دا کټګورۍ اشخاص په عام ډول په ټولنه کې د شخصيت جوړونې پر معيارونو د ابهام تيارې خوروي او غواړي نور مثبتې شخصيتونه په خپلو دې ډول هلو ځلو خپلې کچې ته راټيټ کړي. زموږ د ټولنې د ځينو کسانو همدغه عيب ته په کتو سره (استاد روهي) مرحوم دا تشويش ښکاره کړی چې ((په وروسته پاتې ټولنو کې د شخصيت معيار معلوم نه دی)) مانا دا چې ځينې کسان په ټولنه کې د مثبتو شخصيتونو زغم ته تيار نه دي، دوی د رخې او کينې پر داسې يوې ناروغۍ اخته دي چې له ځانه پرته بل څوک نه شي زغملای. دوی ددې پر ځای چې پر ځان کار وکړي، د نورو کارونو او عملونو ته متوجه وي او هغه د خپل ذوق او تمايل په تله تلي، په حقيقت کې د دوی شخصيت د نورو په شخصيت پورې تړلی دی، که نور ښه، بشپړ او يا نيمګړي کارونه وکړي، نو دوی ته په واقعيت کې کار پيدا کېږي. څه د پاسه شل کاله کېږي چې زه د خپلو يو شمېر نورو ژمنو فرهنګي ملګرو تر څنګ پر کلتوري هلو ځلو بوخت يم او ددې تر څنګ يو شمېر سياسي او ټولنيزو هلو ځلو ته په دې خاطر زړه ښه کوم چې خپلو او د نورو ليکوالو ملګرو کلتوري هلو ځلو ته لار اواره کړم، خو په دې دوو-دوه نيمو لسيزو فرهنګي هلو ځلو کې مې د زمانې ډېرې تجربې ليدلي او دخپلو ځينې نږدې او لرې فرهنګيانو ذهني او شخصيتي حالت که راته ټول نه وي خو تر زياته حده معلوم دی. موږ داسې ليکوال هم لرو چې هم يې خپله کار

(c) ketabton.com: The Digital Library

کړي او هم يې نورو ته کار پيدا کړي، هم يې خپل شخصيت جوړ کړي او هم يې د نورو د شخصيت د ودې او تثبيت لپاره پانګه جوړه کړې، خو له بده مرغه موږ ځينې داسې په اصطلاح ليکوال هم لرو چې د نورو د شخصيت د ودې د مخنيوي په خاطر له ځان سره پر جګړه اخته دي، ددې پر ځای چې د خپل ځان، خپل قلم او خپل ژوند د پرمختګ په لټه کې شي د نورو کارونه شمېري. د نورو د جيبونو حساب کوي او د نورو د پرمختګ پوړۍ شمېري، د دوی پر دې سر خلاص نه دی چې له هر چا څخه چې کوم لوی شخصيت جوړېږي هغه د ازمون له بټۍ څخه تېرېږي، شخصيت په دې نه جوړېږي چې يو به زحمت ګالي او بل به په راحت وخت تېروي، بيا به په ټولنه کې د دواړو موازنه برابره وي. يو وخت موږ په پېښور کې ډېر کتابونه چاپول او بيا به مو کابل ته راوړل نو اکثره خلک ډېر خوشاله وو، يو وخت تکړه کره کتونکي (استاد اسدالله غضنفر) ماته وويل ((ډېر کارونه کوې او ښه کارونه کوې خلک درته ډېر احترام لري، خو ګوره چې يو شمېر خلک کينې او رخې هم لري يو څه عيبونه په ځان کې پرېږده، چې کينه ګر دې عيبونو ته متوجه شي او ته به خپل کار وکړې که نه وي نو کينه ګر به درته ډېر مشکل پيدا کړي...)) د استاد غضنفر به اوس دا خبره هېره وي که به يې په ياد وي خو زما ځکه په ياد ده چې زه عملاً په ژوند کې له دې ستونزې سره مخامخ شوی يم. له دې ليکنې څخه مې موخه دا ده، چې زموږ په ټولنه کې د ځينو شخصي عقدو له مخې يو منفي کړکېچ را ټوکېدونکی دی او که ددې بحران مزي کش شي نو کېدلای شي پر يو ژور بحران بدل شي. ددې بحران لومړنۍ نښې نښانې په ځينو چاپي او کتنيو رسنيو (ويبپاڼو) کې څرګندېږي او که مخه يې ونه نيول شي کېدی شي پر يوه فرهنګي

(c) ketabton.com: The Digital Library

بحران بدل شي. ستونزه په دې کې ده چې يو شمېر کم لوستي په اصطلاح ليکوال غواړي د خپل شهرت لپاره پر لويو او مطرح ليکوالو او شخصيتونو غرضي ليکنې وکړي، هغه څوک چې لويې ارادې او لوی پلانونه لري که داسې ماشومانه جنګ او ځواب ته تمرېږي، نو خپل قيمتي وخت له لاسه ورکوي او لويو پلانونو ته يې زيان رسي او په نامستقيم ډول د کمزوري ليکوال د شهرت سبب ګرځي. زموږ يو شمېر مطرح ليکوال اوس له دې ستونزې سره مخ دي. زه په خپله ددې تجربو يو نچوړ لرم؛ يو ځل يو کمزوري، بل ځل متوسط او بل ځل يو قوي ليکوال زما د شخصيت پر وړاندې داسې سپورې ليکنې وکړې، چې د هغو يوه نښه څه چې څرک يې هم زما په شخصيت کې نه و، له روحي پلوه ډېر ارام ځکه وم؛ هغه څوک چې د عقدې له مخې يې زما مخالفت ته دانګلي، څومره سهوه شوي او څومره په نا حقه دي او زړه کې مې ويل چې ليکنه توکړې لاړې دي چې يو ځل تو شوې بيا نه پورته کېږي، ماويل يو وخت به دا اشخاص ډېر پښېمانه شي، ځکه انسان د خپل فطري جوهر له مخې يو وخت خپله ملامتي مني. مياشتې لا وتې نه وې چې يوه وويل ((زه د پښتنو په جرګه درته پر يم، هر څه چې ته يې غواړې زه يې منم، حتی پړي اچولو ته هم تيار يم)) بل راته له شرمه مخامخېدی نه شو، په تليفون کې يې راته وويل: ((استاده زه درته ډېر کوز ګوری يم، ستا کور او دفتر کې مې ستا نمک خوړلی، د شپې ارام نه لرم، که غواړې زه ارام شم زما د ليکنې ځواب راکړه، له ځواب پرته ما ته هېڅ خوب نه راځي...))

دريېيم په جلال اباد کې دفتر ته راغی، ډېر وخت ناست و کله چې نور خلک لاړل نو زما څنګ ته راغی ويې ويل: ((استاده ستا پر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وړاندې مې يو دوه کاله مخکې بې ادبي کړې، زه هيله لرم ما وبښې...)).

دې درې واړو کسانو ته ما نه هغه وخت او نه هم وروسته ځواب ورکړ، ځواب مې ځکه ور نه کړ چې زه نه غواړم خپل يو روحي پور چاته په همدې ډول ځواب کړم، زه غواړم ملامت ټول عمر زما پوروړی پاتې شي.

په دې ورځو کې يو څو ښاغلي غواړي زما او زما څو تنو نورو هېوادپالو افغان ليکوالو پر ضد د ناوړه تبليغ له لارې ځان په پنځو کې حساب کړي، يو ښاغلی خو لا په کې داسې هم دی چې تر خپلې مور او پلار وروسته يې تر هر چا ما او زما ملګرو زيات خدمت کړی دی، له يو داسې حالت څخه مو چې دلته يې يادونه ضروري نه ګڼم، تر ليکوالۍ او نور مقامه پورې را ورسوه، هغه هم په ګړنې تبليغ څه چې لا په ليکنې تبليغ کې برخه اخلي، کېدی شي دوی فکر وکړي که دوی هر ډول ادبي ليکنې وکړي دومره قوت به په کې نه وي چې دوی زيات مشهور کړي، خو که پر پښتو ادبي کړيو او ليکوالو پسې بدې راونغاړي نو بيا خو کېدی شي ډېر خلک د دوی د ليکنو پر ضد عکس العمل وښيي او دوی به نو بيا په پنځو کې ياد شي. زه نه غواړم په دې ليکنه کې ددې ښاغلو ګړنيو اوليکنيو ويناوو مستقيم او نامستقيم تبليغ ته ځواب ورکړم، زه غواړم دا ډول اشخاص د يادو شويو مثالونو په شکل، ځواب کړم خو له ټولو چاپي، ليدنيو، اورېدنيو او کتنيو رسنيو څخه مې دا هيله ده چې د هېڅ هغې ليکنې خپراوي ته لاره اواره نه کړي چې اساس يې شخصي عقده او رخه وي او هېڅ ډول، سياسي، علمي، هنري او ټولنيز پيغام نه لري. دا ډول ليکنې مثبت او منفي غبرګون راپاروي، د سوال او ځواب لړۍ يې غبرګېږي، ورو ورو د يوې

(c) ketabton.com: The Digital Library

ساري ناروغۍ بنه نیسي او ډېرو لیکوالو ته سرایت کوي، په پایله کې زموږ فرهنګي بهیر ته درون زیان اړوي. دې کې هم هېڅ شک نشته هغه کمزوري لیکوال چې له دې لارې د خپل شهرت په لټه کې دي، په وروستۍ نتیجه کې دوی هم له خپلو دې ډول عملونو څخه پښېمانه کېږي، خو هغه پښېماني بیا څه ګټه ځکه نه لري چې زموږ د لیکوالو ډېره انرژي به یې ضایع کړې وي. زموږ ډېرو پخو لیکوالو ته ډېر غټ کارونه په مخ کې پراته دي، دوی باید د غنې په جال کې راګیر نه شي. له دې خبرو څخه مې مقصد عام لیکوال او رسنۍ دي، چې د پښتنو لیکوالو تر منځ د هر ډول ټکر مخه ونیسي که د کوم نښاغلي د صبر کاسه ډېره ډکه وي نو وخت پر وخت ادبي غونډې، مشاعرې، بهیرونه او د کره کتنې غونډې جوړېږي، که انتقاد یې اصولي وي نو هلته دې مطرح کړي که مقابل طرف یې د ځواب وس درلود ځواب به یې ووایي او که نه دده انتقاد به خپل ځای ونیسي. تر کومه ځایه چې دې نښاغلو ته خبره زما په خپل ځواب پورې اړه لري زه نه غواړم چې خپله انرژي له کم لوستو، رخه ګرو اوشهرت غوښتونکو په اصطلاح لیکوالو سره پر تا ویلو او ما ویلو مصرف کړم، که څه هم د دوی ځوابونه ماته ډېره اسانه ده، زه چې د افغانستان د ملي ګټو او د هېواد د ځمکني بشپړتیا د مخالفینو څو ګونو جبهو اود هغو له لسګونو لیکوالو سره مقابله کولای شم، نو دا څو تنه خو هغه د چا خبره نسوار هم نه دي. تر موږ مشرانو، پخو لیکوالو او لویو استادانو څخه مو هم هیله ده چې خپلې شخصي لیکنې، ستونزې او نور ډول ډول زړه بداوي دې رسنیز ډګر ته نه راباسي، ځکه دا ډول لیکنې نور زړه بداوي او نور لیدلوري پیدا کوي او په پای کې دهېواد، ملت او ملي فرهنګ زغورنه او پرمختګ له موږه پاتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي، اوس چې د ځينو مشرانو ليکوالو دا ډول ليکنې په رسنيو کې ګورو دا يو خواشينوونکی حالت دی او زموږ د ځوان کلتوري پښت پر سالمه روزنه ناوړه اغېز کوي، له خپلو نورو ځوانو ليکوالو څخه چې موږ ورته د ښې راتلونکي هيله لرو، هم غواړو چې د چا پر تائيد يا رد دې ليکنې نه کوي، د خپلې ليکوالۍ لپاره دې ډېر لوی او اوږده ليدلوري په پام کې ونيسي او ځانونه دې دومره د پوهې، ذکاوت، ملتپالنې او ژوند جوړونې په پانګه سنبال کړي چې د خپل هېواد او کلتور له دښمنانو سره د مقابلې وس يې زيات شي او کينه ګر او رخه ګر يې له برياوو څخه خپل لړمون وخوري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بابي ګله! ستا دلیدو په هیله

دا لیکنه پر (۱۳۸۹ل) کال د بابي صیب د شهادت د خبر په اورېدو لیکل شوې ده.

کله چې مې انټرنیټ خلاص کړ ، نو پر همدې دردونکې خبر مې سترګې ولګېدې ، زړه مې وښوید ، بیا پر مورږ یوه بله ټکه پرېوته ، عبد المجید بابی هم راڅخه ولاړ ، د ژوند قافله مو څومره ورو ورو درومي ، خو د مرګ هغه څومره په ځغاسته ده ، هسې خو مرګ له مورږ سره روږدی دی ، مورږ هغه ښه پېژنو او هغه مورږ د خپلې سزا وړ ګڼلي یو ، په ډېرو مرګونو مو له مرګه ګیله نه ده کړې ، خو په یو نیم مو خامخا له لوی ذات او دا هغه له کوچني مخلوقاته ګیله کېږي چې ولې یې دومره مجبور لیدلي یو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلونه کلونه وشول چې عبدالمجید بابی د خپل فرهنګ د غوړیدا پر هڅو بوخت و، ستړی و، ستومانه و ، د چا یې زنه نیولې وه د چا یې لاس او د چا لمنه ، ټولو ته په زاریو و، چې زموږ دژغور لاره همدا ده، په نورو لارو زړه مه خورئ . هغه نور دتل لپاره هر چاته له زاریو خلاص شو ، پر یو داسې سفر لاړ، چې بیا به هیڅکله رانه شي ، ځان یې د ټول عمر لپاره بې غمه کړ، خو موږ یې د ټول عمر لپاره د غم پر تغر کېنولو. بابی بیا له موږ څخه یو ګام دمخه شو، خدای خبر چې عبد المجید بابي پسې به دا ځل د کوم بل خدمتګار بابي وار وي، د مرګ کډه زموږ له کلي نه ځي . بابي ګله ! هلته ستا د لیدو په هیله

ستا یون ، نوی ډیلی ـ هندوستان

(c) ketabton.com: The Digital Library

په «ځانګو» کې کوم فکر زانګي؟

دا لیکنه پر (۱۳۸۹ل) کال د «ځانګو» کتاب د مخکتنې په ویاړ شوې وه.

که موږ ټول پښتو ادبیات په تېره بیا شاعري له مانیز پلوه ډلبندي کړو، نو د ملي فکر برخه به په کې خورا درنه راڅرګنده شي. د ملي اند دایره پراخه ده، د ټولنیزو ناخوالو انعکاس، ژبپالنه، ملتپالنه، د ولسي ولولو پاروونه، پر تېرو تورو ویاړنه او د سترو اتلانو ځلونه ټول د ملي فکر په دایره کې شاملېږي.

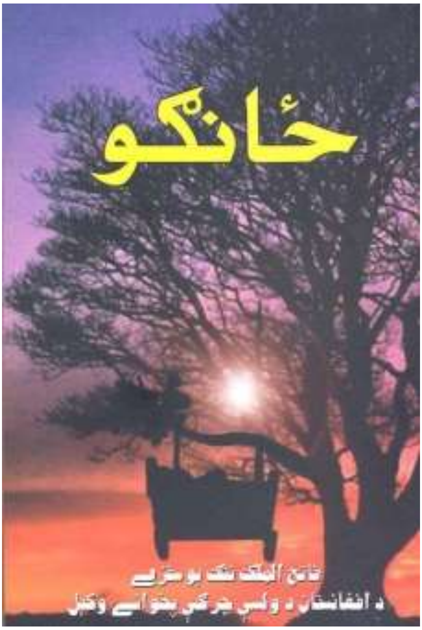

په پښتو کې به داسې لیکوال او یا شاعر د ګوتو په شمار پیدا شي، چې له دې دایرې بهر وي، نور اکثره لیکوال د همدې دایرې په داخل کې د خپل فکر او تخیل وزرونه غوړوي. دا چې ولې دا دایره دومره پراخه ده، دا یوه اساسي پوښتنه ده چې کېدی شي له څو

(c) ketabton.com: The Digital Library

لیدلوریو ځواب شي، زما په نظر یې یو ځواب دادی چې زموږ په ټولنه کې ملي ارزښتونه، ملي هویت، ملي خپلواکي او ملي ارمانونه، زیاتره وختونه تر تهدید لاندې وو او لا دي. شعر او شاعري او په ټولیز ډول ادبیات د محکومیت، محرومیت او اختناق پر وړاندې یو ډول غبرګون او بغاوت دی، ملي احساس د ملي محکومیت په بهیر کې ډېر راپارېږي. دا چې په پښتو ادبیاتو کې ملي ولوله تر نورو برخو زیاته ځلېږي، ددې یو علت دادی چې دلته د متواتر محکومیت لړۍ همداسې غځېدلې پاتې شوې ده. د ساري په توګه د نړۍ ډېر کم قومونه به وي چې د خپلې ژبې مظلومیت ته دې شعرونه ووایي، هغوی خپلې ژبې سره مینه لري، کار هم ورته کوي، خو شعرونه ورته ځکه نه وايي چې ژبنی محرومیت او محکومیت یې لا هغه حالت ته نه دی رسېدلی چې په دوی کې د شعر ولولې راوپاروي، خو موږ پښتانه ځکه خپلې ژبې ته شعرونه لیکو چې له ورایه یې مظلومه احساسوو.

زه چې څومره د ښاغلي فاتح الملک ننګ یوسفزي له کلام او لیک سره له پخوا اشنا وم او بیا چې مې دده د فکر په (ځانګو) کې وزانګل نو لا راته څرګنده شوه چې ننګ صیب د هغو شاعرانو او لیکوالو په ډله کې دی چې زموږ د ملت همدې پرله پسې محکومیت، مظلومیت او محرومیت ته په ځیر سره متوجه دي. ننګ صیب همدې محرومیت کړولی، ځورولی او ژړولی دی. دده اکثره لیکنې چې موږ ګورو، د همدې جبر پر وړاندې یو غبرګون دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که چېرې زموږ په هېواد کې یو ملي اکثریتي محکومیت او ژبنی محرومیت نه وای، نو بیا خو موږ (فاتح الملک)، (ننګ) او (یوسفزي) ته دا ډول اړتیا نه احساسوله. وګورئ یو عجیب ترکیب دی:

(فاتح الملک ننګ یوسفزی). یو چا دې خاورې ته سترګې نیولې وې، چې موږ (د هېواد فاتح) ته اړتیا پیدا کړه، یوه مبارزه راپسې وه چې (ننګ) مو په کار شو، کوم مغول سره مو رقابت و چې (یوسفزي) ته مو اړتیا پیدا شوه. ظاهراً خو دا نومونه یو تصادف ښکاري، خو څوک چې ددې تصادفاتو تر شا ولاړ دی او دا ټوله نړۍ له تصادفاتو پرته کنټرولوي، هغه ته دا ډول تصادفات مانا نه لري، هغه ته (دم او قدم دواړه په حساب دي). زه چې کله د ښاغلي فاتح الملک ننګ یوسفزي دا (څلور کلمه ییز ترکیبي نوم) ته ګورم، ماته په کې تر ظاهري تصادف اخوا د یوه اوږده نري رنځ د علاج یوه نسخه ښکاري، داسې رنځ چې پېړۍ پېړۍ مو څوروي او ډوبوي ، خو لا یې هم موږ غوڅ علاج نه دی کړی. دا چې په (ځانګو) کې کوم فکر زانګي دېته به لږ وروسته نغوته وکړو، خو دا چې خپله ټوله ځانګو ورته ډالۍ شوې هغه کوم درد، کوم فکر او کوم سوز دی؟

هغه زړه ته چې د خدای په مینه پایي
هغې ژبې ته چې خپله ژبه وايي
هغې څړیکې ته چې زېرې د ژوندون وي
هغه رګ ته چې یې وینه د پښتون وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو کله چې يو ځوک خپل ټول کتاب داسې يو ارمان ته ډالۍ کوي، نو هلته سړي ته ښه پته لګي چې ننګ صيب پر څه شي ننګ کړی او د څه لپاره يې قلم چلولی دی.

د ننګ صيب په خپلې وينا چې (په ژوند کې يې تر خوږو ترخه زيات دي)، د ژوند په داسې يو انډوله بهير کې ليکوال نه شي کولای، تصنعي خواږه توليد کړي، څه شی چې په ټولنه کې وي، هغه د ليکوال ذهني دايرې ته ورداخلېږي، ننګ صيب هم د خپل ژوند په اوږدو کې (ژوند) ته ډېر کم وخت پيدا کړی دی، که هغه د ژوند ډېر خواږه ليدلي وای، ده غوښتل که نه غوښتل هغه به ترې ځرګندېدل:

د خوشال خټک له عشقه ګفت و ګوی شي
چې په لوښي کې څه وي هغه ترې توی شي

زموږ يو مرحوم ليکوال (مولانا سيفي صيب) به ويل: پښتانه کاليو (جامو) ته ځکه کالي وايي چې په کال کې يې يو ځل کوي.

نو پښتو ادبياتو کې چې غنايي يا بزمي برخه د رزمي هغې په انډول کمه برېښي علت يې دادی چې دلته ددې قوم ليکوال ژوند ته وزګار پاتې شوی نه دی. ننګ صيب که د ولس استازی و او که د تنظيمي بهير په تاريخي جبر کې راولاړ مبارز او يا هم يو ازاد ليکوال، يو شی چې ورسره همېشه مل و هغه ملي فکر و او ملي ولوله وه. چې دده نږدې شپېته کلن سياسي-فرهنګي ژوندانه کې يې هېڅکله منکسر حرکت ونه کړ. که ځوک د ننګ صيب فکري بهير له پيله بيا تر دې دمه وڅاري، نو پر يوه مستقيم خط يې عمودي حرکت کړی دی. په ټوليز ډول انسان يا

(c) ketabton.com: The Digital Library

وګړي د پښتو متل په مصداق (تر کاڼي کلک او تر ګل نازک دی)، ځيني کسان د زمانې ناخوالو ته ځان نه شي ټينګولای، خو هغه کسان چې د زمانې بادونه يې د فکر ليکې کږې نه کړي، هغه په سترو شخصيتونو کې راځي. که موږ د ننګ صيب د ژوندانه د سختيو ټولو پړاوونو ته پام وکړو، نو په هر ډول حالاتو کې يې د ملي احساس او ملي فکر مستقيم خط همداسې پسې تعقيب کړی دی. دا کار د هر انسان په وس پوره نه دی. دې خبرې ته په پام سره چې د ننګ صيب په ليکوالۍ کې د ژوند نور ډګرونه هم په ښه ډول ځلول شوي او ستر انساني پيغامونه يې ټولنې ته وړاندې کړي، خو که په ټوليز ډول له فکري پلوه دده پر اثارو غږېږو، نو د ملي فکر برخه په کې تر ټولو برخو درنه ده. دده خپل کرکتر په حقيقت کې د ملي فکر د دايرې په محور کې واقع دی. د همدې اثر (ځانګو) په (ضمير) نثري ټوټه کې د (سر) او (زړه) د دوو متضادو کرکټرونو په مکالمه کې ستر انساني پيغام پروت دی. ددې ليکنې يا راډيويي فيچر پيغام دادی، چې مينه او عواطف په پای کې پر زر او زور برياليي کېږي.

په (نوم ورکي شپون يا نامتو تورکښ شهيد) ډرامه کې د (شين خالي) او (شاعر) ډيالوګ د ژور ملي او وطني احساس ځرګندونه کوي. دا ډرامه د شاعر د هغه فطري حالت او د ضمير د حقيقي درد انځورنه کوي چې په ټول وطن کې هېڅ کور نه لري، خو دی د ټول وطن دعوه کوي، نه د هغو په شان چې په هېواد کې هر څه لري خو هېڅ نه لري. دا ډرامه د شاعر هغې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پانګې ته اشاره کوي، چې اکثره شاعران پرې ډېره لګوي: ((د شاعر بچي د هغه شعرونه دي.))

د (کميس او ژولۍ) په ډرامه کې د پېروز په کرکټر کې د نيمه ځمکوالۍ ټولنې د يوه حريص وګړي شخصيت انځوروي او په ډېره جالبه اصطلاح د هغه ناعلاجه ناروغۍ ته د (حرص الدرهم) اصطلاح کاروي. دا ډرامه په انسان کې د بولهوسه ناروغيو د کنټرول او مهار لپاره ستر انساني پيغام لېږدوي.

(ځانګو) چې ددې ټولګې مرکزي ډرامه ده، ټوله ډرامه يوه ستره ملي او تاريخي پېښه انځوروي. ددې ډرامې د مرکزي کرکټرونو (بېټ نيکه، نازو انا او ميرويس نيکه) په ډيالوګونو کې ستر پيغامونه پراته دي. د نازو انا په دعا کې ستر ارمان پروت دی. د بېټ نيکه او نازو انا مکالمه د يوه ستر، واحد او بريمن ملت روح تمثيلوي.

د ((تربګني)) په نوم ډرامه خو له ورايه ښکاري، چې د کومې ټولنې زېږنده ده، تربګني د چا ترمنځ وي او نتيجه يې څه وي؟ ننګ صيب په دې ډرامه کې خورا کمال دا کړی، چې لومړی يې د دوو کرکټرونو (تور ګل) او (انار ګل) ترمنځ د تربورولۍ داسې ډيالوګ پيل کړی، چې د تربګنۍ له ناعادلانه منطق سره بشپړ انطباق لري، لوستونکی تر دې حده ځان سره کشوي چې وايي ضرور به اوس يو څه پېښېږي، خو خبره لا د ډزو پړاو ته نه رسېږي چې د (جانباز) او (سرباز) د تربګنۍ داستان چې (مرچکي) په کې د خپلې چغلګرۍ پربمانه مرچ دوړولی، پيلېږي. ددې تربګنۍ په بهير کې سرباز او جانباز د يو بل ورونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

وژني او خپله کلونه کلونه زندان ګالي، نو کله چې جانباز د خپل برخليک دا غمجنه کيسه (تور ګل) او (انارګل) ته کوي، هغوی ترې عبرت اخلي او دښمني يې پر دوستۍ بدلېږي.

د (غيرتي مېرمن) په ډرامه کې يې د احمدشاه بابا د وخت يو تاريخي روايت په ښکلې هنري ژبه بيان کړی او يو ستر ملي ارمان يې په کې ځلولی دی. د عينو نوم، د عينو کاريز له پېړيو راهيسې مشهور دی او له نېکه مرغه چې نن (عينو مېنه) په کندهار کې د نړۍ د يوه متمدن ښارګوټي په توګه نوی جوړېدونکی ښارګوټی دی.

همداسې نورې ډرامې چې د ټولو يادول دلته د وخت د کمي له امله ضروري نه بولم. په پای کې خپلې خبرې رالنډوم او وايم: له فکري پلوه (ملي فکر) په دې ډرامو کې داسې دی، لکه په شمسي نظام کې چې (لمر) وي. له ژبني پلوه دا ډرامې په ډېره پخه، کره، تر ډېره حده په نږه او معياري ژبه ليکل شوي، ليکوال چې څه غوښتي هغه يې په ښه بڼه افاده کړي. د ډرامو پيغامونه يې مثبت دي او ښه خو لا دا چې د هندي فلمونو په شان مثبت کرکټرونه په پای کې برى مومي او منفي هغه ماتې خوري، دا حالت د لوستونکو په ذهن کې د مثبتو شخصيتونو د روزلو روحيه روزي او لوستونکي په پای کې د راحت احساس کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهاند محمد حسن کاکړ د جګړې پر لومړۍ کرښه!

> دا لیکنه مې پر (۱۳۸۹ل) کال په کابل کې د پوهاند صیب محمد حسن کاکړ په یاد جوړه شوې غونډه کې اورولې ده.

کېدی شي ځینو دوستانو ته به دا پوښتنه عجیبه وي؛ په داسې حال کې چې زموږ هېواد له لکونو، کورنیو او بهرنیو جنګیالیو، جګړه مارو، جګړه پالو، جنګسالارانو، طالبانو، جنرالانو، مارشالانو، کیڼ لاسو او ښي لاسو وسلوالو ډک دی او دا دوه دېرش کاله کېږي، متواتره جګړه روانه ده، نو بیا داسې یوې جګړې ته څه اړتیا ده چې پوهاندان دې هم په کې راټاله شي؟ او هغه هم بیا د پوهاند محمد حسن کاکړ په شان یو پوهاند، چې هم د دودیزو علومو او تجربو په بتۍ کې پوخ شوی او هم د عصري علومو داسې پوره تجربه ورسره ده چې د ځمکې او اسمانونو ننداره پرې کېدلی شي...

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوهاند کاکړ داسې يو څوک دی، چې په لغمان کې د طبيعي علم، چل، هنر او مهارت له سينده يې اوبه څښلي او په (ډيوه) کلي کې يې د علم ډيوې تـه سترګې غړولـي او هم يـې د اوسنۍ عصـري او تخنيکـي نـړۍ د تمـدن د مخکښـانو، امريکـا، انګليسـتان او نـورو کـې د عصـري علومـو پـه ټولـو معيـارونو برابرې زده کړې کړې دي. ياني دا چې زموږ پوهاند داسې يو پوهاند دی، چې د دوديزو او عصري دواړو علومو پخه تجربه لري. پوهاند کاکړ د تاريخ ليکنې د علمي ميتودلوژۍ پر بنسټ خپلې ليکنې اعيـارې کـړي. دی لکـه د ځينـو نـورو پـه شـان د شخصي احساساتو تر اغېزې لاندې نه دی راغلی، پښتې لکه څنګه چې دي همغسې يې څېړلي، البتـه د يـوه تـاريخ ليکـونکي په توګه يې د پښتنو هر اړخيزه شننه او څېړنه خپل حق ګڼلی دی؛ نه يې خپل وياړونه په پردو پورې او نه يې پردي، تورې خپل ځان پـورې تړلـي دي، شـته داسـې تـاريخ ليکـونکي چـې کلـه کلـه د خاصو سيمه ييزو، قومي او مذهبي احساساتو تر اغېـزې لانـدې راځي او پښتنو ته له خپل ليد لوري ګوري، يو دوه بېلګې بـه يـې راوړو: (محمـود افشـار يـزدي) يـو ايرانـی ليکـوال دی، هغـه د افغانستان په اړه په (۱۲۰۰) مخونو کې د (افغـان نامـه) پـه نامـه يو کتاب ليکلی دی، په هغه کې يې نه يوازې د افغانسـتان ټول وياړونه په ايران پورې تړلي، بلکې د خدای په خلقت کې يې هم ګوتې وهلي او ليکلي يې دي، چې د افغانسـتان پـه غرونـو کـې کـومې طبيعـي ونـې کېږي هغـه هـم لـه ايـران څخـه بـاد راوړي او دلته شنې شوې دي، هغه په کينه ييز ډول د افغانسـتان د تـاريخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د مسخه کولو هڅه کړې ده. مرحوم کاندید اکاډمیسین محمد ابراهیم عطایي بیا دا کتاب نقد کړی او دده افراطي نظریات یې رد کړي دي، عطایي صیب بیا د افراطي لیکوالو یا تاریخ لیکونکو په جمله کې د یو پښتون لیکوال یادونه هم کوي او وایي چې هغه بیا ځمکه او اسمانونه، غرونه او رغونه ټول پښتانه معرفي کړي، د بشر ټول خلقت یې پښتنو ته منسوب ګڼلی او لیکلي یې دي: ادم علیه السلام هم اصلاً پښتون و، نوم یې همېشه ګل و او په تیرا کې به اوسېده.

له دې بېلګو مې هدف دا و، چې په تاریخ لیکونکو کې هم داسې کسان شته چې بې او کینې افراطي نظریې لري، خو زموږ پوهاند صیب حسن کاکړ بیا له دا ډول افراطي نظریاتو څخه پاک دی، هغه د تاریخ د علمي میتودونو له مخې پر یوه مستقیم خط روان دی، خو ایا له دې علمي قوت، سپېڅلتیا او دقت سره سره بیا هم د پوهاند صیب د موافقینو او مخالفینو انډول برابر دی؟ دا مهمه نه ده چې پوهاند صیب څومره مخالفین لري، خو دا مهمه ده چې پوهاند صیب څه ویلي دي؟ په شرقي ټولنو کې دا یو دود دی چې کله کله د رښتیاوو پر وړاندې د مخالفینو شمېر زیات وي.

اوس راځم همغې پوښتنې ته چې زموږ دا پوهاند ولې جګړې ته لاړ او بیا ولې د جګړې لومړی کرښې ته؟

ټولو ته څرګنده ده چې له پخوا څخه د ځینو ګاونډیو او د ځینو پردیپالو په اصطلاح لیکوالو او تاریخ لیکونکو د افغانستان مستقل هویت او حیثیت نه خوښېده او نه یې

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوښېږي، پر افغانستان د شوروي له يرغل سره سم يو شمېر بهرنيو او د هغو کورنيو اړوندانو ته ددې لاره اواره شوه چې په منظم او سيستماتيک ډول د افغانستان پر تاريخ، وياړونو او تېر برم بلوسه وکړي او دا بلوسې لا تر اوسه په خپل قوت سره رواني دي، ددې منظم يرغل پر وړاندې ودرېدل د هر چا په وس پوره نه دي، خو پوهاند صيب د امير کروړ په څېر چې په يو تن به له سلو جنګاورانو سره جنګېده، په يوازې ځان د دوی پر وړاندې ودرېده، هغه څه يې وليکل چې بلوسګرو ته مناسب ځواب و، دا ډول سياسي، اخلاقي او علمي جرئت د ډېرې قرباني په بيه کېږي. د افغانستان د تاريخ مسخه کوونکي له هرې وسيلې څخه کار اخلي چې زموږ پر دې ډول ملي او علمي شخصيتونو د ژوند ساحه راتنګه کړي؛ په ټولنه کې يې د نشنليست، فاشيست او ژبپال په نامه معرفي، په ټولنيزو او سياسي چارو کې يې فعاليت ور محدود کړي او بيا له دې بېلګې نورو ليکوالو ته هم دا پيغام ولېږي چې که تاسو هم دا لاره تعقيبوئ نو برخليک به مو دغسې شي، زموږ اکثره پښتانه ليکوال، سياستوال او تاريخ ليکونکي زموږ د هېواد د هويت د پتهو او ښکاره مخالفينو له خوا د نشنليست او فاشيست له توره دومره وېرېږي، لکه ملا چې پر چا د تکفير ټاپه ولګوي او يا هم لکه پر سيسيو چې د شاهين د وزر سيوری خور شي، خو زموږ پوهاند صيب د عوامو په اصطلاح د مخالفينو ددې غور و پش په کيسه کې نه دی، هغه د شاعر ددې بيت په مصداق چې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په چا به ښه په چا به بده لګي
ما د رښتیا کیسه پوره وکړله

خپل حقانیت غځوي او بلوسګرو ته علمي او منطقي ځواب ورکوي. پوهاند صیب د هغو مخالفو بلوسګرو په شان نه دی چې د چا پر ویاړ او پرتم بلوسي او یا ور سره رخه لري، بلکې هغه د خپل تاریخ، خپل ویاړ او خپل پرتم د مخالفینو پر وړاندې دفاع کوي، په همدې خاطر خو یې د یوه مهم اثر نوم: (رڼا او دفاع) دی. زموږ پوهاند تیاره روښانه کوي او د خپل تاریخ دفاع کوي، که دده په زړه کې لکه د نورو په شان خیری وای، نو بیا خو به یې د (رڼا او دفاع) پرځای (تورتم او تېری) اثر لیکلی و. هوکې! یو مدبر، مفکر، نوښتګر، ناپېیلی، ځیرک او هوښیار تاریخ لیکونکی او تاریخ پوه باید همداسې وي، لکه زموږ د پوهاند په شان چې (رڼا او دفاع) لیکي، نه (تورتم او تېری). موږ پرې ویاړو.

اوس راځم خپلو ځو مشخصو وړاندیزونو ته:

ددې په خاطر چې زموږ نسلونه د تل لپاره د پوهاندصیب لیکنو ته لاسرسی ولري او په خپل هېواد کې د هېواد د مخالفینو پر وړاندې له (رڼا او دفاع) څخه محروم نه شي، نو:

۱- د پوهاندصیب ټول چاپي او ناچاپ اثار دې یو ځل بیا په منظم ډول چاپ شي.

۲- د استاد متفرقه لیکنې دې له پیله بیا تر دې دمه راټولې، ډلبندي او بیا دې پر یوه وخت چاپ شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳- د استاد ځینې اثار چې په انګرېزۍ او یا نورو ژبو لیکل شوي وي، په پښتو دې وژباړل شي.

۴- د استاد ځینې اثار دې د نړیوالو د ذهن د روښانتیا په خاطر په نړیوالو ژبو وژباړل شي.

۵- د کتابونو پر چاپ سربېره دې د استاد ټول اثار په یوه سي ډي (CD) کې خوندي او بیا دې اړتیا وړ شمېر تکثیر شي.

۶- د استاد ټول اثار دې په انټرنېټ کې خواره شي چې د نړۍ په هر ګوټ کې یې هر مینوال ترې ګټه پورته کړي.

۷- په انټرنېټ کې دې د ځوانو لیکوالو په مرسته د استاد د ژوند، نظریاتو او اثارو لپاره یو ځانګړې وېبپاڼه جوړه شي.

۸- او له استاد څخه مو هیله ده چې د ژوند پاتې عمر کې (له بابا ادمه تر دې دمه) د افغانستان یو مشرح تاریخ ولیکي چې زموږ ځوان نسل د هېواد د تاریخ د مخالفینو پر وړاندې د (رڼا او دفاع) جوګه شي.

اوس همدومره

(c) ketabton.com: The Digital Library

د (ودان) اوښکه

دا لیکنه پر (۱۳۸۹ل) کال د افغانستان او هندوستان د کرکټ د ملي ټیمونو تر منځ د شل اوریزه سیالیو پر مهال شوې ده.

(ودان) زما کوچنی زوی، د ښوونځي د لومړي ټولګي زده کوونکی، په غوښه خوار خو په عقل پوخ دی، د خپل ټولګي اول نومره دی، هره ورځ چې له ښوونځي څخه کورته راځي نو ښوونکې یې پرمخ د لیاقت ستوري رسم کړي وي، د کتابچې په هره پاڼه کې ورته ښوونکې، افرین، ډېر ښه، Very good او excellent، لیکلي وي. خپلې کورنۍ دندې پرته له دې چې زه او یا مور یې ورته ووایو وخت پر وخت ترسره کوي. کله چې له ښوونځي راستون شي نو ژر تر ژره خپله کورنۍ دنده ترسره کړي، وخت ځانته سپما کړي، ددې یو علت شاید دا وي چې دی له ټلویزیون او کمپیوټر سره ډېره علاقه لري، په ټلویزیون کې یې ټول هغه چینلونه په نښه کړي چې سپورتي لوبې په کې وي او یا کارټوني نشرات لري، زما د ټلیفون څو سیټونه یې په ګېمونو خراب کړل، کله چې مې ټلیفون پرې بند کړ، نو ده راته وویل: ((د چا زوی چې اول نومره وي پلار یې هر څه ورته اخلي، خیر چې ټلیفون راته نه راکوې لیپټاپ راته واخله))، ما ویل کور کې ډیسکټاپ کمپیوټر شته، هغه کاروئ! ده ویل: ((هغه ته ټوله ورځ سمسور (مشر ورور یې) ناست وي هغه مانه پرېږدي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ما ویل پرېږدي دې، ده ویل نه مې پرېږدي، ما ورته وویل څه که چېرې په کلني ازموینه کې اول نومره شې، نو لیپټاپ درته اخلم، هغه اولنومره شو، نو ما هم ورسره خپله وعده پوره کړه، اوس نو پر لیپټاپ کمپیوټر دومره حاکم دی چې زه کله کومه پوښتنه ورڅخه کوم، نو موسکی شي مانا دا چې ته لا پر ډېرو شیانو نه پوهېږې. زه یې کله کله مور ته وایم چې دې د کمپیوټر نسل ته خو زه او ته دومره ساده ښکارو، لکه د غره سړی چې ښار ته راشي. هغه راته وایي، ما پورې هم کله کله خاندي ساده ورته ښکارو، دوی سره به څه کوو؟

په اکثرو کورونو کې د ټلویزیوني چینلونو د بدلولو واک له کوچنیانو سره وي، خو د ډرامو او تفریحي فلمونو پر سره د میندو او ماشومانو ترمنځ کله کله ټکر پېښېږي، ما په خپل کور کې درې ټلویزیونونه لګولي: یو د ماشومانو په خونه کې، یو په خپله خونه کې، یو په مېلمستون کې او په کتابتون کې مې کمپیوټر ایښی، هدف مې دادی کله چې د ماشومانو او زموږ د ذوق ترمنځ اختلاف راځي، نو چې هر یو د خپلې خوښې چینل ته لاسرسی ولري. پر دې ماښام چې د افغانستان او هندوستان ترمنځ د کرکېټ لوبه مستقیماً ښودل کېدله، زه خپله خونه کې ټلویزیون ته کېناستم، لمر، شمشاد او نورو ټلویزیونونو لوبه په مستقیم ډول ښودله، لوبه لومړی افغانانو پیل کړه، له هر ځایه ټېلیفونونه راتلل! استاده! ټلویزیون ته کېنه ټلویزیون ته، ما ورته ویل ناست یم. زړه مو د خپل هېواد لوبډلې ته ډب ډب کاوه، له دعاګانو پرته مو نور هېڅ نه شو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کولاې، مېرمن به مې يوه شېبه په پخلنځي کې وه، يوه شېبه به يې زما په خونه کې ټلويزيون کاته، کله چې به افغانستان کومه نومره واخيسته نو دواړو به چکچکې کړې. مېرمن به مې همدا ويل، خدای خو دې افغانستان کامياب کړي، ډېر غريبان يو، افغانستان قندول ډېر مظلوم دی. کله چې به د افغانستان کوم لوبغاړی وسوځېده، نو ددې په غږ کې به هم تغير راغی.

زما مټ به يې کېکاږه خدای دې زمونږ افغانان کامياب کړي، زه به ورته ډوډۍ تياره کړم يو ښه محفل به ورته ونيسم. ودان له هغې بلې کوټې رامنډه کړه، اغا! اغا دا (سمسور) او هيلو (مشره خور يې) ګوره! ما ټلويزيون ته نه پرېږدي، غږ مې کړ: وه هلکو پرېږدئ ودان، سمسور راغی اغا دی بيا کارتوني نيسي او (کشتی کج) نيسي مونږ هغه نه غواړو، ودان بيا راغی ګوره اغا نه مې پرېږدي، ودان ته مو وويل راځه ماسره کېنه، نن د افغانستان او هند د کرکټ مسابقه ده، خدای دې وکړي چې مونږ يې وګټو! زويه که مونږ وګټله نو ښه تحفه درته اخلم، هلک راغی، زما څنګ ته کېناست، بالښت ته يې ډډه ولګوله او سر يې زما پر ولي کېښود، ما يې پر سر ورو ورو لاس راکښه، هلک ورو ورو لوبې ته متوجه کېده، ودان تر ما زيات پر کرکټ پوهېده، ماته يې ويل دوی ژر ژر او په تېزه توپ نه ولي؟ ما ويل زويه ولي يې خو هند ډېره تجربه لري هغوی شپېته کاله کېږي چې دا لوبه کوي او مونږ او تاسې خو دا دی څلور پنځه کاله کېږي چې دا لوبه کوو، ودان وويل: اغا هند کې کافران دي که مسلمانان؟ ما ورته وويل زويه هند کې اکثريت

(c) ketabton.com: The Digital Library

هندوان اوسي خو مسلمانان هم په کې شته! ده بيا يو سوړ اوسېلي وکېښ، کله چې به لوبه د افغانستان په ګټه نه وه، نو دده پر روحياتو به پوهېدم چې ورو ورو به په کې تغير راته. دی به کله کله هغه ريفري ته چې سرې جامې يې پر تن وې ډېر په قهر شو، ويل يې خدای خو دې دا سور رېږی مړ کړي ټول کار په همده کې دی، دی زموږ دښمن دی، ما ويل نه زويه هغه خو ريفري دی، ده ويل نه د توپ مخه نيسي. رښتيا هم څو ځله داسې وشول چې د افغانانو توپ د ريفري ترڅنګ تېر شو او هغه به ځان بچ کړ. مېرمن خو مې چې څو شېبې نوره لوبه وکتله ويل يې زه د ليدو تاب نه لرم، که کوم ښه زېری و ما باندې غږ کړئ، افغانانو هند ته (۱۱۵) منډې هدف وټاکه. کله چې هنديانو لوبه پيل کړه، نو دا وخت ډوډۍ هم تياره شوه، نو ما ويل چې لوبه خلاصه شوې نه وي، ډوډۍ نه خورو، زه او ودان کرکېټ ته ناست وو او هيله، سمسور، سوله او مور يې په خپله خونه کې، کله چې به افغانانو کوم هندي لوبغاړی اوټ کړ، نو ما او ودان به چکچک وکړ، ټولو به يوځل زموږ خونې ته رامنډه کړه، دا به يو ښه زېری و، خو د لوبې حالت ته مې چې کتل، د افغانستان د ګټې چانس ورو ورو کمېده، د ودان وضعيت هم ورو ورو خرابېده، پر ما يې هم ډېر بد تاثير کاوه، کله چې د لوبې د پای شېبو ته رانږدې شو، نو د ودان حالت نور هم خراب شو، يو وخت چې ورته متوجه شوم، د هلک په سترګو کې د اوښکو ډنډ راڅرګند شو ورو ورو يې د ښي سترګې له کونجه يوه اوښکه راووتله! ما ويل زويه خير دی بل ځل يې ترې ګټو

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله یې پرېږدو، دا خو اول ځل دی، دې وخت کې مې مېرمن (ارین یون) سوله (کشره لور مې) سمسور (مشر زوی مې) ټول زما خونې ته راغلل، مېرمن مې وویل وش افغانستان قندولک بایلوله! ما ویل بېچاره ګانو ډېر زور وواهه خو هېڅ چاره نه وه، دې وخت کې سمسور او سوله ودان ته متوجه شول، یو دم دواړه په خندا شول، اوه ودان خو ژاړي ودان ژاړي، چکچک یې کړ، د ودان په سترګو کې نورې اوښکې هم راغلې، شونډې یې مرۍ مرۍ شوې، ګوره اغا که نه ما باندې ریشخند وهي! پر هغوی په قهر شوم، چوپ شئ غلي شئ، تاسې خو نه پوهېږئ، دا خو مې هوښیار زوی دی، پر خپل هېواد یې زړه خفه شوی، دی خو دومره تکړه سړی دی، چې هم په صنف کې اول نومره دی او هم خپل هېواد ورباندې ګران دی تاسې په دې خبرو څه پوهېږئ، دی خو په هر څه پوهېږي، دی چې له خیره غټ شي په کرکټ ټیم کې یې داخلوم، ټولو هندوانو ته به ماتې ورکوي، بیا به یې وګورئ، مور یې هم پر هغوی په قهر شوه دواړو ودان مچ کړ، د لاسه مو کړ، غېږ کې مې ونیو ما ورته وویل زویه تاته ښې ډېرې تحفې اخلم او دې نورو ته هېڅ شی نه اخلم پرې چې دوی ته ښه زور ورکړي.

څو شېبې وروسته ډوډۍ ته لاړو، خو ډوډۍ هېڅا ته خوند ور نه کړ، ډېره ترخه راباندې تمامه شوه، زه خپلې خونې ته راغلم، لږه شېبه وروسته ودان خپل قلم او کتابچه راواخیستل او د خپلې کورنۍ دندې پر لیکلو یې پیل وکړ. هلک بیا لکه چې د کرکټ کوم خیال کې تللی وي، څو شېبې وروسته بیا سولې او

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمسور چغه کړه، اوه ودان ژاړي ودان ژاړي، ورمنډه مې کړه، بیا پر هغوی سخت په قهر شوم، دواړه مې له غوږونو ونیول په خپلو بسترو کې مې څملول، چوپ شئ بې ادبو، ودان په سلګو و، ګوره اغا دوی په ما ریشخند وهي، نور نو د خبرو نه و د زړه له درده یې ښه په خوټ خوټ وژړل، خپله کتابچه یې لاندې مخې ته نیولې وه، کله چې کتابچې ته متوجه شوم، نو د اوښکو څاڅکو د پنسل کرښې سره ګډې کړې او تورې لیکې یې د پاڼې بېلابېلو برخو ته غځولې وې، غېږ کې مې ونیو خپلې خونې ته مې راوړ، ډاډ مې ورکړ، ما ویل زویه ته چې لږ غټ شې په کرکېټ ټیم کې دې داخلوم، ټولو ته به له خیره سره ماتې ورکوې، د افغانستان غچ به له خیره اخلې، د رخصتۍ پر ورځ به درته ډېرې تحفې اخلم، هر شی چې ته غواړې هغه به درته اخلم، د هلک په وېښتانو کې مې ورو ورو ګوتې وهلې، یو وخت ماشومانه خوب هغه په غېږ کې نیولی و، پر ما هم د پرېشانۍ داسې خوب راغی چې له پرېمانه نهیلو سره مل و، ودان خپلې اوښکې وڅڅولې، خو ما او مور یې خپلې ګرمې اوښکې خپل زړه ته تېرې کړې او هېچا هم ونه لیدلې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د (ضمیر) پر مړینه ضمیر لړزیږي

دا یادښت د ځوانیمرګ لیکوال (احمد ضمیر علم دوست) پر مړینه پر (۱۳۸۹ل) کال لیکل شوی دی.

کله چې په یوه ټولنه کې (ضمیر) ژوندی وي، نو هغه ټولنه پرې روښانه وي، خو کله چې ضمیر مړاوی شي، په ټولنه کې د

عدالت وړانګې هم تتې شي. زموږ (احمد ضمیر علم دوست) هم زموږ د ټولنې د ځوان کهول لپاره یوه رڼا وه او یوه ځلا وه؛ هغه هم (احمد) و، هم (ضمیر) و او هم (علم دوست) و، پر یوه وخت خدای(ج) موږ له دریو نعمتونو بې برخې کړو.

(ضمیر) د خپل (ضمیر) په رڼا کې د خپل ولس د سوکالۍ لپاره ډېر ((لوړ خیالونه)) او ((ژور فکرونه)) لرل، خو د مرګ قاصد هغه خپل لوړ (فکر) او

(c) ketabton.com: The Digital Library

(تفکـر) تـه پرېښـود ، د هغـه د مينـې او فکـر خزانـه همداسـې ناسپړلې پاتې شوه. اوس نو د (ضـمير) لارويـان پرتـه لـه دې چـې خپل (ضمير) ته د دعا لاسونه پورتـه کـړي او مهربـانې کـورنۍ تـه يې د لوی خدای(ج) له درباره د لوی زغـم هيلـه وکـړي، نـور هـېڅ يې په وس کې نه شـته، کـه نـه خـو ټـول پـوهېږو چـې بـې (ضـميره) ژوند څـومره ګـران دی او سـړی لـه کومـو تيـارو سـره مخـامخوي. لوی رب دې د (ضمير) د فکر او خيال ډيوه په دې نړۍ او د ابـدي ژوند ډيوه دې ورته په فردوس جنت کې بله لري.

د (ضمير) په مينه

يون

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنګ او فرهنګ
په افغانستان کې

دا لیکنه مې پر (۱۳۹۰) ل کال د سارک هېوادونو د لیکوالو د ټولنې په غوښتنه د هغوی له خوا یو رابلل شوي علمي سیمینار ته لیکلې او ورلېږلې وه.

جنګ او فرهنګ د مانا او محتوا له مخې دوه متضادې کلمې دي. فرهنګ د یوې ټولنې یا یوه ملت د ټولې مادي او مانیزې شتمنۍ یوه مجموعه ګڼل کېږي او جنګ بیا داسې پدیده ده چې د یوه ملت ټوله مادي او معنوي شتمني له منځه وړلای شي.
د جنګ او فرهنګ پر معنوي تضاد هغه ملتونه ډېر پوهېږي چې د غني فرهنګ خاوندان وو، خو جنګ ورڅخه دا ټوله شتمني لوټلې وي. موږ (افغانان) د اسیا په زړه کې هغه ملت یو چې لرغونی کلتور او تاریخ لرو، خو د پېړیو په اوږدو کې جګړو زموږ د فرهنګ اکثره فزیکي او معنوي شتمني داسې له منځه وړي چې اوس یې یوازې د کتابونو په پاڼو کې نومونه ګورو. ان دا چې دا نومونه او ویاړونه لاکله کله د شک تر وهم او وېرې لاندې هم راځي.

پر افغانستان باندې د عربو، چنګېزیانو، انګرېزانو، روسانو او غربیانو د یرغلونو او د هغو پر وړاندې د جنګېدونکو افغانانو د جګړو له امله په متواتر ډول د افغانستان ډېره زیاته

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلتوري شتمني لـه منځـه تللې، چې ددې ټولې لـه منځـه وړل شوې شتمنۍ څېړل ددې ليکنې په وس کې نه دي، خو زه غواړم د خپل نسل او خپلې زمانې د يوه شاهد پـه توګـه هغې کلتوري شتمنۍ ته اشاره وکړم، چې لـه (۱۹۷۸ع) کـال بيـا تـر (۲۰۱۱ع) کال پورې يا په بشپړ ډول له منځه تللې يا زيانمنـه شوې ده. زه د هغو افغانانو په ډله کې يم چې د تېرې (۳۳) کلنې جګړې پـه ټول بهير کې په افغانستان کې پاتې شوی يم. مـا د جګړې هر ناتـار په خپلو سترګو ليدلی او د جګړې ډېرې نـاخوالې مې پـه خپلـه لمس کړې دي. د همدې درې ديرش کلنې جګړې په ترڅ کې چې به هر کله د جګړې اور زموږ هر فرهنګي ميـراث تـر ستوني تېـر کړ، نو زما پر زړه به لمبې شوې، قلم او کاغذ به مې راواخيست او هغه پېښنه به مې ثبت کړه. د همدې جګړه ييزو کلونو پـه بهير کې مې (د افغانستـان فرهنـګ تـه اوښتـي زيانونـه)، (د مغزونـو فـرار)، (کلتوري يـون) او (افغـاني اوسنۍ رسنۍ) بېلابېـل اثـار وليکل. په دې اثارو کې اکثرو هغـو فرهنګي ميراثونـو تـه کتنـه شـوې چې د جګړې لـه املـه يـا بېخـي لـه منځـه تللي او يـا هـم زيـانمن شـوي دي. پـه دې ليکنـه کـې زه غـواړم د افغانسـتـان فرهنګ ته د اوښتو زيانونو يـو نچـوړ وړانـدې کـړم او پـه دې کـې مې پيغـام دا دی چې نړيوال زموږ پر فرهنګ د راغلې غمېزې لـه حجم او څرنګوالي څخه خبر شي، بل پيغام مې دادی چې نړيـوال د نړۍ په هر ګوټ کې چې وي بايـد د هـر ډول جګـړې مخنيـوی وکړي او بـل پيغـام مـې دادی چې فرهنګـي شـتمني کـه څـه هـم د دنيـا پـه هـر ګـوټ کـې رامنځتـه شـوې وي، د ټـول بشـريت ګـډه

(c) ketabton.com: The Digital Library

پانگه ګڼل کېږي؛ د ساتنې او پالنې لپاره يې بايد ټول په ګډه کار وکړي. افغانستان فرهنګ د تېرو د برشو کلونو په ترڅ کې دومره زيانونه زغملي چې که پر هره برخه يې بحث وکړو جلا جلا اثار پرې ليکل کېدی شي، خو زه به دلته يوازې مهمو زيانمن شويو فرهنګي ميراثونو ته په لنډيز سره اشاره وکړم:

۱- ښوونځي:

ښوونه او روزنه د يوه هېواد د فرهنګ اساس جوړوي. کله چې په افغانستان کې جګړه پيل شوه، نو تر ټولو لومړی او سخت ګوزار يې پر همدې ښوونځيو وکړ. له (۱۹۷۸ع) کال څخه چې په افغانستان کې ګرمه فزيکي جګړه پيل شوه، بيا تر (۱۹۹۲ع) کال پورې په افغانستان کې د ټولو ښوونځيو شمېر د اوو زرو (۷۰۰۰) په شاوخوا کې وو. د څوارلس کلنې جګړې په ترڅ کې ددې ښوونځيو له جملې څخه درې زره پينځه سوه (۳۵۰۰) ښوونځي وسوځول شول. دا (۳۵۰۰) ښوونځي اکثره د هېواد په کليوالو سيمو کې وو چې د (ډاکتر نجيب الله) حکومت له کنټروله وتي وو او د (مجاهدينو) تر کنټرول لاندې ساحه کې وو. کله چې د (ډاکتر نجيب الله) حکومت ړنګ شو، مختلف او متفرق (مجاهدين) پر ښارونو خواره شول، نو په ښارونو کې پاتې ښوونځي هم اکثره له همغه برخليک سره مخامخ شول؛ يا ړنګ او يا هم زيانمن شول، د پاتې ښوونځيو ايله نيمايي برخه په نسبي ډول پرانيستي پاتې شوه چې په هغو کې هم درسي کيفيت ډېر ټيټ و. دې دورې نږدې څلورنيم کاله دوام وکړ،

(c) ketabton.com: The Digital Library

وریسي د طالبانو رنځ او کړاو راغی، هغو نو هغه پاتې ښوونځي هم په بله بڼه واړول، د ښوونځیو درسي نصاب یې له عصري علومو څخه دیني علومو ته واړوه، نږدې یوولس سوه(۱۱۰۰) ښوونځي یې پر سوچه دیني (مدرسو) واړول. په دې ډول په افغانستان کې د هر سیاسي نظام په بدلون سره د پوهنې بنسټونه زیانمن شول او دا لړۍ تر دې دمه روانه ده.

د نارسمي ارقامو له مخې یوازې له (۱۹۷۸ع) څخه تر (۱۹۹۲ع) کال پورې لږ تر لږه د اوه نیم ملیونه (۷۵۰۰۰۰۰) افغانانو د باسواده کېدو مخه نیول شوې. له (۱۹۹۲ع) څخه تر (۲۰۰۰ ع) کال پورې هم د همدومره کسانو د باسواده کېدو د مخنیوي اټکل کېدی شي. دا هغه معنوي زیان دی چې د یو بشپړ نسل زمانه په غېږ کې نیسي او جبران یې هم همدومره وخت او په ملیاردونو ډالرو مالي لګښت ته اړتیا لري. که څه هم له (۲۰۰۱ع) څخه بیا تر ننه پورې د افغانستان د معارف په ډګر کې ډېر پرمختګ شوی؛ اوس په ټول افغانستان کې لږ تر لږه یوولس زره (۱۱۰۰۰) ښوونځي فعال دي چې نږدې اته اعشاریه درې ملیونه (۸،۳۰۰۰۰۰) زده کوونکي په کې زده کړه کوي او له هغې جملې څخه (۳۰) په سلو کې یې نجونې دي.

د خصوصي ښوونځیو د جوړولو زمینه هم برابره شوې چې شمېر یې اوس په ټول هېواد کې نږدې څلور سوه (۴۰۰) خصوصي ښوونځیو ته رسېږي. دې سره سره د افغانستان په زیاتو سیمو کې اوس هم د ښوونځیو د سوځونې لړۍ روانه ده. د همدې تېرو لسو کلونو په ترڅ کې لږ تر لږه تر دوه سوه (۲۰۰) زیات

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښوونځي سوځول شوي او همدا اوس (۲۲۱) ښوونځي تړلي دي. د هېواد په زياتو سيمو په تېره بيا په جنوب، جنوب لويديځ او ختيځ کې د وهم وېره خوره ده، په دې يادو سيمو کې د دوه نيم مليونه (۲۵۰۰۰۰۰) هغو ماشومانو د زده کړې مخه نيول شوې چې همدا اوس بايد ښوونځيو کې پر زده کړو بوخت واى. د افغانستان پر معارف دا ناورين اوس هم روان دى، جګړې د تمدن او پرمختګ، په تېره بيا د پوهنې پر پرمختګ سخت ګوزار کړى او کوي يې. افغان ماشومان يې نه يوازې له پرمختګ، بلکې له خپل اساسي حق (تعليم) څخه هم محروم کړي دي. د نړۍ په کوم ګوټ کې به داسې پېښې کمې رامنځته شوې وي چې ماشوم دې د تعليم په خاطر د ژوند له حق څخه محروم شوى وي، خو افغان ماشومان ډېر ځله په دې ((ګناه)) چې ولې مو قلم او کتاب په لاس کې دى، ښوونځي ته روان ياست، وژل شوي، تېزاب پرې پاشل شوي او د بدن غړي يې پرې شوي دي. داسې ډېرې تراژيکې پېښې لرو چې دلته يې بيان د دې ليکنې له اوسېلې څخه وځي.

۲- د لوړو زده کړو موسسې او علمي مرکزونه:

د ښوونځيو ترڅنګ د هېواد علمي مرکزونه او د لوړو زده کړو موسسو هم پراخ زيانونه وزغمل، خو دا زيانونه د ښوونځيو هغو په انډول ډېر زيات نه وو. د لوړو زده کړو مرکزونه اکثره په لويو ښارونو کې وو. په افغانستان کې د څوارلس (۱۹۷۸-۱۹۹۲) کلنې جګړې اور اکثره پر کليوالو سيمو متمرکز و، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۹۹۲ - ۱۹۹۵) کلونو کې بیا جګړې په لویو ښارونو کې زیاتې ګرمې وې، د همدې کلونو په ترڅ کې د هېواد د لوړو زده کړو موسسو او نورو علمي مرکزونو خورا درانه زیانونه وزغمل. یوازې کابل پوهنتون لږ تر لږه (۲۱) ملیونه درسي ساعتونه ضایع کړل او (۵۰) ملیونه ډالر مالي زیان یې وزغمه. کابل پلتخنیک، ګڼ شمېر ولایتي پوهنتونونو مسلکي انستیتیونو، د ښوونې او روزنې موسسو او نورو روزنیزو مرکزونو خورا درانه زیانونه وزغمل، تر (۵۰) زیات داسې علمي مرکزونه وو چې په ټولیز او نسبي ډول یې زیانونه وزغمل، کدرونه یې له لاسه ورکړل او د لسګونو زره محصلینو په درسي سیستم کې یې اخلال راغی. د طالبانو د حاکمیت په بهیر کې ښځینه قشر له تحصیلي بهیره حذف شو او په درسي نصاب کې اخلال نور هم پسې زیات شو. د طالبانو نظام تر سقوط وروسته له (۲۰۰۱م) کال راهیسې بیا تر (۲۰۰۱م) کال پورې د ټول هېواد په تحصیلي موسسو کې نوې ساه پوه شوه، پخواني علمي مرکزونه یوځل بیا ورغېدل، نوي پوهنتونونه او نوي علمي مرکزونه جوړ شول.

اوس د ټول هېواد په کچه د دولتي پوهنتونونو شمېر تر (۲۱) اوړي او د ښوونکو د روزنې او نورو لوړو زده کړو د موسساتو شمېر هم تر (۱۰۰) اوړي. د نویو قوانینو پر اساس د لوړو زده کړو خصوصي پوهنتونونه او موسسې هم د فعالیت حق لري. د تېرو لسو کلونو په ترڅ کې اوس په مرکز او ولایتونو کې خصوصي پوهنتونونه او د لوړو زده کړو تر (لسو) زیاتې

(c) ketabton.com: The Digital Library

موسسې جوړې شوې دي. اوس د ټول هېواد په کچه د لوړو زده کړو په موسسو او پوهنتونونو کې تر سل زرو (۱۰۰،۰۰۰) زيات محصلين زده کړه کوي، چې نجوونې او هلکان دواړه په کې شامل دي. له لس کلن چټک پرمختګ سره سره بيا هم د هېواد په بېلابېلو سيمو کې لاهم د وهم او ډار سيوری خور دی او د امنيت په خرابېدو سره د ټولو پرمختګونو د له منځه تللو وېره شته.

۳- فرهنګي ټولنې او کتابتونونه:

په افغانستان کې د (۳۳) کلنې جګړې په ترڅ کې په سلګونو دولتي او نادولتي فرهنګي ټولنې زيانمنې شوې دي. جګړې د فرهنګي پرمختګ سرعت کمزوری کړی او د ګڼو ليکوالو او فرهنګيانو د راټوکېدو زمينه يې له منځه وړې ده. که څه هم (۱۹۷۸- ۲۰۰۰م کال) پورې په افغانستان کې د ازادو فرهنګي ټولنو شمېر ډېر زيات نه وو او اکثره فرهنګي ټولنو رسمي يا دولتي بڼه لرله، خو بيا هم په نارسمي ډول ځينې فرهنګي ټولنې موجودې وې چې فرهنګي کارونه يې کول، کتابتونونه يې لرل او روزنيز مرکزونه، خو جګړې د فرهنګي فعاليتونو زياته برخه زيانمنه کړه. يوازې د (۱۹۹۲م) کال د څو ورځنيو جګړو په ترڅ کې د هېواد د لويو علمي مرکزونو اکثره کتابتونونه لوټ شول. کابل پوهنتون چې په هېواد کې يو لوی مرکزي کتابتون درلود، نږدې دوه مليونه (۲،۰۰۰،۰۰۰) ټوکه کتابونه يې په څو ورځو کې لوټ شول. يوازې د کابل ښار

(c) ketabton.com: The Digital Library

په بېلابېلو کتابتونونو او کتابپلورنځيو کې (۲۰) مليونه ټوکه کتابونه له منځه يوړل شول. د افغانستان په بېلابېلو ولايتونو کې د ټولو له منځه وړل شويو کتابونو شمېر تر دې هم زيات دی. د ټول ټال پنځوس مليونو (۵۰،۰۰۰،۰۰۰) ټوکو کتابونو له منځه تګ، کېدی شي د يوه پرمختللي هېواد لپاره ډېره غټه ضايع نه وي، ځکه هلته کېدی شي د څو عنوانو کتابونو عمومي شمېر مليونونو ټوکونو ته ورسېږي، خو په افغانستان کې له تعليمي کتابونو پرته چې شمېر يې لکونو ټوکو ته رسېږي، نور اکثره کتابونه له (۵۰۰-۵۰۰۰) ټوکو په شمېر چاپېږي، نو د دومره کتابونو، کتابتونونو، فرهنګي مرکزونو له منځه تګ او زيانمنېدل خورا درونډ فرهنګي زيان دی. له (۱۹۷۸-۲۰۰۰م) کال پورې د افغانستان فرهنګي ډګر ته خورا درانه زيانونه رسېدلي، خو له نېکه مرغه د تېرو لسو (۲۰۰۱-۲۰۱۱م) کلونو په ترڅ کې افغانستان په فرهنګي ډګر کې ډېر پرمختګ کړی دی. اوس د ټول هېواد په کچه تر (۵۰۰) زياتې ازادې فرهنګي ټولنې فعاليت لري چې ځينې يې خپلې ازادې رسنۍ هم لري، د دولتي فرهنګي ټولنو او مرکزونو شمېر هم سلګونو ته رسېږي، د کتابتونونو شمېر خو اوس زرګونو ته رسېږي. اوس د هېواد اکثره علمي، تعليمي او فرهنګي مرکزونه کتابتونونه لري. په لسګونو لويې چاپخونې او په سلګونو چاپي خپرنۍ موسسې فعاليت لري، چې که چېرې بيا پرې د جګړې سيوری راخور نه شي او افغانستان په همدې ډول فرهنګي پرمختګ وکړي، کېدی شي ډېره هيله ورته پيدا شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۴- مسلکي کادرونه: افغانستان کې له (۱۹۷۸-۱۹۹۲م) کلونو پورې داسې حکومتونه وو، چې کمونیستي افکارو ته یې تمایل درلود او چې د شوروي اتحاد ملاتړ ورسره و، په دې دوره کې د څلورو سیاسي مشرانو په مشرۍ څلور حکومتونه رامنځته شول، چې په مجموعي ډول دا ټول حکومتونه له اختناق سره ملګري وو، فکري ازادي او دیموکراسي په کې نه وه، هر حکومت له حکومتي وسایلو او زور څخه اعظمي ګټه اخیسته او خپل وسلوال او ناوسله وال مخالفین یې ځپل. دې حالت څوارلس کاله دوام وکړ. د هېواد یو زیات شمېر کادرونه یا زندانونو کې واچول شول او یا هم د هېواد پرېښودو ته اړ شول، د دې څوارلس کلن جنګ په اوږدو کې نږدې پنځه ملیونه (۵۰۰۰۰۰۰) افغانان مهاجر شول، په دې کې هم یو زیات شمېر هغه افغانان شامل وو چې د لوړو او مسلکي زده کړو خاوندان وو. په دې بهیر کې یوازې د کابل پوهنتون نږدې (۲۰۰)تنه استادان یا زنداني شول یا ووژل او یا هم مهاجرت ته اړ شول، په همدې مقیاس د هېواد د نورو علمي مرکزونو مسلکي کادرونه هم محاسبه کېدی شي. په مجموعي ډول په دې څوارلس کلن بهیر کې نږدې پنځوس زره (۵۰،۰۰۰) مسلکي کادرونه یا مهاجر شوي یا یې خپل مسلک پرې ایښی، یا زنداني شوي او یو زیات شمېر یې وژل شوي دي. د افغانستان په شان یو هېواد لپاره چې دا مهال یې ایله په سلو کې (لس) کسان د لیک لوست خاوندان وو، د دومره زیات شمېر کادرونو له لاسه ورکول یو نه جبیره کېدونکی زیان و. د

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدې (۱۹۷۹ - ۱۹۹۲م) کلونو په بهیر کې د حکومت مخالف ځواکونه چې د (مجاهدینو) په نامه یادېدل هم د حکومت په شان د مسلکي کادرونو په وژنې صرفه ونه کړه، دوی هم په زرګونو مسلکي افغانان له حکومت سره د همکارۍ او (چپي افکارو) د لرلو په تور ووژل، په تېره بیا ښوونکي. د هغو ښوونکو شمېر چې د مجاهدینو یا حکومت مخالفو ځواکونو له خوا په همدې موده کې وژل شوي (۳۰۰۰) تنو ته رسېږي. دې ډلو په لغمان ولایت کې پر یوه ورځ (۹) تنه ښوونکي د تدریس په تور ووژل. هغه مسلکي افغانان چې پاکستان ته مهاجر شوي وو هغوی هم د ترور له بلا خلاص نه شول، څرګنده بېلګه یې نومیالی افغان فیلسوف (پوهاند سید بهاالدین مجروح) دی چې په (پېښور) کې ترور شو. کله چې دا ډلې پر (۱۹۹۲م) کال پر کابل ښار او نورو لویو ښارونو راشېوه شوې، نو د لوټ او تالان یو بې مثاله حالت رامنځته شو. یوازې په کابل ښار کې یې (۲۵) زره کسان ووژل، دا مهال یو ځل بیا د عامو افغانانو او مسلکي کادرونو د فرار لړۍ پیل شوه، افغانستان یو ځل بیا په زرګونو مسکلي کادرونه له لاسه ورکړل. (څلورنیم) کاله دې حالت دوام وکړ. دې پسې د طالبانو دواکمنۍ لړۍ پیل شوه، هغوی بیا په زرګونو مسلکي کادرونه له دندو لرې کړل او پر ځای یې طالبان او ملایان مقرر کړل. طالبانو یوازې اووه دېرش زره (۳۷۰۰۰) ښځینه مامورینې، چې اکثره یې ښوونکې او د لوړو زده کړو خاوندانې وې، له دندو ګوښه کړې او پر کور یې کېنولې. په دې ډول هغه ناتار چې له (۱۹۷۸ع) کال څخه تر (۲۰۰۰ م) کال

(c) ketabton.com: The Digital Library

پورې د افغانستان پر کادري ټولنه خور و، د طالبانو نظام په سقوط سره پای ته ورسېده. له (۲۰۰۱- ۲۰۱۱م) کال پورې اوس د افغانستان په کدري برخه کې ډېر پرمختګ شوی، نه یوازې د هېواد په داخل کې پوهنتونونه او د لوړو زده کړو نور مرکزونه ورغول شول، فعال شول او زیات شول، بلکې اوس هر کال تر دوو زرو (۲۰۰۰) زیات افغانان د لوړو زده کړو؛ لیسانس، ماسټرۍ، او دوکتورا لپاره نورو هېوادونو ته لېږل کېږي. هغه افغان مسلکي کادرونه چې د بېلابېلو یادو عواملو له امله مختلفو هېوادونو ته مهاجر شوي وو، د زرګونو په شمېر بېرته خپل هېواد ته راستانه شوي، خو بیا هم افغانستان ته لا ډېر زماني واټن پاتې چې خپله کادري خلا ډکه کړي.

۵- رسنۍ: په افغانستان کې د (**۱۹۷۸-۱۹۹۵**) کلونو تر منځ افغاني رسنۍ په پرله پسې ډول زیانمنې شوي. د همدې کلونو په بهیر کې افغانستان کې ازادې رسنۍ نه وې، اکثره دولتي رسنۍ وې او پر هغو باندې هم فکري اختناق واکمن و. پر (۱۹۷۸م) کال په ټول هېواد کې یو سراسري ټلویزیون او یوې عمومي راډیو خپروني درلودلې، وروسته بیا محلي دولتي راډیو ټلویزیونونه چې همغه مرکزي نشرات او یو څه خپل محلي نشرات یې درلودل، فعال شول، دا وخت په ټول هېواد کې د چاپي رسنیو شمېر تر (۲۰۰) عنوانو اوښته خو په ټولو رسنیو کې د حاکم نظام افکارو انعکاس کاوه. پر (۱۹۹۲م) کال چې جهادي ډلې کابل ښار او نورو لویو ښارونو ته داخلې شوې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

نو د نورو دولتي تاسیساتو د زیانمېدو ترڅنګ، ټولو رسنیو په تېره بیا دولتي راډیو ټلویزیون تاسیساتو ته خورا درانه زیانونه واوښتل. چاپي رسنۍ اکثره په ټپه ودرېدلې، د دولتي راډیو ټلویزیون اکثره تاسیسات له منځه لاړل، د بېلګې په توګه د غزني ولایت د راډیو ټلویزیون تاسیساتو، ودانیو او تجهیزاتو یو نیم ملیون، د مقر ته یو ملیون ډالره، د پکتیا ولایت ته یو ملیون ډالره، قلات ته یو ملیون دالره، کندهار ته یو ملیون ډالره، هلمند ته یونیم ملیون ډالره، هرات ته نیم ملیون ډالره، فراه ته نیم ملیون، نیمروز ته نیم ملیون او ننګرهار راډیو ټلویزیون ته ته دوه ملیونه ډالره زیان واوښت، همدارنګه نورو سیمو کې همدا ډول زیانونه، په مجموعي ډول پر لویو ښارونو باندې د جګړې د راغلي ناتار له امله په ټول افغانستان کې د راډیو ټلویزیون، ودانیو، تاسیساتو او تجهیزاتو ته (۲۵۲) ملیونه ډالره زیان اوښتی. د (۱۹۹۲-۱۹۹۵م) کلونو په بهیر کې د راډیو ټلویزیون اکثره پروګرامونه په ټپه ودرېدل او ډېر کم نشراتي فعالیت یې درلود. په لسګونو مامورین، انجنیران او مسلکي اشخاص یې مهاجرت ته اړ شول او ځینو نورو یې خپلې دندې له لاسه ورکړې. پر (۱۹۹۶م) کال طالبان واک ته ورسېدل، د دوی واک پر رسنیو یو بل ګوزار و، طالبانو پر رسنیو چورلټ بندیز ولګاوه، په تېره بیا پر تصویري رسنیو. په چاپي رسنیو کې هم د ژیروحو اجسامو د عکسونو خپرېدل منع شول، یوازې د (شریعت غږ) په نامه یوې سراسري راډیو، څو محلي راډیوګانو او د ټول هېواد په کچه تر (۲۰) عنوانو پورې

(c) ketabton.com: The Digital Library

چاپي خپرونو فعاليت درلود. راډيوګانو يوازې مذهبي ترانې، خبرونه او د طالبانو د نظام د چارواکو نظرونه خپرول، چاپي رسنۍ هم همدغه شان وې. د افغانستان د رسنيو په تاريخ کې تر دې بله تنګه دوره نه ده تېره شوې. د طالبانو د نظام د سقوط په وروستيو شپو ورځو کې د امريکايي الوتکو د بمبارۍ په وجه د راډيو تلويزيون تاسيساتو ته نور زيانونه هم واوښتل او د زيانونو لړۍ تر همغه وخته راورسېده.

کله چې د طالبانو نظام رنګ شو، د افغاني رسنيو په تاريخ کې بې سارې پرمختګ څرګند شو. د رسنيو قانون جوړ شو او د هغه په رڼا کې اوس په هېواد کې، ډول ډول چاپي، غږيزې، انځوريزې او انټرنېټي رسنۍ فعاليت لري چې د کميت له پلوه په کې ډېر زيات او د کيفيت له پلوه هم په کې پام وړ پرمختګ شوی دی.

اوس د ټول هېواد په کچه پر دولتي راډيو تلويزيون سربېره چې په مرکز او ولايتونو کې خپرونې لري، تر (۴۰) زيات شخصي تلويزيونونه فعاليت لري. (۱۳۰) اف ام خصوصي راډيوګانې په ټول افغانستان کې فعالې دي، چاپي رسنۍ تر (۱۰۰۰) عنوانو اوړي او د انټرنېټي وېبپاڼو شمېر هم سلګونو ته رسېږي، که څه هم له کمي او کيفي پلوه خورا پرمختګ ليدل کېږي، خو بيا هم د افغانستان د رسنيو اوسنی پرمختګ تضمين نه دی. د نظام په بدلون، سقوط، د بهرنيو ځواکونو په وتلو او يا هم د جنګسالارانو د واک په زياتېدو سره دا پرمختګ له ستر ګواښ سره مخامخېدلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۶- تاریخي ودانۍ او اثار: په افغانستان کې د فرهنګ د نورو ډګرونو د زیانمنېدو ترڅنګ، تاریخي ودانیو، څلو، ښارونو او نورو تاریخي اثارو هم خورا درانه زیانونه لیدلي دي، داسې زیانونه چې ځینې یې په ډېر لګښت د بیا رغېدو امکان لري، خو ځینې د ابد لپاره د افغانستان له لاسه ووتل. د هغو ودانیو شمېر لسګونو ته رسېږي چې افغانستان ته یې تاریخي ارزښت درلود، خو جګړو پرې اورونه بل کړل، دا ودانۍ په ولایتونو کې هم وې او په کابل ښار کې هم چې د ټولو یادونه یې دلته ممکنه نه ده. د کابل د تاجک بیک تاریخي ماڼۍ، د چهلستون بڼ او ماڼۍ، د دارالامان ماڼۍ، د استالف ماڼۍ، د ارګ د دلکشا ماڼۍ، د ملي ارشیف ودانۍ او نورې چې له تاریخي پلوه یې خورا ارزښت درلود، ټولې زیانمنې شوې دي. د دارالامان ماڼۍ د (۳۳) کلونو په ترڅ کې دوه ځله زیانمنه شوه، وروستی زیان یې د (۱۹۹۳-۱۹۹۵م) کلونو کورنیو جګړو کې ولید چې یوه زیاته برخه یې ونړېدله. اوس ددې ودانۍ د بیا رغونې پلان جوړ شوی، چې (۱۷) ملیونه امریکایي ډالره لګښت پرې راځي، په همدې مقایس موږ نورو تاریخي ودانیو ته د ور اوښتي زیان کچه هم معلومولای شو.

د جګړو او طبیعي حوادثو په بهیر کې تر (پنځه لسو) داسې تاریخي څلي او منارونه زیانمن شوي چې د افغانستان تاریخ ته یې زیات ارزښت درلود، د بېلګې په توګه د (چکرویو) منار چې عمر یې لومړیو میلادي پېړیو ته رسېده او دا یو بودایي

(c) ketabton.com: The Digital Library

مینار و چې د توغندیو د لګېدو له امله زیانمن شوی و او د (۱۹۹۸م) کال په اپریل کې ونړېد. په (۱۲میلادي) پېړۍ کې د غزنویانو مینارونه، د غوریانو جام مینار او نور په لسګونو مینارونه یا په بشپړ ډول له منځه وړل شوي او یا زیانمن شوي دي. نور نو د هېواد داسې تاریخي ځلی او منار نه شو لیدلی چې د هغه پر زړه او ګوګل دې د مرمیو داغونه نه وي لګېدلي.

د تاریخي ودانیو ترڅنګ تاریخي ننداړتونونه هم خورا زیانمن شول او ان بېخي له منځه لاړل. په کابل ښار کې د افغانستان د لاسي صنایعو، قیمتي ډبرو او نظامي توکو پېنځه لس بېلابېل ننداړتونونه وو، چې خورا قیمتي او تاریخي اثار په کې ایښودل شوي وو. هر کال په زرګونو کسانو ددې ننداړتونونو لیدنه کتنه کوله او د افغانستان د خلکو د بریاوو له بېلابېلو ډګرونو خبرېدل. کله چې پر (۱۹۹۲م) کال د کابل ښار د کابل ننداړې په سیمه کې جګړه پیل شوه، نو دا ټول پنځه لس ننداړتونونه په کې وسوځېدل. په زرګونو اثار یې یا لوټ شول او یا هم د اور خوراک شول، یو ملت چې د پېړیو په اوږدو کې د لاس کومې نښې او بریاوې درلودلې، دا ټولې د جګړې ښامار پر یوه ورځ له ستوني تېرې کړې. ددې ننداړتونونو مادي او معنوي ارزښت تر تصور پورته و.

د جګړې د ښامار ګېډه پر ننداړتونونو هم مړه نه شوه، د افغانستان داسې شتمنۍ ته یې ځان ورسوه چې افغانان به یې بیا هېڅکله هم خاوندان نه شي، موزیمونه یادوم، ملي او سیمه ییز موزیمونه. د جګړې په بهیر کې پنځه سیمه ییز: میمنې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

هرات، کندهار، ننګرهار او بلخ موزيمونه زيانمن شول، خو مرکزي او ملي موزيم چې د زياتو تاريخي اثارو لرونکی و، د جګړې پر ډګر بدل شو. د سيمه ييزو موزيمونو له جملې څخه به يوازې د ننګرهار د هډې نامنقول موزيم يادکړم او بيا به د ملي موزيم غم لړلی داستان ته لاړشم.

د هډې نامنقول موزيم د ننګرهار د جلال اباد ښار په ختيزې څنډه کې پروت دی. په دې نامنقول موزيم کې د بودايي عصر داسې اثار ايښودل شوي يا جوړ شوي وو چې د خپل جوړښت او نوعيت له پلوه يې په افغانستان کې د باميانو تر تاريخي بتانو وروسته ډېر زيات تاريخي ارزښت درلود. دا موزيم د (۱۹۸۱م) کال په جګړو کې د جهادي تنظيمونو له خوا په کنډوالو بدل شو، تر جګړو وروسته بيا هم په دې ځای کې ناقانونه کيندنې وشوې او يو شمېر هغه اثار چې تر ځمکې لاندې وو، هغه هم په نافنې ډول وکيندل شول او د تاريخي اثارو د قاچاقوړونکو لاس ته ورغلل، اوس دا سيمه يوازې د يوې مخروبې حيثيت لري.

بل ډېر ستر زيان چې جبيره يې ناممکنه ده هغه د افغانستان ملي موزيم او د افغانستان د اردو موزيم و. د افغانستان د اردو موزيم د دارالامان په سيمه تاج بېک ماڼۍ کې و. په دې موزيم کې له لرغوني زمانې بيا تر (۱۹۹۲م) کال پورې په بېلابېلو جګړو کې د افغانانو او د هغو د مخالفو پرديو عسکرو له خوا د کارېدلو وسلو بېلګې خوندي وې ، د افغانستان د شاهانو تختونه، مېزونه، څوکۍ، لاس تورې او لباس خوندي وو. دا هر څه د اور خوراک، لوټ او تالان شول. په همدې سيمه کې؛ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

دارالامان تاریخي ماڼۍ مخې ته د افغانستان د ملي موزیم ودانۍ وه. د افغانستان ملي موزیم د سیمې له مهمو موزیمونو څخه یو و، په دې موزیم کې سل زره (۱۰۰۰۰۰) ټوټې بېلابېل اثار وو، چې د ځینو عمر یې پنځوس زره (۵۰۰۰۰) کالو ته رسېده.

د جګړو په لومړیو وختونو کې په سیستماتیک ډول د بېلابېلو جګړه مارو له خوا د موزیم اثار ولوټل شول. د موزیم په سلو کې اویا (۷۰) تاریخي اثار لوټ شول. پر (۱۹۸۸م) کال شبرغان ته نږدې د طلا تپې له غونډۍ څخه د (۲۱) زرو طلایي سکو حیرانوونکې خزانه لاسته راغله. دا خزانه هم د افغانستان د ملي موزیم برخه وه. تر (۱۹۹۲م) کابل تر جګړو دمخه د وخت د حکومت مشر ډاکتر نجیب الله د جګړې د احتمالي خطر له امله د ملي موزیم له مشر سره پرېکړه وکړه چې دا مهمه خزانه باید له موزیم څخه یوه خوندي ځای ته انتقال شي، دا خزانه پر همغه وخت (د افغانستان بانک) محفوظو ځایونو کې چې د افغانستان د جمهوري ریاست د ارګ ماڼۍ ته لاره لري، خوندي شوه، خو په دې راز هېڅوک خبر نه وو، همغه و چې دا مهمه خزانه د لوټمارو له لوټه خوندي پاتې شوه. اوس دا خزانه اروپا، امریکا او د نړۍ نورو سیمو ته د ننداري لپاره وړل کېږي. د نړۍ ګڼ شمېر سیلانیان هغه ګوري او له دې لارې افغانستان پاموړ ګټه ترلاسه کوي.

د ملي موزیم ترڅنګ د افغانستان ملي ارشیف هم د جګړې له ناتاره خوندي پاتې نه شو. د افغانستان د ملي ارشیف د ټولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

اثارو شمېر زرګونو ته رسېده. د افغانستان په ملي ارشيف کې د سووکلونو تاريخي اثار خوندي دي، په تېره بيا د اسلامي دورې اثار. له نېکه مرغه چې د ملي موزيم په پرتله ملي ارشيف ته د غلو کم لاس رسېدلی، خو د جګړې د ناتار له امله د ملي ارشيف د اثارو خونديتابه ته ډېره توجه ونه شوه او يو شمېر اثار يې له همدې امله زيانمن او له منځه لاړل. خو د ملي ارشيف نورې ولايتي څانګې بيا ډېرې زيانمنې شوې.

د افغانستان د تاريخي اثارو او ملي هويت د ښکارندويۍ بل مرکز د افغانستان ملي ګالري وه چې د (۱۹۹۲م) کال جګړو پرې خورا ناوړه اغېز وکړ. پر (۱۹۹۲م) کال په ملي ګالرۍ کې د نقاشۍ، ميناتورۍ، مجسمې او ظريفه اثارو (۵۹۲) بېلابېل اثار موجود وو، چې په کابل کې د جګړو د پيل له امله ددې اثارو يوه پاموړ برخه يا زيانمنه شوله او يا د غلو له خوا لوټ شوه.

د پورتنيو يادو او مهمو تاريخي اثارو د زيانمنېدو ترڅنګ بله ډېره ستره او نه جبرانېدونکې فرهنګي ضايعه چې افغانستان ته پېښه شوه، هغه همغه د باميانو تاريخي بتان وو چې طالبانو د خپل حاکميت په اوج کې ونړول، دا تاريخي اثار نه يوازې په افغانستان، بلکې په سيمه او نړۍ کې بې ساري وو. د باميانو بتانو لومړي يې (۵۳) او بل يې (۳۵) متره لوړوالی درلود. له (۳-۵) ميلادي پېړيو ترمنځ موده کې جوړ شوي وو او د بودايي دورې شهکارونه ګڼل کېدل، خو طالبانو د افغانانو د تاريخ دا ستر ارزښت د خپلو افراطي افکارو په اور کې وسوځوه. طالبانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دې کار سره نه يوازې افغانان، بلکې ګرده نړۍ وځورول‌ه. د باميانو ددې تاريخي بتانو له نړولو سره د طالبانو واکمنۍ هم په نړېدو شوه. افغانان به ډېر لـه لاسـه ورکړي شيان بيا ترلاسه کړي، خو داسې تاريخي اثار بـه بيا هېڅکله ترلاسـه نـه کړي. داسې نورې په سلګونو او زرګونو فرهنګي غميزې چې د هېواد په ګوټ ګوټ کې پېښې شوي، خو ما يې يوازې د ځينو هغو لنډيز دلته راوړ.

له پورته ورېږ ليکنې څخه دا جاج اخيستلای شو چې جګړه لـه فرهنګ سره څومره تضاد لري، جګړه څنګه کولای شي چې د (۲۰۰۰) کلونو په بهير کې يو جوړ شوی ميراث د سترګو پـه رپ کې له سترګو پناه کړي. موږ هغـه ملت يو چې ډېر څه مو لرل، خو اوس ډېر څه نه لرو، يا مو بايد ډېر څه لرلای خو اوس هېڅ نه لرو، دا ځکـه چې د جګړې ښامار همېشـه زموږ د فرهنګ پر ځالې اور بل کړی او زموږ د فرهنګ بلبلان اواز او الوت تـه نـه پرېږدي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خـوشـــال پـوځـي نـړۍ لید

> دا لیکنه ما پر (۱۳۹۱ل) کال د خوشال په باب د ښاغلي (علي احمد جلالي) پر یو کتاب (د خوشال خان خټک د عصر او چاپېریال پوځي څېړنه) پر اثر کړې وه او د نوموړي کتاب د مخکتنې په غونډه کې اورول شوې ده

یـا د سـپینو تـورو مـرد شـه یـا عاشـق شـه
چـــې یـــاد برې پـــه بـــدلو پـــه ســـندرو
د خوشـال ختـک خوبـي بـه هغـه وخت شي
چې برېښــنا د سـپینو تـورو شـي یـا زغـرو.

د خوشــال بابــا پــه بــاب دا خبــره عامــه ده، چــې یــو څــو اړخیــز شخصـیت دی. رښـتیا هـم کلـه چې څوک بابـا مطالعـه کـوي، نـو ورته څرګند برې، چې خوشال بابا هم شاعر دی، هم لیکـوال، هـم ادیـب دی هـم ادبپـوه، هـم سیاسـتپوه دی او هـم سیاسـتوال، هـم صـوفي دی، هـم فلسـفي، هـم رنځپـوه دی هـم ټولنپـوه، هـم قـومي مشر دی، هم ټبر پـوه، هـم ښکاري دی هـم ښکار پـوه، هـم د ځـان نقاد دی هـم د ټولنې، هـم عـالم دی هـم د علـم لېـوال، هـم خطـاط دی هـم لیکپـوه، هـم ارواه پـوه دی هـم دینپـوه، هـم خـان دی او هـم د غریبانـو یـار، هـم پرځـان خبر دی هـم پرجهـان، هـم جنګیـالی دی هـم توریالی، هم سرتېری دی هم جنرال، لنډه دا چې زمـوږ خان څـه نـه دی چې نـه دی. نـو پـه همـدې خـاطر خوشـالپوهانو پـه لنـډه مانـا زمـوږ خـان تـه د فرهنګیـالي او توریـالي خـان یـا د تـورې او قلـم

(c) ketabton.com: The Digital Library

خاوند لقب ورکړی دی. د خان د ژوند ، مبارزې او اثارو په باب تر او سه پورې نړۍ دوه زره بېلا بېلې ليکنې شوي او نړۍ پنځوس ځانگړي اثار ليکل شوي، خو بيا هم خان لکه د علم د ښار او کان په شان لا ډېرې نوې خبرې لري او لا هم نورې څېړنې، سپړنې، شننې او ځلونې ته اړتيا لري. خوشال د يو نړيوال شاعر او ليکوال په توگه د نړۍ له هر لوی ليکوال او شاعر سره يوازې د يو شاعر او ليکوال په توگه د پرتلنې وړ دی، خو که د خوشال د ځو اړخيز شخصيت ټول بعدونه د يوې مجموعې په توگه پام کې ونيسو، نو له مبالغې پرته په زغرده ويلای شو ، چې د نړۍ هېڅ ليکوال او شاعر ورسره د پرتلنې او سيالۍ جوگه نه دی. د نړۍ تېر ستر شاعران او ليکوال چې نړۍ يې لا اوس هم د افکارو له ځلا او ښکلا څخه خوند اخلي، يوازې د شاعر او ليکوال او يا هم د ژوندانه د يو يا څو نورو ډگرونو د مفکرينو په توگه مطرح دي، خو زموږ د خان په شان داسې نه دي، لکه د علم او هنر د يو کان په شان چې هر څومره يې سپړو لا هم نورو خزانو ته لار مومو. دوه ستر مميزات او نعمتونه چې د نړۍ د نورو ژبو له ادبياتو څخه د پښتو ادبياتو ځانگړې ښکلا جوتوي؛ يو يې پښتو لنډۍ دي چې د نړۍ په نورو ژبو کې يې ساری نه ليدل کېږي او بل زموږ همدا لوی خان؛ خان علين مکان خوشال بابا دی. نادره خبره به وي چې پښتانه او نړۍ بيا داسې، ننگيالی، فرهنگيالی او توريالی انسان وټوکوي، خو د پښتو متل دی چې د خوار ملا په اذان څوک روژه نه ماتوي؛ هغه ملت او هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولس چې خپله تر خاورو لاندې وي، اتل به يې هم د زمانې په ګردونو کې پټ وي.

د خان د ګڼ اړخيز شخصيت يو اړخ د هغه پوځي شخصيت دی.

د خان د پوځي شخصيت، چاپېريال، عواملو او دلايلو په باب لکه څنګه چې لازمه او ضروري ده، ډېرې ليکنې نه دي شوي، البته د خان پوځي کرونولوژي ترتيب شوې، خو د جګړو د بېلابېلو اړخونو، ټولنيزو، سياسي، اقتصادي او تاريخي عواملو په باب

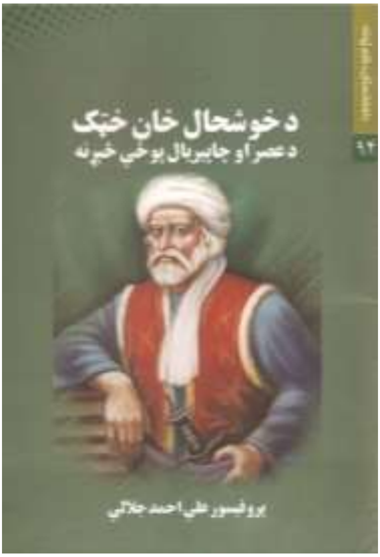

ډېرې ليکنې نه دي شوي. سره له دې چې د خوشال د شخصيت بېلابېل اړخونه پر توره او قلم ولاړ دي، د قلم اړخ يې څېړل شوی، که څه هم لا نورې څېړنې ته اړتيا لري، خو د تورې چاپېريال يې تت دی. ددې کار يو علت شايد دا وي چې موږ د پوځي چارو د څېړنې او ارزونې لپاره لږ متخصصين او کارپوه ليکوال لرو، که ليکوال ولرو نو بيا د پوځي چارو داسې ماهرين او څېړونکي نه دي چې له سياسي، پوځي، ټولنيز او تاريخي پلوه يوه موضوع ښه وڅېړي او يا هم که د پوځي چارو کارپوهان ولرو، د ليکوالۍ تخنيکي او فني عناصر يې کمزوري دي، په

(c) ketabton.com: The Digital Library

همدې وجه نه يوازې د خوشال بابا ، بلکې د پښتنو د نورو پوځي اتلوليو د مبارزو بېلابېل ډګرونه هماغسې تت پاتې شوي دي. د خپلو تورو په ځلونه کې موږ تر خپلو لرې او نږدې سيالانو ډېر شاته پاتې يو. له نېکه مرغه نن تر مودو وروسته موږ د يوې داسې هڅې شاهدان يو چې توره او قلم په کې دواړه غاړه غړې دي، د يو مسلکي جنرال او ليکوال له خوا ، د خپل وخت د يوه نابغه ليکوال او مارشال د پوځي فعاليتونو د بېلابېلو اړخونو ژوره علمي څېړنه او شننه ګورو.

ښاغلي پروفيسور علي احمد جلالي ((د خوشال ختټک د عصر او چاپېريال پوځي څېړنه)) د خوشال بابا په يوه شعر پيل کړې:

((چې مغولو ته مې وتړله توره
درست پښتون مې و عالم وته ښکاره کړ
اتفاق په پښتانه کې پيدا نه شو
کنه ما به د مغول ګرېوان پاره کړ.))

ښاغلی جلالي د دغه شعر په شننه کې وايي: ((د خوشال ختټک دغه منظوم کلام که له يوې خوا په لنډ عبارت د هغه نوميالي پښتون د اوږدو مبارزو اغېزې او پايلې څرګندوي، نو له بله پلوه په دې مضمون کې د هغه لښکري ځواک، او داخلي کمزورتيا انعکاس پروت دی، چې په قبيلوي ټولنيز نظام باندې اتکا لري او له يوې مسلطې فيوډالي واکمنۍ سره يې د پوځي ازماينښت په ډګرونو کې د تکتيکي نتايجو په منځ کې د اړيکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نشتوالي او بېلتون په وجه، مجموعي اغېزي هېڅکله په یوه ستراتیژیک لوري توجیه نه شوې او په نتیجه کې، د زیاتو تکتیکي بریالیتوبونو له ګټلو سره سره یې، ستراتیژیک مرام په مطلوب ډول ترسره نه شو.))

دا هغه تحلیلي خبرې وې چې له پورتني شعر څخه یې الهام اخیستی، لیکوال د یوه پوځي په توګه د خوشال د چاپېریال په درک سره یو داسې تحلیل وړاندې کړی، چې د خوشال له زمانې څخه بیا تر دې دمه پورې یې نتیجه یوه ده؛ هغه قوم چې د زمانې په بهیر کې په تکتیکي جګړو کې بریالی وي، داسې تکتیکي جنګونه چې یو بل سره ارګانیک او سیستماتیک اړیکي ونه لري او په ټوله کې یوه واحده او دقیقه ستراتیژي تعقیب نه کړي، نو سترو هدفونو ته نه شي رسېدلی.

ښاغلي جلالي په خپل دې اثر کې د خوشال د چاپېریال حال او تر هغه لږ وړاندې ماضي، د جګړې او سیالیو بېلابېل طرفونه، د جګړې تخنیک او وسایل، د جګړې میتودونه، د خوشال په نظر د جګړې موثرې لارې چارې او ټول هغه پوځي اتموسفیر تشریح کوي، چې خوشال په کې ژوند کړی او پوځي مبارزې ته اړ شوی دی.

خوشال په یوه ډېر تنګ چاپېریال کې پوځي مبارزه پیل کړه، له یوې خوا له مغولي واکمنۍ سره چې د تورې او قلم، فیوډالي مناسباتو او یوې سیاسي ستراتیژۍ څخه برخمنه وه او ان د تورې په اندول یې د فرهنګ تله درنه وه، له خپلمنځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

اختلافاتو لرې او له بلې خوا يې پانګه او شتمني په لاس کې وه، خوشال بيا د يوه داسې قوم سرلښکر او جنرال و، چې کورني اختلافونه يې د ټولنې زړي وو، د پوهې کچه يې له تورې سره موازي نه وه، د تورې پر وړاندې ورته خپل او پردي يو شان وو، نو په داسې يوه اغزن چاپېريال کې د يو جنرال ظهور او بريا تر تصوره پورته کار و. که د خوشال د زماني سختې بدبختي، د پښتنو ټولنيز چاپېريال، قبيله يي رقابتونه او نورې ستونزې په پام کې ونيسو او بيا داسې يو شخص چې له دې ستونزو څخه د راوتو لاره په ګوته کړي او د يوه غښتلي دښمن پر وړاندې په ټينګه ودرېږي، دريځ او حالت په پام کې ونيسو ، نو په زغرده ويلای شو چې خوشال د خپل وخت يو ستر پوځي جنرال او مارشال و. د مغولو ستر واکمن ظهيرالدين بابر به ويل چې له پښتنو څخه هېڅکله مه وېرېږئ؛ د هېڅ مغول توره د خپل مغول په وينو سره نه ده، خو د پښتون توره همېشه د خپل پښتانه په وينه سره ده، د بابر ددې خبرې تفسير دا و؛ پښتون هغه قوم دی چې واک و ځواک يې د خپل ورور په وژنه مصرفېږي. د مغولو د بريا راز په اتفاق او د پښتنو د بدمرغۍ عامل په بې اتفاقۍ او لنډ فکرۍ کې نغښتی و. بابا وايي:

چې بنياد يې پيدا شوی په نفاق
له هغو نه طمع مه کړه اتفاق.

***

تفحص که څوک د خوږو زړونو کاندي
د خپل قام له لاسه ورک خوشال خټک دی

(c) ketabton.com: The Digital Library

***

کــه هــر څــو یــې ســمو مه نــه ســمېږي
پښــــتانه دي د کــــرږو تيــــرږو د پــــوال

***

پښــتانه لکــه مګــس وربانــدې ګرځــي
ورتــــه ایښــــی دی مغــــول د حلــــوا تــــال

***

درســت جهــان پــه ناپوهــانو ســره ډک دی
ولــې زیــات کــه پــه کــې وګــورې افغــان دی

***

کــه پــه نور خلکو کې ښــه سړي مونده شي
ولــــې ښــــه ســــړي بــــه لــــږ وي افغانــــان

خوشال بابا پر یو مهال له څو بېلابېلو ستونزو سره په جګړه کې و.

جلالي صیب د خوشال بابا د زمانې دغه ستونزمن چاپېریال په هر اړخیز ډول تحلیل کړی دی، داسې نتیجه وړاندې کوي چې پر قبیلوي جګړې باندې د امپراتورۍ قدرت، ستراتیژیک لاس بری لري، خو په سیمه ییزو شرایطو کې د امپراتورۍ پر جنګي ماشین باندې د قبیلو پرګنیز جګړه ییز ځواک تکتیکي تفوق ترلاسه کوي. دی د مغولو پر وړاندې د پښتنو تکتیکي بریا هغه سېلاب ګڼي، چې تر چټک حرکت وروسته په سیند بدلېږي او

(c) ketabton.com: The Digital Library

دښمن ته د بیا فعالیت مجال ورکوي، دی وایي پښتانه ((په خپل وطن او ننګ مین، ښه مېړني، زړور او جنګیالي سپاهیان وو، چې د سېلاب په شان به په غلیم راکوز شول، د جګړې ډګر به یې وګاټه، مګر وروسته له هغه به یې د تشکیلاتي کمزورتیا او داخلي بېلوالي په وجه، د هرې تکتیکي ګټې اغېزه له بلې تکتیکي اغېزې سره ونه تړل شوه او په پای کې به ددې جګړو تکتیکي سوبې او ګټنې ستراتیژیکي هدف ته د رسېدو په چاره کې پاتې راغلې. هغه یرغلیز سېلاب چې په شدت له اوچتو سردرو راکوز شوی وو، لږ څه وروسته به ارام سیند شو او تر څو چې به بیا یو سېلاب ترې جوړېده، نو دښمنانو به د تېر سېلاب په اثر خپلې منځته راغلې ماتې ګوډې ببرته جوړې کړې وې او بیا به په میدان تازه نفس ورته ولاړ وو.))

ددې اثر ځینې ګټور پیغامونه:

د ښاغلي جلالي صیب دا اثر که څه هم د پاڼو د شمېر له مخې کوچنی اثر ګڼل کېږي، خو د محتوایي پانګې د ځایونې له مخې خورا مغتنم اثر دی. په دې اثر کې نه یوازې د خوشال د عصر پوځي چاپېریال څېړل شوی، بلکې یو ډول داسې مهم تحلیلونه او پیغامونه هم په کې ځای پرځای شوي، چې نه یوازې د خوشال بابا د عصر انځورونه روښانوي، بلکې زموږ د نن او سبا لپاره هم ډېر ګټور مفاهیم لري. دلته به ددې ډول پیغامونو او تحلیلي پایلو څو بېلګو ته اشاره وکړم، چې لا هم زموږ د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولنې پر حالاتو تاثیر لرلای او دقیق غور پرې موږ ته ګټه رسولای شي.

په دې اثر کې راغلي:

* تکتیک او یا هم تکتیکي جګړه چې له ستراتیژۍ سره منطقي او ټینګ اړیکي ونه لري، تاثیر یې موقتي دی او لوی هدف پرې نه شي ترلاسه کېدلای.
* د تکتیکي جګړو تاثیرات موقتي وي او د یوه سېلاب بڼه لري، که چا ترې ځان بچ کړو، نو بېرته خپل ځان رغولای شي.
* توره د جنګ مادي او تدبیر د جنګ معنوي قوتونه دي، که تورې سره پوهه او تدبیر ملګري نه شي، مثبته نتیجه نه شي ترلاسه کولای.
* د مغولو د تجربو پر بنسټ، هغه ولس چې ځوک غواړي حکومت پرې وکړي، هلته باید محلي ډلو ته واک انتقال او مخرب قوتونه یې باید پر یو بل دفع شي.
* د هر سیمه ییز واکمن لپاره باید سیال او بدیل په پام کې ونیول شي.
* داخلي اختلافات د جګړه ییز ځواک اساسي برخه کمزورې کوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

* مغولو په سیستماتیک او منظم ډول د پوځي روزنې له لارې جنګي مهارتونه زده کړي وو او پښتنو په غرنیو سیمو کې په عنعنه یي بڼه. منظمې لښکرې په غرني چاپېریال کې د عنعنه یي لښکرو پر وړاندې ماتې خوري.
* لوژستیکي عنصر په محاربه کې مهم رول لري، هر څومره چې د ستراتیژیکو عملیاتو په ترڅ کې د ارتباط کرښې اوږدې شي، په هماغه تناسب یوه پراخ مغلق او درانده لوژستیکي بنسټ ته اړتیا زیاتېږي. په همدې توګه د جنګي عمل په ساحه کې د پوځونو د لوژستیکي بنیادونو محدودیت، د عسکري عملیاتو د محدودیت سبب ګرځي.
* له پښتنو سره په جګړه کې د مغولو د ځینو عسکري ټولګیو د ماتې یو علت دا و چې ددې پرځای چې د مغولو دا عسکر ښه سپاهیان وي، ښه خدمتګاران وو.
* منظمې لښکرې چې سیستماتیک جنګ پرمخ بیايي او هره برخه یې خپل فعالیت کوي، په غرنیو سیمو او نا اواره چاپېریال کې د نامنظمو ګوریلایي او چریکي جنګیالیو پر وړاندې ماتې خوري.
* لیکوال زیاتوي: ((په ګوریلایي جګړه کې د پردي یرغل په مقابل کې د سیمې د خلکو عنعنوي جګړه ییز تمایل هم وي، په داسې چاپېریال کې ګوریلایي قوتونه ځانته

(c) ketabton.com: The Digital Library

خوندي اړه لري، په داسې حال کې چې پردی لښکر په هره برخه کې ناخوندي وي.

* مغولو خپل پوځي زور په حرفوي لښکرو، درنو او سپکو وسلو، پراخ لوژستيکي ملاتړ او منظم جنګي هنر کې ګاڼه، خو د پښتنو ملي وسله وال جوړښت، په ستر روحي قوت، ملي ګډ احساس او داسې مېړانې کې و چې د خپل ولس د خپلواک ژوندانه له حماسي تاريخ او دود دستور څخه يې په ميراث اخيستی و.

* د مغولو د سياسي ستراتيژۍ په اندول د پښتنو سياسي ستراتيژي کمزورې وه او يوازې پر تکتيکي جنګونو يې ډډه لګوله.

* مغولو د سياسي ستراتيژۍ له مخې هڅه کوله پښتانه په خپل منځ کې سره واچوي چې سره وسوزي او ميدان دوی ته صاف پاتې شي.

* ګورګاني حکومت په شمالي هند کې د پښتنو په توره ټينګ شو او بيا دغه حکومت په همدې تورې نور زيات ميدانونه وګټل، بيا يې له ټولنيزو او سياسي شرايطو څخه په ګټه اخيستلو سره په همدې پښتني توره په خپله پښتانه ووهل.

(c) ketabton.com: The Digital Library

* مغولو د سیاسي مهارتونو لـه مخې پښتانه یو بل سره واچول او ان د کورنۍ غړي یې د منصبونو او امتیازاتو په ورکړه یو د بل دښمن کړل. د یوسفزو مشر (بهاګود) د مغولو پر ضد کلونه کلونه د مبارزې سنګرونه تاوده وساتل، خو زوی یې د شاه جهان منصب ترلاسه کړ. خوشال خان د ژوند ترپایه د مغولو پر ضد جګړه وکړه، خو زوی یې (بهرام) د اورنګ زېب لـه خوا په خانۍ او سردارۍ ونازول شو. خوشال بابا وایي:

دا منصـبونه دا انعامونـه
واړه زنـدې دي واړه مارونـه

***

لېـوني شـول پښـتانه پـه منصـبونو
خدایـه مـا ژغـورې لـه هسـې غضـبونو

***

پښـتانه چې بې ننګي کا څوک یې څه کا
ګورسـتان لـره بـه درومـو لـه ارمانـه

* مغولو ځینو پښتنو ته د منصبونو، لقبونو او جاګیرونو په ورکولو سره د هغوی سترې تکتیکي اغېزې د خپلې سیاسي ستراتیژۍ په ډینامیزم کې تر زیاتې اندازې شنډې کړې. په بل عبارت هغه ګټې چې پښتنو د پوځي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستراتيژۍ په غیرمستقیم تقرب کې ترلاسه کولې، ګورګانیانو د عمومي ستراتیژۍ په غیرمستقیم تقرب له منځه وړلې. په نتیجه کې ویلای شو، چې په (۱۲ او ۱۷) میلادي مې پېړۍ کې له مسلطې ګورګاني واکمنۍ سره د پښتنو وسلوالې مبارزې ځکه خپل وروستي مرام ته ونه رسېدلې، چې د پښتنو د قبیله يي نظام حماسي او بهادري جوړښت بې له کومې واحدې رهبرۍ د یوې فیوډالي واکمنۍ له ټولو موسساتو سره، د لښکري جوړښت په ګډون، مخامخ وو.

* روښاني غورځنګ له پوځي عمل سره ایډیولوژیک عمل، چې د سیاسي ستراتیژۍ یوه اغېزمنه وسله ده، ملګری کړ، خو د ګورګانیانو د سیاسي ستراتیژۍ په وجه دا غورځنګ هم له ایډیالوژیک اغېز څخه محروم شو او په نتیجه کې یوازې د یو پوځي عمل په توګه په میدان کې پاتې شو.

ښاغلی جلالي په خپل دې پوځي تحلیلي اثر کې د وروستۍ نتیجې په توګه دا پیغام ورکوي، چې د جګړې او مبارزې لپاره د توري او تدبیر، مادي او معنوي قوت په کار دی، تکتیکي عملونه باید د یوې سیاسي او عمومي ستراتیژي برخه وي او د ټولنې سیاسي موسسات باید په ترتیب سره وده وکړي، له دې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرته پوځي او ایډیولوژیک غورځنګونه نه شي بریالي کېدی.
ښاغلی جلالي وایي:

((دا د (۱۷) مې پېړۍ خوشال و چې د دې ټولو تاریخي واقعیتونو په درک کولو سره یې له توري سره قلم هم راواخیست او په دواړو وسلو یې مبارزې ته دوام ورکړ. هغه په خپله زمانه کې د سیاست او عسکرۍ ستراتیژۍ د یو نسبتاً پراخ نړۍ لید په رڼا کې د جنګي شرایطو مفصله څېړنه وکړه، له یوې خوا یې د ژوند ترپایه دښمن ته توره په ځمکه کېښنوده او له بله پلوه یې تر مرګ پورې د پښتنو په قومي تحریک کې، د هغوی سیاسي او ستراتیژیکې کمزورتیاوې کله په خوږه او نرمه او کله په ترخه او ستوغه ژبه څرګند کړې:

هره چاره د پښتون تر مغل ښه ده
اتفاق ورسره نه شته ډېر ارمان
د بهلول او د شېرشاه خبرې اورم
چې په هند کې پښتانه وو بادشاهان
شپږ او اوه پېړۍ یې هسې بادشاهي وه
چې په دوی پورې درست خلک وو حیران
یا هغه پښتانه نور و دا څه نور شول
یا د خدای دی اوس دا هسې شان فرمان
که توفیق د اتفاق پښتانه مومي
زوړ خوشال به دوباره شي په دا ځوان

(c) ketabton.com: The Digital Library

د جلالي صیب په نظر چریکي جنګ چې خوشال یې د ((قزاقي))
جنګ یوه برخه ګڼي او اوس په نړۍ کې د ګوریلایي جنګ په
نامه نومول شوی، د خوشال د پوځي مبارزې د تکتیک اساسي
عنصر دی، همدا چریکي جنګ و چې د مقدوني سکندر،
چنګېز، انګرېز او روس منظمې لښکرې یې ماتې کړې او اوس
دا دی په یوه بل عصري تعبیر سره د نړۍ د شلمې او یوویشتمې
پېړۍ ستر زبرځواک او د هغه لسګونو انډیوالانو ته د سر په
کاسه کې اوبه ورکوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

((د بریالیتوب لار)) له کومو پېچومو تېرېږي؟

(د بریالیتوب لار) د نړۍ د نومیالي لیکوال (ډیل کارنیګي) اثر دی چې (نقیب احمد اتل) په خوږه پښتو ژباړلی، ماته یې د سریزې لپاره راکړی و، پر ۱۳۹۱ل کال ما پر دې اثر دا سریزه ولیکله، دا اثر پر همدې کال چاپ شو.

په ژوند کې د ستونزو پر وړاندې مبارزه او پر ناخوالو لاسبری اسانه کار نه دی. هغه ټولنې چې د سوکالۍ پړاو ته رسېدلې، د کار، زیار او متواترو تجربو له یوه اوږده تسلسل څخه تېرې شوې دي. ستر شخصیتونه هم په اسانۍ نه دي ستر شوي، دوی هم ډېرې شپې رنې کړې؛ د مرګ او ژوند د پولې پر لیکه ودرېدلي، د ازمېښت د اور له بټۍ څخه تېر شوي دي. هغوی چې د سختیو اورونو خوړلي، نومونه یې د تاریخ له حافظې وتي دي.

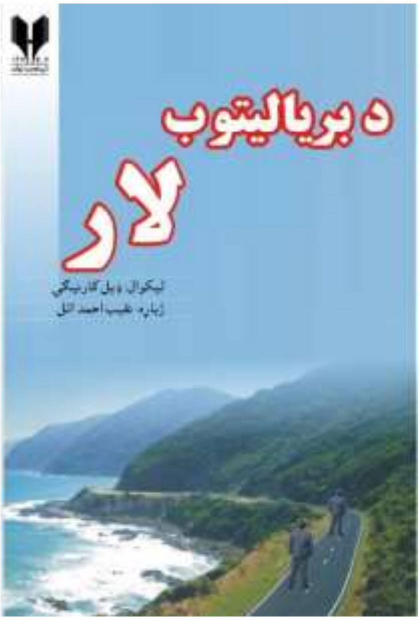

د تاریخ قضاوت هم سل په سلو کې عادلانه نه دی؛ تصادفات، استثناات او ناځاپي پېښې هم له عادي اشخاصو اتلان جوړولای او همدا پېښې بیا د نړۍ سترې ستې هم د هېرېدو کندې ته ټېل وهلای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر ټولنیزو ستونزو د بري حل لارې او فورمولونه لکه د ساینسي هغو په شان نه دي، چې په ټوله نړۍ کې یو شان قابلیت او منښت لري؛ عاطفي، درد، احساس، تخیل، اخلاقو او نورو ټولنیزو ترونونو ته اړتیا نه لري، د محاسبې او تجربې فکس او ټاکلي قوانین لري، په ټولنیزو چارو کې بیا فورمولونه بل ډول دي؛ متواترې تجربې، متلونه، د خلکو د افکارو مجموعي نچوړ، اخلاق او ټولنیز قراردادونه د ټولنیزو شخړو د حل فورمولونه دي چې د زمان او مکان ټول حاکم چاپېریال پرې خپل خپل تاثیرات لري.

په نړۍ کې ګڼ شمېر داسې پوهان شته چې د زماني د اوږدو تجربو په برکت یې د شخصیت جوړونې او پر ټولنیزو ستونزو د لاسبري حل لارې په ګوته کړې دي. انسان کولای شي همدې تجربو ته په کتو سره خپل ځان د بري پړاو ته ورسوي، پر ستونزو لاسبری پیدا کړي، ځان او ټولنه سوکاله او خپل نوم ابدي کړي.

د پوهانو همدا نظریې او پخې خبرې د یوه ټولنیز فورمول په توګه کار ورکوي او که څوک یې عملي کړي، کېدی شي د ژوند ډېرې ناخوالې یې له منځه لاړې شي.

(ډیل کارنیګي) د نړۍ د ګڼو لیکوالو په منځ کې هغه لیکوال دی چې خبره یې د عوامو په اصطلاح د کاڼي کرښه ده او د یوه ټولنیز فورمول حیثیت لري. ډیل کارنیګي (د ژوند لار)، (د خبرو هنر یا فن) او ګڼ شمېر نور داسې کتابونه لیکلي چې په سوونو ملیونه ټوکه چاپ شوي او په سلګونو ملیونه لوستونکي لري. د ډیل کارنیګي هر اثر له یو ځل څخه تر شلو ځلو پورې چاپ شوی او د هر ځل چاپ ټیټ شمېر یې یو ملیون

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټوکه و. د نړۍ په ډېرو ګڼو ژبو یې اثار چاپ شوي دي. نړدې نیمه پېړۍ کېږي چې د نړۍ مارکېټ او ذهن د ډیل کارنیګي پر اثارو راڅرخي. ((د بریالیتوب لاره)) هم د نړۍ د دې نامتو لیکوال بل اثر دی، چې دده د پراخې مطالعې او اوږدې تجربې نچوړ دی. دا اثر که څه هم ډېرې پاڼې نه لري، خو ډېرې د کار خبرې لري. دا اثر اصلاً د تجربه شویو خبرو یو نچوړ دی چې فرعي، څنګزنې او اضافي خبرې نه لري، هره خبره یې په تول تللې او له هدفه ډکه ده. هغه چا څخه چې د ژوند لاره ورکه وي، دا اثر ورته د سوکاله ژوند لپاره یوه کونجي ده، یو څراغ دی. د ناهیلو انسانانو لپاره د هیلو یوه ډیوه ده، د کم جرئته اشخاصو لپاره هم د جرئت یوه نسخه. لکه څنګه چې حساب، هندسه، کیمیا، الجبر او نورو ساینسي مضامینو کې د هرې معادلې د حل لپاره یو فورمول وي، دا اثر هم د شخصیت جوړونې او د ستونزې د هرې معادلې لپاره یو فورمول لري، که هر ناکام او ناهیلی شخص د خپل د ژوند په بېلابېلو ناکامو ډګرونو کې د دې اثر نسخې عملي کړي، نو پوره باور دی چې ډېرې بریاوې به ترلاسه کړي. د دې اثر اصلي جوهر دا دی چې له ((سړي)) نه ((سړی)) جوړ کړي، یو ناکام شخص پر یوه بریالي شخص بدل کړي، یو ناهیلی انسان پر یوه هیله من انسان او یو ناهدفه شخص پر یوه هدفمن شخص عوض کړي. دا اثر یو ژوندود دی چې ستنې یې د پخو تجربو پر بنسټ ولاړې دي.

په دې اثر کې واضح کېږي چې ذوق او مزاج د انسان په ژوند کې ډېر مهم دي؛ هر هغه کار چې د انسان په ذوق برابر نه وي، د هغه انتخاب او بیا د هغه بری د هغه شخص لپاره اسانه کار نه دی. هدف په خپله د بري لپاره مهم عنصر دی؛ هغه انسانان چې بې هدفه مبارزه کې وي، وروستۍ نتیجه یې له ستړیا پرته بل څه

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه دي. هر انسان چې غواړي بري ته ورسېږي، باید پر ځان و بسا او باور پیدا کړي، پر یوه هدف بې باوري، هدف ته تر رسېدو دمخه د ناکامۍ پیلامه ده. د هدف او بري په لاره کې شوق، ذوق او ولوله مهم رول لري، انسان له ستړیا څخه ژغوري، له خپل کاره خوند اخلي. انسان باید خپله تېره ناکامه او مایوسه ماضي هېره کړي، خپل ذهن هلته مصروف نه کړي، خپل او سنی وخت په پام کې ونیسي، د خپل وخت له امکاناتو اعظمي ګټه پورته کړي، د راتلونکي په اړه فکر وکړي او هغه هم مثبت فکر. منفي تفکر هم د ناکامۍ چینجی دی، چې د بریا مغز خوري. انسان باید له تېرو تجربو څخه مثبته ګټه پورته کړي. تجربه داسې ده لکه د رڼا لار. انسان باید د خپل ځان د صحت او سلامت هم زیات خیال وساتي. د ډیل کارنیګي په نظر هغه انسان چې په صورت روغ نه وي، سالم فکر نه شي کولای، (سلیم عقل په سالم بدن کې دی) متل د مصداق په توګه راوړي. انسان باید د خپلو ښېګڼو او نیمګړتیاوو جاج واخلي، له نیمګړتیاوو باید خواشینی نه شي، د هغو د حل لپاره باید کار وکړي او ښېګڼې باید زیاتې کړي. انسان باید په ټولنه کې خلکو ته خپل کمال او مهارت څرګند کړي، دا کار په ټولنه کې دده د شخصیت د ګرانښت او منښت سبب ګرځي او دده د لازیاتې هڅونې عامل ګڼل کېږي. زړورتیا د شخصیت په وده کې بل مهم عنصر دی. که یو انسان د یو کار وړتیا هم ولري، خو چې لازمه زړورتیا ورسره ونه لري، د هغه د اجرا لپاره اقدام نه کوي.

د ډیل کارنیګي په وینا (د وینا فن) او اغېزناکه وینا هم د شخصیت په وده کې ډېر مهم رول لري، د نړۍ یو زیات شمېر مشهور شخصیتونه د خپلې اغېزناکې وینا په برکت د شهرت او بري لوړ مقام ته رسېدلي دي، نو که یو څوک غواړي ستر

(c) ketabton.com: The Digital Library

شخصیت شي او خپل فکر خلکو ته بیان کړي، نو باید د وینا فن زده کړي. ده په خپل دې اثر او هم په یو بل ځانګړي اثر کې د یوې ښې او جذابې وینا رغنده توکي تشریح کړي دي.

کارنیګي وايي چې ازاد فکر او پرله پسې هڅه د انسان په بریالیتوب کې بل اساسي عنصر دی؛ هر څومره چې د انسان د فکر دایره پراخه وي او له خپلو هڅو ستړی نه شي، همغومره د بري حد ته نږدې کېږي. د ستونزو پر وړاندې په ټینګه مبارزه د بري بل راز دی.

ډیل کارنیګي په دې اثر کې د شخصیت جوړونې بېلابېل او کړلېچن پړاوونه تشریح کوي، دا پړاوونه او قوانین یې اکثره داسې دي چې د نړۍ پر اکثرو ټولنو د تطبیق وړ دي، له هغې جملې څخه زموږ پر ټولنه. هغو ناروغیو ته چې کارنیګي اشاره کړې، د هغو یو زیات شمېر همدا اوس زموږ په ټولنه کې ګزمې کوي او د یو زیات شمېر خلکو ذهن اخلالوي. د ساري په توګه (غیبت کول). سره له دې چې غیبت کول اسلامي شریعت غندلی او په ټینګه یې منع کړي، خو بیا هم زموږ په ټولنه کې د لوستي او نالوستو اشخاصو ترمنځ لکه د یوې ساري ناروغۍ په توګه فعالیت کوي، د ګړني، لیکني او د غیبت نور ډولونه همدا اوس دود دي. د دې کار یو علت شاید دا وي چې دلته څوک د یو چا د شخصیت وده نه شي زغملای، نو ځکه د هغه د تخریب لپاره له داسې یوې وسیلې څخه کار اخلي چې هېڅ لګښت پرې نه راځي؛ غیبت کول، تور پورې کول او دروغ ویل. کارنیګي وايي: ((له غیبت کولو نه بل اسان کار نشته، ځکه چې په دې کار کې فکر، پوهې او وړتیا ته اړتیا نه لیدل کېږي)). زموږ په ټولنه کې یو ډول هغه کسان دي چې کار کوي او بل ډول هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

کسان دي، چې د هغوی کار ته متوجه دي او غواړي په غیبت او تور پورې کولو یې د کار رنګه پیکه کړي. ځیني خلک بیا داسې دي لکه د سلطان محمود پاچا لټان، د کار لټه نه کوي، یوې موقع او طلایي چانس ته منتظر وي، په دې پلمه چې د کار موقع نه شته خپله تنبلي پټوي. کارنیګي وایي: ((موقع یا چانس د چا کور ته نه ورځي، باید تاسو خپله موقع پسې لاړ شئ !)).

ځیني خلک له دې وېرې هم د یو مثبت کار لټه نه کوي چې څوک یې مخالفت ونه کړي. د مخالفت وېره د یو لوی کار د مخنیوي سبب ګرځي، خو هوډمن اشخاص هغه دي چې د چا مخالفت ته ډېر ارزښت ورنه کړي، خپل کار ترسره کړي. کارنیګي په دې نظر دی چې ((په ژوند کې هغه وخت مزه پیدا کېږي، چې څوک دې مخالفت وکړي.)) زه به خپله یوه شخصي تجربه هم درسره شریکه کړم: هر کله چې یو چا د حسد او کینې له مخې زما د فرهنګي او ټولنیزو کارونو مخالفت کړی، نو ما نور هم هغه کار ته کش ورکړی، تر هغه چې مې هغه کار ترسره کړی دی. کله چې مې په سختۍ د کار ثمر ترلاسه کړی، نو ډېر خوند یې راکړی، لکه څومره چې یې ماته خوند راکړی زما مخالفین یې کړولي دي، نو اوس ماته یوه پخه تجربه ده چې که ستا او مخالفت ترمنځ د یو کار پر سر اختلاف وي، ته باید مخالف سره په داوو دانګلو وخت تېر نه کړې، ژر خپل کار ترسره کړې. مخالف ته بیا تر دې بله خپله سخته ماتې او عذاب نشته. که څه هم ځینې خلک داسې شته چې غیبت او منفي هڅو ته یې کار ویلای وي، عادت یې نه بدلېږي، د کارنیګي په وینا ((عادت یې د فطرت په خټه کې وده کوي))، خو ددې پرځای چې موږ د چا د ټولنیزو او فطري عادتونو پر بدلولو وخت مصرف کړو، خپل کارونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

باید ترسره کړو. کار د نېکمرغۍ او ((بې کاري د بدبختۍ زانګو ده)).

د اپلاتون، کارنیګي او نورو پوهانو په نظر پوهه د انسان لپاره لویه نېکمرغي ده، که څوک غواړي نېکمرغه شي، نو ځان باید د مطالعې او پوهې په ګاڼه سمبال کړي. کله چې مور خپلې تولنې ته وګورو، هغه اشخاص، لیکوال او نورو خلک چې ذهن یې له تفکره ډک وي، هغوی کار کوي، د برې لارې لټوي، خو هغوی چې خالي ذهنه وي، ذهن کې وسوسې، کینه او حسد وده کوي، ځان خوري. دا پخه خبره ده چې ((خالي ذهن د شیطان کور دی))، نو که مور غواړو ځان له شیطانه وژغورو، باید خپل ذهن د علم په رڼا روښانه کړو.

هر سخت کار یوې سختې او قوې ارادې ته اړتیا لري، هېڅ ستر کار له سترې ارادې پرته نه شي ترسره کېدلای، د کارنیګي په نظر ((اراده یو روحي عمل دی)) چې د سختو عملونو د ترسره کولو لپاره خورا اغېزمنه وسیله ده.

د کارنیګي په نظر ناهیلي، بې ځایه شهرت غوښتنه، ځان کم ګڼل، بې زړه توب، د کمترۍ احساس او نور هغه مرضونه دي چې که په یو انسان کې یې ځای ونیو، انسان له سختیو بدمرغیو سره مخامخولای شي. دی وایي ((نېکمرغي هغه ذهني کیفیت دی، چې د یوه انسان د ټولو غوښتنو او امیدونو تر پوره کېدو وروسته رامنځته کېږي.))

کارنیګي وایي، که غواړئ د نېکمرغۍ ذهني کیفیت ترلاسه کړئ، نو ((له چا څخه نفرت مه کوئ، له چا سره کینه او حسد مه کوئ، بې له کومې وجې د چا بې عزتي مه کوئ، دښمنۍ ته لار مه اواروئ، د کینې ناروغي له ځانه لرې کړئ، یو کار په صبر او

(c) ketabton.com: The Digital Library

سکون سره ترسره کړئ، په ځان کې له ژوند سره د مينې جذبه پيدا کړئ، د نظم او د سپلين تابع شئ)) او دا سې نور مهم عناصر، چې په يو انسان کې د نېکمرغۍ وزرې غوړولای شي.

ددې اثر د توضيح لپاره د اثر مطالعه تر ټولو ښه لاره ده، که زموږ ولس په تېره بيا ځوان نسل دا اثر په دقت ولولي او د برې برخې عملي کړي، نو کېدی شي د ښه ژوندانه لپاره ورته يوه ښه کيلي په لاس ورشي. دا چې کارنيګې د نړۍ ولسونو ته د ښه ژوند لپاره دا سې يوه وړيا کيلي جوړه کړې، نو پر هغه دې هم سل افرين شي او دا چې ښاغلي نقيب احمد اتل بيا په خوږه، روانه او اسانه پښتو دا کيلي د هر افغان کور ته په وړيا ډول رسولې، دده په ځوانۍ دې هم برکت شي، الله(ج) دې دی د نېکمرغۍ په هغو ټولو خوږلنيو کې ډوب کړي، چې ليکوال يې په دې کتاب کې هيله کړې او په پای کې د هر افغان او د نړۍ هر انسان لپاره همدا هيله.

ددې ټولنې

يو يون

۱۳۹۱ل کال د غويي ۱۳مه

ارګ، د جمهوري رياست ماڼۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو کې درې نوي شعري فورمونه

(ټپيزه، ټکوريزه او هايکو)

دا ليکنه پر (۱۳۹۱ل) کال د ژبو او ادبياتو پوهنځي په پښتو څانګه کې د يوه علمي کنفرانس په بهير کې دا ولوستل شوه.

د يوې ژبې د ادبي دورې په ټاکنه کې يو مهم اصل شکلي او محتوايي بدلون دی. جوليز او مانيز بدلون هم په اسانۍ سره نه رامنځته کېږي، يا د اوږدو ټولنيزو بدلونونو زېږنده وي، يا هم د پخو ادبي تجربو د تکرار او اوج له پړاوونو څخه دا محتوايي او شکلي بدلون راټوکېږي.

پښتو ادب له محتوايي او شکلي، په تېره بيا له جوليز پلوه خورا غني دی. د پښتو ژبې سکښت، جوړښت او اهنګين ترتيب دا ځانګړې ورتيا لري، چې د نړۍ د هرې ژبې د ادبياتو جوليز جوړښت راخپل او د خپلو ادبي فورمونو په ليکه کې زيات کړي. د (۱۴) (عربي) شعري فورمونو په ګډون چې پښتو يوازې له عربي څخه راخپل کړي دي، د (دري) (دوه بيتۍ) هم پښتو کې څه نا څه ځای لري، له (انګليسي) او نورو نړيوالو ژبو څخه راغلی ازاد شعر او د هغه بېلابېل ډولونه هم پښتو کې دود دي. د پښتو د خپلو شعري فورمونو شمېر هم د نړۍ تر بلې هرې ژبې زيات دی. که د پښتو د ټولو شعري فورمونو شمېر او په واحد شعري فورم کې د هغو بېلابېلې بڼې په پام کې ونيسو، نو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټولو پښتو شعري فورمونو شمېر نږدې (۵۵) ببلا ببلو شعري فورمونو ته رسېږي. پښتو ژبه که څه هم د هغې د خپل جوړښت، د غږونو د تراکم، د جنس، حالت او نورو اوښتونو له نظره ناپښتنو ته د زده کړې له مخې سخته برېښي، خو د اهنګین جوړښت او موسیقیت له مخې بیا هغه شان ده، چې د نړۍ هر موسیقیوال او سندرغاړي ته تر هرې بلې ژبې خوږه، اهنګینه او اسانه ده.

خبره لا دوه نیمو لسیزو ته نه ده رسېدلې، چې د پښتو ادب په لمن کې (درې نوي شعري فورمونه) په ټوکېدو او غوړېدو دي. دا شعري فورمونه که څه هم هر یو خپل جوړښت او سکښت لري، خو داسې هم نه ده چې په پښتو ادب کې پخوانۍ ریښه او مخینه نه لري. دا شعري جولې، (ټپیزه)، (ټکوریزه) او (هایکو) دي. دلته غواړو، د هرې یوې پر جولیز سکښت او جوړښت بحث وکړو. تر بحث د مخه یادونه کوو چې د دې جولو له ټوکېدو سره سم بیا تر دې دمه دا هر یو فورم خپل مخالفین او موافقین لري. مونږ به دلته د هر یو فورم پر جوړښت بحث وکړو، د موافقینو او مخالفینو پر احساساتو او د اختلافاتو پر انګېزو به هم یو څه وغږېږو.

۱- ټپیزه:

ټپیزه د پښتو تر ټولو قوي او مشهور شعري فورم (لنډۍ یا ټپې) پر بنسټ رغول شوی فورم دی. سره له دې چې د پښتو مشهور شعري فورم (لنډۍ) نور نوم ونه ټیکۍ، ټپه، مصرۍ هم

(c) ketabton.com: The Digital Library

لري، خو ټپیزه چې له (لنډۍ) څخه مشتق شوې د پوهاند زیار په نظر ورته (ټپیزه) نوموونه تر ټولو ځکه غوره بریښي، چې له بلې نوموونې یا اصطلاح سره مانیز ټکر نه پېښوي او یا هم ویون یا تلفظ یې اسانه دی. لکه څنګه چې څرګنده ده پښتو ټپه یا لنډۍ دوه ثابتې مسرې لري او یوه څپه یې هم تر ټاکلي حده زیاتېدی یا کمېدی نه شي او که د فشار له امله یې کومه څپه زیاته یا کمه شي، نو لنډۍ یا ټپه خپله دا ځانګړتیا له لاسه ورکوي او هېڅکله هغه خوند او اهنګ چې لري یې، نه شي ورکولای.

ما ویل یو ازې زما یار یې

د اختر ټال یې هر سړی دې زنګوینه

ستا به واده زما به مرګ وي

ستا به ډولۍ زما به کټ خاورو ته ځینه

خویندې چې کښني ورونه ستا یي

ورونه چې کښني خویندې بل ته ورکوینه

لومړۍ مسره (۹) او دویمه (۱۳) څپې ده، چې ټولې (۲۲) څپې کېږي. همدا (۹+۱۳) څپې د لنډۍ ریاضي ده، چې له دې جوړښت پرته لنډۍ یا ټپه هډو جوړېدی نه شي.

ټپیزه چې اساس یې همدا لنډۍ ده او په وروستۍ برخه کې یې همدا لنډۍ ورزیاتېږي او ټپیزه سره تړي، د لنډۍ یا ټپې تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروستني پیوستون وروسته ثابت شکل غوره کوي او د نور انکشاف امکان یې له منځه ځي.

هره ټپیزه په مجموعي ډول پینځه مسرې لري؛ درې مسرې په خپله د ټپیزې لومړی برخه وي او دوه مسرې د لنډۍ وي، چې له لومړیو دریو مسرو سره یوځای کېږي یا د لومړی برخې درې مسرې له وروستیو دوو مسرو سره یوځای کېږي. د ټپیزې لومړی مسره (۹) دویمه (۹) دریمه هم (۹) څپې لري، د لنډۍ لومړی مسره خو هسې هم (۹) څپیزه وي، په دې ډول دا څلورې مسرې نه یوازې د څپو د شمېر له مخې سره مساوي دي، بلکې د قافیز جوړښت له پلوه هم په خپل منځ کې هم قافیه دي او څلور واړه مسرې یوه مشترکه قافیه تعقیبوي، که چېرې احیاناً د لنډۍ لومړی مسره پر قافیې سربېره ردیف هم ولري، د ټپیزې د لومړی برخې د لومړیو دریو مسرو ردیفونه هم تر همغې قافیې وروسته هماغه ردیف تعقیبوي. دلته پوښتنه پیداکېږي چې خپله لنډۍ خو اصلاً یو ناقفیوال نظم دی، نو دلته بیا قافیه له کومه شوه؟ دلته باید واضح شي چې کله هم یو ټپیزوال ټپیزه جوړوي، نو لنډۍ یې د اساس په توګه غوره کوي؛ د لنډۍ د لومړی مسرې وروستی بڼه، اهنګ یا د کلمې سکښت په پام کې نیسي، خپلې لومړی درې مسرې هم پر همغه وزن او اهنګ برابروي، نو ځکه د لنډۍ لومړی مسره که څه هم له آره قافیه نه لري، خو چې د لومړی مسرې وروستی برخه یې د ټپیزې له دریو لومړیو مسرو سره غاړه غړې شي، نو قافیوال بڼه خپله کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لندۍ ځانګړې هندسي بڼه داده:

خو کله چې د ټپيزې له لومړيو دريو مسرو سره يو ځای کېږي له ټپيزې سره دا شکل خپلوي.

a________________
a________________
a________________
a________________

او يا هم

= a________________
= a________________
= a________________
= a________________

دلته به يې ځو بېلګې وړاندې کړو:

غلـــــيم يــــــې ډاري لـــــه پرتمـــــه
کـــــړه يـــــې ورپــــرې د ښـــــکېلاک تمـــــه
غازيـــــان راټـــــول پـــــرې لـــــه هـــــر چمـــــه
د توريـــــالي اکبـــــر لـــــه برمـــــه
ځوانـــــان د ننـــــګ تـــــورې وهـــــي، ســـــر ورکوينـــــه

✵✵✵

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښځې ستن دې مات هغه لښکر کړي
له ژوند وژواکه لاس پر سر کړي
چې پښتانه ته بد نظر کړي
میرویسه خدای دې جنت در کړي
چې مور دې خلاص کړو د پردو له منتونه

٭٭٭

شوم لاس پر سر له پردي خپله
څوک به یې نه کړي پر ما بله
څو دا ستا مینه نه کړم خپله
پاس پر کمره ولاړه ګله
یا به دې پرې کړم یا به ځان وغورځومه

٭٭٭

ته به د چا پر کور مېلمه یې
ورسره ناست په څه پلمه یې
تیاره مابنام ته بلېنده یې
ته به د کوم محفل ډیوه یې
زه د هجران تورو تیارو ته ناسته یمه
(د پوهاند زیار له لیکنې څخه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګـــــورئ د نـــــورو ګـــــوډاګی دی
پــــرې مــــه غـــولېږئ دا پــــردی دی
دی د ډالـــــــــرو لېـــــــونی دی
ســـــړی پــــــه رنـــګ کـــــله سړی دی
سـړی هغـــه دی چـــې يـــې خـــوی د ســـړي وينـــه
(د اخلاقي جرئت غوره سمبول، ۲۲مخ.)

هســـې مـــې کلـــي کـــې زړه تنـــګ شـــو
چـــې يـــار روان رانـــه پـــه څنـــګ شـــو
لـــه خپـــل نصـــيب ســـره مـــې جنـــګ شـــو
زمـــا د ميـــنې يـــار مـــلنـــګ شـــو
اوس بـــه د پـــرې د ملنګانـــو لټو مــــه.

❋❋❋

هغـــه لـــه زړه نـــه راتـــه ګـــران دی
د ســـــتمونو يـــــې بـــــاران دی
زمـــا تـــرې ســـر او مـــال قربـــان دی
پـــــه مـــــا يـــــې زر منه احسان دی
چـــې جانـــان ټـــول کلـــی پربـــږدي مالـــه راځينـــه

د ټپيزې څپيز خجيز جوړښت هم د لنډۍ د فـورم تـابع دی، د پښتو د ټولو شعرونو خجيز جوړښت داسې دی چې کـه د مسـرې پر هره لومړۍ، دويمه، دريمه او يا هم څلورمه څپه خج يـا فشـار

(c) ketabton.com: The Digital Library

راغی، نو تر هغې وروسته به هره څلورمه څپه خجنه وي، همدا خج او څپه ده چې د پښتو شعر یا نظم اسکلیټ جوړوي. دا قانون د پښتو پر ټول نظمي جوړښت؛ ازاد وي که قافیوال، یوشان د تطبیق وړ دی. په پښتو لنډیو کې په لومړۍ او دویمه مسره کې هره څلورمه څپه خجنه ده:

امانتي مې ګور کې کېږدئ

که یار خبر شي ما به خپل وطن ته وړینه

ددې لنډۍ څپیز جوړښت په دې ډول دی

U –U U U–U U U

U -U U U-U U U-U U U

(د پښتو شعر هندسي جوړښت ۱۳۹مخ)

پـــه زړه مـــې ډېـــر ګلونـــه شـــنه دي
زړه کـــې مـــې پـــټ دي هغـــه ښـــه دي
زمـــا او ســـتا ترمنځـــه څـــه دي
نـــور خـــو یـــې هـــېڅ ویلـــي نـــه دي

دا ســـتا پېغـــور یـــې راکـــاوه پـــه ژړا شـــومه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې ټپيزې څپيز جوړښت په دې ډول دی:

U - U U U - U U U
U - U U U - U U U
U - U U U - U U U
U - U U U - U U U
U-U U U - U U U - U U U

زه به تر ګوره درته کېنم
چېرته بې کوره درته کېنم
د زړه له زوره درته کېنم
يو کال به نوره درته کېنم

زيارت خو نه يې چې جنډې به دې ساتمه
(د محبوب شاه محبوب له ليکنې)

د پورتنۍ ټپيزې څپيز خجيز جوړښت هم د پورتنۍ هغې په شان دی.

هندسي جوړښت يې:

= a________________
= a________________
= a________________
= a________________

د يادونې وړ ده چې د ټولو څپيز خجيز جوړښت، لکه د رياضي د فورمول په شان دی، خو هندسي جوړښت يې لږ تر لږه

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دوه ډوله دی. یو ډول همغه چې د لنډۍ د لومړۍ مسرې په ګډون په کې څلور واړه مسرې یو شان قافیه تعقیبوي او پینځمه مسره یې له قافیې څخه ازاده وي او دویم شکل یې همغه دی چې تر قافیې وروسته ردیف هم لري:

لومړی شکل:

a________________
a________________
a________________
a________________

دویم شکل:

= a________________
= a________________
= a________________
= a________________

په پښتو کې ټپیزه ډېر اوږد تاریخ نه لري، البته په ژبه کې د بته ورته نظمونه شته. نږدې دوه لسیزې کېږي چې ټپیزه په پښتو ادب کې تر سترګو کېږي، ان تر دوو لسیزو کمه موده کېږي. ځینې لیکوال په دې نظر دي چې پوهاند مجاور احمد زیار د ټپیزې د مخکښانو له جملې څخه دی. البته په پښتو ازاد شعر کې د پښتو لنډۍ کارونه مخکې هم شوې؛ یو

(c) ketabton.com: The Digital Library

شمېر شاعرانو چې پښتو ازاد شعر يې ليکلی، په خپلو ځينو شعرونو کې يې پښتو لنډۍ د خپل شعر د قوت، د منطق د پوخوالي او د استدلال د يوې ستنې په توګه کارولې ده. پوهاند زيار هم په خپلو ځينو ازادو شعرونو کې لنډۍ کارولې. سربېره پر دې پوهاند زيار خپلواکې ټپيزې هم ليکلې دي. تراوسه د پوهاند زيار د ټپيزو کوم ځانګړی اثر نه دی چاپ شوی، خو د پښتو يو شمېر ځوانو ليکوالو ټپيزې ته خپل کار ويلی او په دې برخه کې يې دومره کار کړی چې خپل مستقل اثار يې چاپ کړي دي. ځوان ليکوال (حنيف حيران) او (رحيم الله ارماني) هغه ليکوال دي، چې د ټپيزو مستقل اثار لري.

د حنيف حيران د ټپيزو ټولګه (يو ځلې بيا په دې لار راشه) نومېږي، يو شمېر نورو ليکوالو او شاعرانو هم ټپيزې ليکلې دي. ټپيزو هغه وخت خپل عام ګرانښت پيدا کړ چې د موسيقۍ تر څپو ورسېدلې؛ نامتو سندرغاړو د موسيقۍ له هنر سره يوځای کړې، د پښتنو هر کلي او بانډو ته يې ورسولې.

يو ادبي فورم څنګه رامنځته کېږي؟ يو ادبي فورم د وخت اړتيا ، د زماني د اوږدو تجربو او د شاعرانو د منظم تمرين او د يوې بېلګې د بيا بيا تکرار په نتيجه کې رامنځته کېږي. يو ادبي فورم تر هغه پورې فورم نه دی چې واحده بڼه يې نه وي خپله کړې، واحد قانون پرې تطبيق نه شي. په پښتو کې چې موږ اوس کوم شعري فورمونه لرو ، پر هغو اکثرو يو مشخص قانون او قاعده تطبيقېږي او يا لږ تر لږه تر يوې يا څو

(c) ketabton.com: The Digital Library

قاعدو لاندې راځي. کله چې مو ږد ټپيزې فورم ته ګورو ، نو عيناً لکه د لنډۍ په شان پرې يو مشخص قانون د تطبيق وړ دی او د رياضي د يو قاعدې حيثيت لري، هر هغه څه چې د قاعدې خلاف وي او په دې قاعده کې زيات او يا کم شي، فورم خپل خصوصيت، کيفيت، ارزښت او ماهيت له لاسه ورکوي.

د ټپيزې موافقين او مخالفين: لکه د بلې هرې نوي ادبي، ټولنيزې او سياسي پديدې په شان له ټپيزې سره موافقت او مخالفت هم يوه طبيعي پروسه ده. هره نوې پديده چې رامنځته کېږي په ټولنه کې حاکم کلتور او دود پديدې ورسره مخالفت کوي، تر هغه پورې چې نوې پديده د تجربې، ګټورتيا او اغېزمنتيا له يوه بهيره تېرېږي، دا مخالفت دوام مومي، خو د وخت په تېرېدو سره د مخالفت کچه راټيټېږي او د موافقت هغه زياتېږي. په پښتو کې په پيل کې د ازاد شعر پر وړاندې هم يو لړ حساسيتونه موجود وو، خو ورو ورو ازاد شعر د پښتو ادب په ګلبڼ کې خپل ځانته ځای پيدا کړ. د ازاد شعر د ودې شرايط ډېر سخت وو، ځکه د موسيقۍ قوت، مقيد او ثابت وزن ورسره ملګري نه وو، خو د ټپيزې نېکمرغي په دې کې ده، چې تر شا يې د موسيقۍ هنر ولاړ دی. د موسيقۍ هنر هم ټپيزې ته اړ دی، نو ځکه په وړيا ډول د ټپيزې عاملو ته تيار دی. د نامتو سندرغاړي (کرن خان) د خولې ټپيزې چې څومره مشهورې او خوندورې دي، کچه يې نه شي اټکلېدی. د ټپيزو د مخالفينو تشويش دادی چې دا د لنډۍ ټولمنلي فورم ته زيان رسوي، کمزوري شاعران د خپل ځان د شهرت په خاطر له خپلو

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ربو مسرو سره يوه لنډۍ ملګرې کوي او د ټپيزې نوم ورکوي. ددوی بل تشويش دا دی چې ځينې شاعران يا ناظمان کېدلای شي د خپلې ټپيزې د تکميل په خاطر تصنعي لنډۍ جوړې کړي؛ داسې لنډۍ چې نه په کې خوند وي، نه لذت او نه هم کوم شعري جوهر لري، په دې ډول به لنډۍ له خپل اوسني موقف ځخه، چې د ولس د مينې، تفکر او احساس اصلي هنداره ده، مبتذل حالت ته راکښته شي او له لنډيو به هم د خلکو زړه تور شي. دا حالت به ددې سبب شي چې د يو نوي فورم په رامنځته کېدو سره به موږ يو خپل پخوانی او اصلي فورم له لاسه ورکړو. د موافقينو او مخالفينو د دواړو تفکراتو په باب بايد وويل شي چې په دې برخه کې بايد تر هر څه لومړی د فورم او محتوا مغالطه له منځه لاړه شي. ځينې ټپيزوال چې کمزورې ټپيزې ليکي ايا دا د فورم مشکل دی، که د شاعر يا ناظم د تفکر او هنري ظرفيت؟ موږ په پښتو کې د غزل د فورم ډېر اوچت شاعران هم لرو، خو د ډېرې ټيټې کچې هم، دواړو د غزل فورم کارولی، يوې ډلې په لوړ کيفيت او مهارت او بلې په مبتذل او ډېر ټيټ کيفيت. ايا دې کار په پښتو کې د غزل فورم زيانمن کړ او يا يې له منځه يوړ؟ ښه خبره لا په دې کې دا ده چې ټپيزوال ددې صلاحيت نه لري چې په اصلي لنډۍ کې لاسوهنه وکړي، کله که د ټپيزې لومړۍ برخه چې خپله د ناظم يا شاعر د فکر زېږنده ده، کمزورې وي له اصلي لنډۍ سره يې اوچت توپير کېږي او که څوک تصنعي لنډۍ جوړې هم کړي، نو برخليک يې همغه شان دی چې ځينو نورو شاعرانو د تصنعي لنډيو د

(c) ketabton.com: The Digital Library

جوړولو هڅه کړې ده. نو که اوس ځینې کمزوري شاعران ټپیزې ولیکي دا د ټپیزې یا لنډۍ اصلي فورم ته زیان رسوي؟ دا بله فرضیه به هم وړاندې کړو: که ډېر قوي شاعران د ټپیزو په فورم کې قوي محتوا وړاندې کړي بیا به څه ووایو؟ اصلي خبره دا ده چې په یوه ادبي فورم کې په زرګونو تجربې وړاندې کېږي او تکرارېږي، له یوې نیمې یې غمې جوړېږي او عم مقبولیت ته رسېږي. د محتوا کمزوري تر ډېره حده د پنځوونکو په هنري کمال پورې اړه لري، نه په فورم پورې، البته ځینې فورمونه داسې دي چې د فکر د بیان لپاره خپلې خپلې اسانتیاوې لري، دا هم په پنځوونکې پورې اړه لري، چې د خپل فکر او محتوا د بیان لپاره کوم فورم انتخاب کړي.

۲- ټکوریزه:

ټکوریزه په پښتو ادب کې بله جوله ده چې غالباً تر ټپیزې وروسته رامنځته شوې ده. له ټپیزې سره یې توپیر دا دی، چې دا فورم په مجموعي ډول شپږ مسرې لري او ټپیزه پینځه. په ټکوریزه کې څلور مساوي الوزنه مسرې چې د یوې څلوریزې بڼه لري؛ د ټکوریزې لومړی اصلي برخه او دوه وروستۍ مسرې چې اصلي لنډۍ ده، د ټکوریزې دویمه برخه جوړوي.

که څه هم د (ټکوریزې) نومونه یوه محتوایي اصطلاح ده نه شکلي، خو بیا هم چې د یو شکل لپاره غوره شوې ده، پر ذهن بده نه لګي. ټکوریزې ته ځکه محتوایي اصطلاح وایو چې یوه محتوا بیانوي؛ یانې همغه شعر چې زړه ته تسکین او ټکور

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورکوي. لکه مرثیه، ویرنه، ویاړنه یا غندنه چې محتوایي فورمونه دي. یوه ویرنه یا مرثیه کېدی شي په غزل، قصیدې، مثنوي او یا هم کوم بل فورم کې وړاندې شي، دغسې په یو غزل، قصیده، یا بل شعري فورم کې کېدی شي، ټکوریزه محتوا هم وړاندې شي، نو دلته باید د فورم بڼه یا محتوایي شکل په دقت سره وارزول شي، خو له دې سره سره ټکوریزه ډېره ښایسته او خوږه نومونه ده او راساً د سړي د زړه تل ته لاره کوي او د هغه شعري فورم، چې د یوې لنډۍ او څلورو لنډو متحدالوزنه مسرو لرونکې وي، د هغه لپاره یې کارونه مناسبه بریښي.

ځینې لیکوال وایي چې ټکوریزه اصلاً له یوې قطعې او یوې لنډۍ څخه جوړېږي. دلته ځینې کسان د (قطعې) او (څلوریزې) ترمنځ توپیر نه کوي. قطعه او څلوریزه دواړه هغه شعري فورمونه دي، چې له عربي څخه پښتو ته راغلي دي، د دواړو د مسرو شمېر سره مساوي وي، خو توپیر یې یوازې په دې کې وي چې د قطعې دویمه او څلورمه مسره په خپل منځ کې مشترکه قافیه لري او د څلوریزې بیا لومړۍ، دویمه او څلورمه مسره خپل منځ کې مشترکه قافیه تعقیبوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

قطعه:

بیــا د میــو جــام بــه مــات کــړم
چــې ځــواني شــي زمــا تېــره
پــه ځــوانۍ کــې ګنــاه خونــد کــړي
پــه پیــرۍ کــې تقــوا ډېــره

هندسي جوړښت:

____
a________________
____
a________________

څلوریزه:

د مــار کــه نــه وي پــه تــن کــې زهــر
ســردار کــه نــه لــري خنجــر د قهــر
دا دواړه توکــه بــه زمــا پــه پوهــه
نــه یــاد پــه کلــي وي نــه یــاد پــه شــهر

هندسي جوړښت:

a________________
a________________
____
a________________

(د پښتو شعر هندسي جوړښت، ۴۱ او ۴۲ مخونه)

(c) ketabton.com: The Digital Library

البته ردیف لرونکې قطعې او څلوریزې هم همدا شکل تعقیبوي، خو یوازې ردیف یې زیات وي. کله چې مونږ د ټکوریزې بڼې ته ګورو، نو لومړی برخه یې د څلوریزې تر فورمول لاندې راځي، نه د قطعې تر چتر لاندې.

هېڅ درنه نه وړي
غم به په زړه وړي
خوږو له درشي
همېش ترخه وړي
خویندې د ورور له کوره څه وړي

خواره زلفان په اوږو وړي په ژړا ځینه

✲✲✲

دا نورې مه کړې
بې کورې مه کړې
پښتنې پېغلې
سرتورې مه کړې
خدایه ګورګورې تورې مه کړې
جینکۍ سرې شونډې وروړې تورې راوړینه.

(ګورګورې، محبوب شاه محبوب)

ټکوریزه هم لکه د ټپیزې په شان د لنډۍ تابع ده، یوازې د مسرو او څپو په شمېر کې توپیر لري.

د دې ټکوریزې هندسي جوړښت په دې ډول دی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

= a________________
= a________________
= a________________
= a________________
=a_____–__________

سو یه ګو ګله !

مړ شي پا ګله

زما جانـــانـه

د ګلاب ګـله

پاس په کمره ولاړه ګله

نصیب د چا یې او به زه درخېږومه

✵ ✵ ✵

جـــانـــانـــه خاندي

سترګې دې لاندي

په تـــرخ راګـــوري

هیلې دې تـــاندي

جانانه زېرى مې درباندي

زموږه کډه ستا سو کلي ته درځینه.

(ګورګورې، محبوب شاه محبوب)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دې ټکوريزو هندسي جوړښت په دې ډول دی:

a________________
a________________
____
a________________
a_____-_____-_____

له ټپيزو سره د ټکوريزو بل توپير دا دی چې ټکوريزه له لنډۍ پرته هم يوه مستقله مانا لرلای شي. که لنډۍ ترې لرې هم شي، دا د يوې ځانګړې څلوريزې په شان خپله محتوا ښندي، خو په ټپيزه کې د ټپيزې لومړۍ مسرې د لنډۍ له مانا سره پيوستون لري. تراوسه پورې په پښتو ادب کې ډېرې ټکوريزې نه دي ويل شوي. يوازې محبوب شاه محبوب د (ګورګورې) په نامه د ټکوريزو يوه ټولګه چاپ کړې ده.

د ټکوريزو د اوسني څپيز جوړښت له مخې د هرې مسرې د څپو شمېر (۵) څپو ته رسېږي. دا فورم لا نوی دی، نورې تجربې ته هم اړتيا لري، وبه کتل شي چې شپږ څپيزې، اوه څپيزې او اته څپيزې ټکوريزې هم راټوکېږي او که نه يوازې پر همدې (۵) څپيزې ودرېږي او د ټپيزو په شان (۹) څپيز ثابت شکل غوره کوي.

د ټپيزو په شان د ټکوريزو هم يو شمېر مخالفين شته او پر دې فورم هم لکه د ټپيزو هغو په شان نيوکې کوي. خو له نيوکو

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره سره دا فورم هم د خپلې بشپړتيا پړاوونه وهي، که چېرې تکوريزې پر همدې پنځو څپو ولاړې پاتې شي، نو د څپيز جوړښت له مخې به يو ثابت شکل غوره کړي، خو د پيغام د لېږد لپاره به يې لمن پراخه نه وي، نو که شپږ څپيزې، اوه څپيزې او اته څپيزې تکوريزې رامنځته شي، د پرمختګ چانس يې هم ډېر زياتېږي او د موسيقۍ لمن ته هم په اسانۍ سره لاره پيدا کولای شي.

۳- هایکو:

هايکو يوه جاپاني کلمه او د يوه جاپاني شعري فورم نوم دی، چې په نړۍ کې تر ټولو ډېر کوچنی شعري فورم ګڼل کېږي. دا هغه ډول شعري فورم دی چې نه وزن لري، نه قافيه، نو ځکه يې ليکوال يا شاعر په پنځونه کې ازاد دی، څومره چې دا د وزن او قافيې له قيده ازاد دی، همدومره يې ليکل سخت دي، ډېرې باريکۍ او ژورتيا ته اړتيا لري.

ادبپوهان وايي چې دوه زره کاله پخوا (هايکو) د (تانکا) په نامه د (۳۱) څپيز شعر لومړنۍ برخه وه، دا هغه ډول شعر و چې د پوښتنې او ځواب په بڼه ويل کېده، وروسته بيا په (۱۲مه) ميلادي پېړۍ کې لومړۍ اولس (۱۷) څپيزه برخه له دويمې (۱۴) څپيزې برخې جلا او د يو خپلواک فورم بڼه يې خپله کړه. (د صديق الله بدر ليکنه).

په جاپاني ژبه کې هايکو له ډېرو باريکيو ډکه ده. په همدې خاطر يو الماني ژباړن (مانفرد هاوسمان) په دې نظر دی چې له

(c) ketabton.com: The Digital Library

جاپانۍ پرته د نړۍ هېڅ ژبه د دې توان نه لري، چې په (۱۷) څپو کې همغه څه بیان کړي، چې یو جاپانی شاعر یې د هایکو په قالب کې بیانوي.

په جاپاني ژبه کې د هایکو هندسي جوړښت په دې ډول دی:

________ پینځه څپې

________ اوه څپې

________ پینځه څپې

دا فورم ټولې درې مسرې لري، چې لومړۍ او دریمه یې سره مساوي یانې هره یې پینځه پینځه څپې لري، خو دویمه یې بیا لږ اوږده چې ټولې اووه څپې لري. جاپاني هایکو بیا د پښتو لنډۍ په شان هم نه ده، چې شاعر یې معلوم نه دی او هر څوک چې د زړه درد او غم ولري، احساس پرې غلبه وکړي، لوستی وي که نا لوستی، پېغله وي که ځوان ټول یې ویلای شي. جاپاني هایکو ډېره باریکه او له خاصو نزاکتونو ډکه ده، یوازې ډېر مطرح شاعران یې ویلای شي، هغه شاعران چې په هایکو کې مهارت لري هغه ځرګند دي.

(ماتسویو باشوریا) (۱۲۴۴-۱۲۹۴م) (بوسون) (۱۷۱۲-۱۷۸۳م) (ایسا) (۱۷۲۴-۱۸۲۷م) او (شیکي) د (۱۸۲۷-۱۹۰۲م) نامتو هایکو ویونکي دي. د دوی د هر یوه، یوه یوه هایکو به هم راوړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ماتسو یوباشوریا:

زوړ ډنډ
د کانتار منډه
د اوبو غږ

بوسون:

د زاړه ډنډ غاړه
کانتار زړېږي
رژېدلې پاڼې

ایسا:

دا شبنمي نړۍ
بېشکه شبنمي ده
خو ترا وسه...

شیکي:

فکر کوم
دا مې وروستی کال
دا امبلوک خورم

(c) ketabton.com: The Digital Library

هر څومره او په هر ډول چې جاپاني هایکو د نړۍ نورو ژبو ته وا ړول شي، هغه خوند او هنر نه شي لېږدولای لکه په خپله، چې په اصلي جاپاني ژبه کې خوندي دی. جاپاني او چیني ژبه د هجایي سیستم لرونکې دي. په دې ژبو کې څپه یا هجا خپله یوه مستقله مانا لري، خو په پښتو او ځینو نورو ژبو کې کېدی شي څپه کومه مستقله مانا ولري او یا یې ونه لري.

دا چې جاپاني هایکو څه وخت او څه ډول پښتو ته راغلې ده، تراوسه پورې دقیق معلومات نه شته او نه هم په پښتو کې کټ مټ جاپاني هایکو ته ورته شعرونه ډېره سابقه لري.

په پښتو کې ظفرخان ظفر (د ناوې لور) په نامه د (هایکوګانو) یوه ټولګه لري. په دې ټولګه کې (۳۰۲) هایکوګانې راغلې، لومړی ځل په (۲۰۰۴) او بیا په (۲۰۰۸) م کال کې چاپ شوې ده.

یه خدایه پاکه ما په دې مه نیسه!
زه خو دا خلک خندومه ځکه
چې څوک له غمه خودکشي ونه کړي.

***

ما چې وهل او ټکول وخوړل
ماته ارمان ددې خبرې راغی
زه د جانان کوڅې ته څله تلمه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

تر ظفرخان ظفر وورسته ځوان ليکوال (محب الله سباوون) هم د خپلو هايکوګانو يوه ټولګه چاپ کړې ده. ((په چنارونو دې لمبې پورې شي)) دا ټولګه (۴۲۹) هايکوګانې لري.

مور چې کيسې د ماشومتوب کوونو
سترګې يې ډکې شي له اوښکو وايي
ځه سباوونه اکوبکو وکړو.

✵✵✵

ځه چې کړو ماته د ماحول خاموشي
محبوبې زه به هايکو ووايم
ته خو جينۍ يې ځه ټپه شه په کې

✵✵✵

اوبه دې تېل شي نور دد غې چينې
ما او جانان چې ورله نه راځو نو
په چينارونو دې لمبې پورې شي.

پورتنۍ هايکوګانې چې مونږ ګورو له جاپاني هغو سره يې درې غټ توپيرونه دي: لومړی دا چې د پښتو هايکو د درېواړو مسرو د څپو شمېر سره مساوي دی، دويم دا چې دا هايکو يو مقيد وزن تعقيبوي او درېيم دا چې د پښتو ټولې هايکوګانې د څپو د شمېر له مخې يو شان جوړښت نه لري. ياني د څپيز جوړښت له مخې کېدی شي د يوې هايکو د څپو شمېر يو ډول او د بلې بل ډول وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د هرې هایکو د خپلو مسرو د خپلمنځي څپو شمېر سره مساوي دی.

پورتنۍ هایکوګانې ټولې (۱۱) څپيزې دي. درې واړه مسرې يې يو واحد وزن تعقيبوي.

خو نورې هايکوګانې هم شته چې د څپو د شمېر له مخې له دې توپير کوي.

د نجيب الله عامر يوه هايکو:

خدايه يو غټ زړه راکړې
لکه د غره په شان ته
خو چې د کاڼي نه وي.

د څپو شمېر يې اووه اووه څپې دی.
خو د پښتو د ټولو هايکوګانو هندسي جوړښت يو شان دی.

په دې ډول که مونږ د شکل له پلوه وګورو پښتو هايکوګانې له جاپاني هغو سره پوره توپير لري، داسې نه دي لکه د غزل، قطعې، رباعي، قصيدې او نورو په شان چې په پښتو او عربي کې يو ډول شکل لري. د محتوا له مخې هم پښتو هايکوګانې اکثره مزاحيه رنګ لري، خو جاپاني هايکو د طنزيه محتوا ترڅنګ د طبيعت د ښکلا انځورونې يوه ښه هنداره ده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

۱- پوهاند دوکتور مجاوراحمد زیار، پښتو ټپیزه د جاپاني هایکو ترخنګ، ۱۳۹۱ل کال.

۲- محبوب شاه محبوب، ټپیزه او ټکوریزه د ټپې معنویت ته ګټه رسوي که تاوان؟ ۱۳۹۱ل کال.

۳ – انورالحق، ټپه که د ولس مال دی نو ټپیزه د چا ده؟ ۱۳۹۱ل کال.

۴ – محمد حنیف حیران، د پښتو ټپیزې رامنځته کېدل، برياوې او پروړاندې يې اند ښنې او چیلنجونه، ۱۳۹۱ل کال.

۵ – صدیق الله بدر، هایکو، ۱۳۹۱ل کال.

۶ – عبدالله کمال، پښتو ادب ته هایکو له کوم لوري راغله؟ ۱۳۹۱ل کال.

۷ – محمدعزیز تحریک، د اخلاقي جرئت غوره سمبول، ۱۳۹۰ل کال.

۸ – محمد اسمعیل یون، د پښتو شعر هندسي جوړښت، ۱۳۸۷ل کال.

۹ – محبوب شاه محبوب، ګورګورې، ۱۳۹۰ل کال.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو او سنی شعر د حوادثو په مسیر کې
(۱۳۸۱-۱۳۹۱ کلونه)

دا لیکنه پر ۱۳۹۱ ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي پښتو څانګه کې د یوه علمي کنفرانس په بڼه اورول شوې ده.

پښتو شعر له امیر کروړه رانیولې بیا تر شیخ اسعد سوري، ښکارندوی غوري، ملکیار غرشین، هوتک بابا، روښانیانو، د خوشال تر عصر او ان تر دې معاصرې دورې پورې اکثره د حوادثو تر سیوري لاندې ټوکېدلی دی. کله حوادثو شعر ټوکولای او کله شعر حوادث زېږولي دي. په یوه لنډه لیکنه کې نه شي کېدی د یوې ژبې د شعر د پنځونې ټول اساسي عوامل او حوادث بیان شي، له همدې کبله خپلې اصلي موضوع او مهالیزې محدودې ته راځم او یوازې په نږدې یوه لسیزه (۱۳۸۱-۱۳۹۱) کې چې د سختو سیاسي او پوځي پېښو لسیزه ګڼل کېږي، د پښتو شعر، پرمختګ پرشاتګ، خوځون او بدلون او بداینې په باب بحث کوم:

په دې لیکنه کې دغه لاندې غټې ټکي بیانوم:

- د لیکوالو او شاعرانو د کاري ساحې بدلون

(c) ketabton.com: The Digital Library

- سياسي او پوځي حوادث او پښتو شعر
- د پښتو شعر شکل
- په پښتو شعر کې د شعريت او شعاريت معادله

۱- د شاعرانو د کاري ساحې بدلون:

(۱۳۸۱-۱۳۹۱المريز) کلونه داسې لسيزه ده، چې افغاني ټولنه له سترو پېښو سره مخامخ ده. په دې پېښو کې يو شمېر مثبتې پېښې هم شته او منفي هغه هم. د مثبتو پېښو له جملې څخه يوه هم په افغانستان کې د رسنيو ازادي او رسنيزه پرمختيا ده. په دې لسيزه کې په افغانستان کې په منځني ډول تر (۱۰۰۰) عنوانو زياتې چاپي رسنۍ، د (۱۵۰) په شاوخوا کې غږيزې يا راډيويي رسنۍ، (۵۰) په شاوخوا کې ليدنۍ يا ټلوېزيوني رسنۍ او په سلګونو برېښناييزې يا انټرنېټي رسنۍ راټوکېدلي دي. ددې ګڼ شمېر رسنيو راټوکېدنه د ټولنې د ودې د طبيعي بهير نتيجه نه وه، د تصنعي ولسواکۍ، د بيان د ازادۍ او د نړيوالې ټولنې د ناکنټروله اقتصادي مرستو نتيجه وه.

دې کار پر خپل ځای او وخت خپلې خپلې ګټې او زيانونه درلودل، چې د ټولو سپړنه يې ددې ليکنې له وسه وځي. د رسنيو دې چټکې ودې يو زيات شمېر کدرونو ته اړتيا درلوده. څرنګه چې دا مهال د ژورناليزم په ډګر کې دومره ګڼ شمېر کدرونه موجود نه وو، نو د رسنيو چلوونکي اړ وو له هغو اشخاصو څخه هم ببرنۍ ګټه واخلي چې ژورناليزم يې آر

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسلک نه و ، خو د ژورنالیزم له ساحې سره یې څه نا څه کار درلود. لیکوال او شاعران چې په اسانۍ سره د ژورنالیزم چارې پرمخ وړلای شي، د نویو رسنیو د دې پراخې ساحې لپاره تر ټولو وړ کسان وګڼل شول، اکثره لیکوال او شاعران په رسنیو کې پر سنیز کار بوخت شول. دې کار که له یوې خوا د رسنیو ماشین وڅرخوه، رسنۍ یې ښې وځلولې، خو له بلې خوا دې کار د لیکوالو او شاعرانو تخلیقي هڅو او پنځونو ته سخت زیان ورساوه.

شاعران اړ وو لکه د ماشین د یوې پرزې په شان کار وکړي او استهلاک شي، ټوله ورځ خپلو رسنیزو چارو ته پاملرنه وکړي او تخلیقي کار ترې پاتې شي. که څه هم رسنیو په خپل ذات کې شعر و شاعرۍ او په ټوله کې د ادبیاتو ځلونې او پراختیا ته ډېر کار وکړ، خو خپله هغه شاعر چې پخوا یوازې د شاعر په توګه مطرح و او د زیاتې پنځونې وخت، ظرفیت او ځواک یې درلود ، په رسنیزه برخه کې د هغه مصروفیت د دې سبب شو چې ټوله انرژي یې پر څو برخو ووېشل شي. نو په دې ډول شاعرانو ژورنالیزم خپل ځان ته دویم مسلک په توګه غوره کړ. دې کار طبعاً پر پښتو شاعرۍ نامطلوب اغېز وښنده. لکه څنګه چې یو ژورنالیست ته په ژورنالیستي کار کې د ژوند د خړوب لپاره ښه زمینه برابره شوه، دغسې که شاعر ته هم یوازې په شاعرۍ کې دومره امکانات برابر شوي وای، نو شاعرانو به د شاعرۍ په برخه کې ډېر کار کړی وای.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲- سیاسي او پوځي حوادث او پښتو شعر:

په تېره یوه لسیزه کې د خورو پښتو په انډول د ترخو حوادثو شمېر زیات وو. پښتنو شاعرانو، د کلاسیکې دورې په شان ارامه ذهني فضا نه لرله، د متواتر تفکر لپاره هم وخت ډېر نه وو. د شاعر په باب دا ویل کېږي چې پوټکی یې ډېر نازک دی، د چاپېریال پېښې پرې ډېر ژر تاثیر کوي او چټک غبرګون ښیي. په پخوانیو دورو کې که څه هم شعر له محیطه متاثره کېده او له همدې پېښو راټوکېده، خو داسې شعرونه هم په کې وو چې خپله د پېښو د ټوکېدو سبب کېدل. یوه ساده شان بېلګه به یې ورکړو: که د میوند جګړه نه وای رامنځته شوې، نو د ملالۍ د خولې دا ټپه:

(که په میوند کې شهید نه شوې ــــ خدایږو لالیه بې ننګۍ ته دې ساتینه) نه رامنځته کېدله، خو که د ملالۍ له خولې دا لنډۍ نه وای راوتلې، نو کېدی شول افغان ځوانان به په ولولو نه وای راغلي او د میوند د بري پېښه به زموږ په نصیب شوې نه وای، دلته ګورو چې پېښې یو شعر او شعر بیا بله بریمنه پېښه وزېږوله. کله چې موږ تېر لس کلن بهیر ته ګورو، دلته پېښو شعرونه یا نظمونه ټوکولي، خو شعرونو بیا پېښې نه دي ټوکولي. هره هغه سیاسي یا پوځي پېښه چې افغانستان کې رامنځته شوې، پر لیکوالو او شاعرانو یې خپل اغېز شیندلی دی. د جګړې په ډګر کې چې کوم اصطلاحات او مفاهیم کارول کېږي، هغو پېښو شعر یا نظم ته هم لاره کړې ده. الوتکې،

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټانکونه، ځانوژنه، بهرنیان، کورنیان، واسکټ، ماین، فساد، رشوت، دیموکراسي او نور چې د اوسنۍ جګړې او د ټولنې د ناخوالو بېلابېل عناصر دي، پښتو نظم کې یې هم همدا ډول انعکاس موندلی دی:

د ځـــان وژنـــې مــنظـره لــکـه پـتنګ خـوښوي
دغه سړی بې ننګه ژوند نه، مرګ د ننګ خوښوي.
(جلال امرخېل، اوس دې هم هره شېبه په خوب کې وینم)

هر بهرنی عنصر چې د افغانستان په جګړه کې په یو نه یو ډول ښکېل دی، شعر یا نظم ته یې هم په همغه ډول لاره کړې ده.

ای پـــه مشـــرق کـــې د مغـــرب واکـــداره
ستا نـه دي پـاک خدای(ج) دا زور واخلـي
زمـــا د خـــاورو کـــور دې لولپـــه کـــړ
ســـتا دې دا ســـپینه مـــاڼۍ اور واخلـــي
یـــــارانو دومــــره ځوربــــدلی یمــــه
والله کـــه داغ زړه مـــې ټکـــور واخلـــي
کـــه پاکســـتان همداســـې وي ملګـــرو !
جنــګ بــه ځلریشــت کالــه نــور واخلــي

✲✲✲

ماتــه پــه ســر چــورلکي مــه ګرځــوه
تــا خــو زمــا پــه وطــن غــم جــوړ کــړ
خپلــو بنګلــو تــه رڼاګــانې ګــورې

(c) ketabton.com: The Digital Library

زما جونګړې ته دې بم جوړ کړ
تا راته کومه فابريکه جوړه کړه
کوم يو سړک دې راته سم جوړ کړ
خالي همدومره دې له وسه کېدل
چې غټ نفاق دې چم په چم جوړ کړ.

(سميع الله تړون، زه دې نور نوم په ژبه نه اخلمه)

لس کلنه ديموکراسي هم له هغو پېښو څخه ده چې په ناڅاپي ډول افغانستان ته وارد شوه، دې ولسواکۍ خپل طبيعي پړاوونه نه دي بشپړ کړي، ځکه خو لکه څنګه چې لازمه وه، په ټولنه کې يې خپل ځای تثبيت نه شو کړای، شاعران او ليکوال هم ددې پېښې نقش ته متوجه شوي دي، په خپل کلام کې يې تر ټينګو نيوکو لاندې راوستې ده:

بې دوه پنځوس راوستې ده بلا دموکراسي ده
د چور، د رشوتونو او د غلا دموکراسي ده
ولس لګيا په خپلو لاسو وژني ولسونه
دا چا ويل غلطه ده ربښتيا دموکراسي ده
فاشيزم، کمونيزم بل هر ايزم ترې کربان شه
دا مور ته يې راوړې چې که دا دموکراسي ده
قدم په قدم بم دی او بمبار دی او بلوا ده
سبا دموکراسي ده او بېګا دموکراسي ده
بګرام، ګوانتانامو ابوغريب کې چې څه کېږي

(c) ketabton.com: The Digital Library

تـــر دې زياتـــه ليـــدلې چېـــرې چـــا دموکراســـي ده؟
زمـــا نالوســـتي خلـــک بـــه ضـــرور پـــرې نـــه پـــوهېږي
دا ځکـــه چـــې دا مېـــډ ايـــن امريکـــا دموکراســـي ده
څوک مات درباندې نه کړي بېکسياره دا ګنجې سرلړ
پـــام کـــوه اشـــنا ډېـــره رســـوا دموکراســـي ده.

په تېرو لسو کلونو کې د زور او زر په ملاتړ د ځينو اشخاصو تصنعي وده او واک ته رسېدل هم هغه پېښې دي، چې د ټولنې د عامو وګړو له خوا غندل شوي دي. د ترخو واقعيتونو په توګه دې حالاتو هم د شاعر کلام ته لاره کړې. د هېواد تکړه شاعر پيرمحمد کاروان په خپل يو کلام کې په هېواد کې د دوو داسې شخصيتونو پرتلنه کړې چې په يوه کوڅه کې يوه بل ته مخامخ کورونه لري، يو د زر او زور خاوند دی، واکوال او ټوپکوال دی او بل نه زر لري نه زور، خو د علم د يوې لوېې شتمنۍ خاوند دی. شاعر دا دوه شخصيتونه يو بل سره پرتله کړي دي:

دا ايمان غوندې سړی

دکابـــــل پـــــه خيرخانـــــه کـــــې
څوټوليـــــــه وســـــــله وال دي
دلـــوی کـــورمخې تـــه ګرځـــي
پـــــه باروتوښـــــه ســـــمبال دي
❋❋❋

(c) ketabton.com: The Digital Library

پلنګــــي کــــالي پــــه غــــاړه
تربنــــه پلــــي خلــــک ربــــږدي
ايلــه ســترګې چــې کــږې کــړي
لکــــه خلــــي خلــــک ريــــږدي

***

پــه دې کــورکې بــه چــې خــدازده
سـپين کـه تـور سـړی اوسـېږي
بــس يــو دا راز يــې څرګنــددی
چـــې د زورســـړی اوســـېږي

***

ودې کورتــــه کلــــه کلــــه
پــــه ســــحرپه غرمــــه راشــــي
ســره ځراغونــه ښېښــې تــورې
دموټرو ،رمـــــــه راشـــــــي

***

ددې کورپــــه مقابــــل کــــې
يوســـاده غونـــدې کـــورګی دی
يوســپين ږيــری پــه کــې اوســي
دايمـــان غونـــدې ســـړی دی

***

(c) ketabton.com: The Digital Library

نـــه عســـکرنه یـــې پیـــرې شـــته
دبـــــــــــــاروتوداورونو
خـــوکړی دي ترېنـــه تـــاوې
دزړګوتهٔودفکرونـــــــــــو
✵✵✵

چارچاپېرورتـــــــــــه ولاړدي
کتابونـــــــه دېوالونـــــــه
پـــانې پـــانې پســـې ګـــورې
لـــــرې ســـــل زره فکرونـــــه
✵✵✵

کلـــــه یوکتـــــاب راواخلـــــي
کلـــــه بـــــل کتـــــاب راواخلـــــي
کـــــړي لـــــه ګـــــل ســـــره خبـــــرې
دبلـــــب ل کتـــــاب راواخلـــــي
✵✵✵

دملالـــــــې ژبـــــــه وايـــــــي
پـــــه ښپوپـــــه ســـــېلابونو
دومـــره خـــوږدومره شـــیرین دی
لکـــــه شـــــرنګ دربـــــابونو
✵✵✵

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخامخ چې ورته کېنې
لکه نوردربانديووري
بس خبرې يې چې اورې
يوسُروردربانديووري

❋❋❋

که ترې يوه پوښتنه وکړې
نوبه لس ځوابه درکړي
که تش ډاګ يې هم به باغ شي
دى به سل ګلابه درکړي

❋❋❋

دزړه تنده پرې ماتيږي
داوبوغونديې رنګ دى
پاچهي ترې صدقه شه
لوى درويش دى لوى ملنګ دى

❋❋❋

که بيمارېي ورته راشه
چې خبرې يې انار دي
په موسکاکې يې راټولې
سل جوپې دلاله زاردي

❋❋❋

(c) ketabton.com: The Digital Library

ډېر کولیونه یې دزړونو
دقلم په کیلي وا دي
ده پرقام باندې وېشلې
ډکې لپې د رڼا دي

✵✵✵

خدایه شکر خدایه شکر
چې پښتون قام کې پیدا دی
په رموز دعلم پوی دی
لوی عالم دی لوی بابا دی

✵✵✵

علامه رشادیې نوم دی
پښتون جم دی پښتون جام دی
تري لوګی او سپېلنی شم
دکاروان شعرته الهام دی.

په دې شعر کې شاعر دوه بېلابېل متضاد شخصیتونه پرتله کړي دي. دا شخصیتونه زموږ د ټولنې د پېښو زېږنده دي، خو شاعر په ډېر هنري ډول دا سره پرتله کړي دي.

په افغانستان کې د ګڼو دردوونکو پېښو په منځ کې د کندهار د پنجوایي پېښه خورا دردوونکې ده، دې پېښې د ګڼو افغانانو او بشرپالو نړیوالو احساسات راوپارول، دې پېښې د شاعرانو

(c) ketabton.com: The Digital Library

روح هم وټکوه، په لسګونو شاعرانو دې پېښې ته شعرونه وويل او ددې ډله ييز درد انځور يې وکاږه. ددې پېښې په اړه له ويل شويو شعرونو څخه ځانګړې ټولګه جوړېږي. د يو شاعر د نظم يوه برخه:

وايه اسمانه !
چې په غبرګ کې دې،
رانه رانه
د سپوږمۍ خواته
ستوري چا وخوړل؟
او د ګلاب
له بوټي چا
په توره شپه کې
پانه پانه د غوټۍ
له غېږې ژوند
په سرو لمبو سوځوه؟...

(د پوهنمل حبيب زي د شعر يوه برخه)

او دا هم ددې پېښې په اړه بل شعر:

اخ جوړه بچي مې نه شته د کور ستنه مې ده ړنګه
وئ په خپلو وينو لامبي اوس يې ورې زما له څنګه
زما بچي خو مکتبيان وو، د دوی څه وو ستا له جنګه؟
وئ جوړه بچي دې ومره، سره کا پره سره پرنګه!

✵ ✵ ✵

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېګــاه دوا ړو رانـــه غوښـــتې يـــو يـــو ګـــرم ټيکلـــی و
دا يــو ســره خولــه هلکــی و دا بــل ګــل غونــدې زلمــی و
اوس يـــې برېتـــې تـــاوولې پاچـــا هی، تـــه جـــوړ ســـړی و
يــو مــې ســر تــه راتــه پــروت و بــل مــې پښــو تــه لکــه وری و

✵ ✵ ✵

چــې پــه تــوره نيمــه شــپه کــې ســور لېــوه پــر کالــه راغــی
لکــه ســپی چــې لېــونی شــي غورېــده پــر کالــه راغــی
هــره خــوايې اورولــې ســرې ګــولی لــه ماشــينګنې
خوند يې اخيست زموږ له چيغو غړمبېده پر کاله راغی

✵ ✵ ✵

مسلمانو خويندو ورونو ! زما دا خيرې ګريوان ګورئ؟
دا نوکـارې زمـا پـه مـخ کـې دا د وينـو نښـان ګـورئ؟
دا چې وينې وينې ژاړي، دا چې مرګ له خدايه غواړي
دا زمـا د بچـو پـلار دی، دا مظلومـه انسـان ګـورئ؟

✵ ✵ ✵

د ده مخکـې تـوره شـپه کـې ، ســره کـاپر يـم لټــولې
پاچـا زمـوږه چيغـې واوره ! يـو خنځيـر يـم لټـولې
پاچا سپي يې راشکارلي، پاچا سر يې راته لوڅ دی!
پاچـا بنـد پـه بنـد يـې ټولـه، ښـه پـه ځيـر يـم لټـولې

✵ ✵ ✵

(c) ketabton.com: The Digital Library

احمد شاه له خوبه پاڅه ، کندارۍ مېرمنه ژاړي!
سره کاپر ده ځورولي یوه بله غزا غواړي
احمد شاه د تا په پښو کې یوې ښځې تندی ایښی
چا یې وړې لوپټه ده تا نه خپله حیا غواړي

❋❋❋

احمدشاه ! د سرو کاپرو ستا په مینه کې غوبل دی
هره شپه په کور را اوړي په سرونو مو اوربل دی
احمدشاه ! ککرې ډېرې ، خو د سر سړي مو نه شته
مورې به تړوله ورپسې شو خو کمی د یو اتل دی

❋❋❋

احمدشاه ! بېګاه یې بوره د جوړه زلمیو مور ده
دا کیسه څه نوې نه ده، هره ورځ په یوه کور ده
اخ په ویر یې کېنولې د تنکو ژړکیو خور ده
بیا د غم توره لمنه خوره شوې لور په لور ده

❋❋❋

احمد شاه ! کیسه مې واوره زما زړه له ژونده تور دی
د کافرو په لاسونو سوځېدلی زما کور دی
احمد شاه ! پاچا مې ژاړي، ورته ګوره دا یې زور دی
او د دین په نوم چې جنګ کړي دا هم خدای چې په زړه تور دی

❋❋❋

لویه خدایه ! زمورږ په ملک کې د دستار سړی پیدا کړه
چې مشال غوندې بلېږي یو د کار سړی پیدا کړه!
سفید پوشه بلا ورکه ، ژړندوکي پاچا واخله!

(c) ketabton.com: The Digital Library

يـو هوښـيار سـړي پيـدا کـړه د وقـار سـړي پيـدا کـړه!
(د عبدالهادي هادي شعر)

دې ډول ناخاپي خونړيو د پښتو شعر لمن نيولې، څه چې په ټولنه کې تېرېږي هغه شعر ته هم لاره کوي. دا بل ازاد شعر هم وګورئ:

ببرني خبر

سره کرښه

ځل ځل

بل بل

ډېره لنډه

ډېره تېزه

را ښکاره شوه په سکرين

د تلوېزيون

ژر شوه تېره بيا راتېره

زړه مې ډب کړ

زړه مې ډيب کړ

زړه مې درز کړ

بيا به څوک وي؟

بيا به څوک؟

کوم وکيل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کوم یو ملک

کوم ښوونکی

کومه پېغله

کوم ماشوم د ښوونځي؟

یو ځل بیا سکرین ته ځیر شوم

بیا الوتي

بیا پرېوتي

تورو خاورو کې شتېږي

لاس یې یو سر یې بل چېرته

ټولوي یې اندامونه

د وجود

سپینو کڅوړو کې پولیس

پولیس هم په وینو رنګ

ځمکه هم په وینو سره

هلته پورته

رېبل شوي دي

د شنو ونو شاخونه

نیم دي سوي لوغړن

هلته لرې په بر شاخ کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی راځوړند کمربند

د ښوونځي د کوم ماشوم

څاڅکی څاڅکی

وینه څاڅي

مور یې ژاړي ګرېوان څیرې

لګوي تندی پر ځمکه

سولوي خاورې په خولې

وایي څه شو زوی مې څه شو؟

ما خو نن سهار چوف کړی

له قرانه مې تېر کړی

ټول سورت مې پرې ویلی

نو بیا ولې

نو بیا ولې

خدایه خدایه

لویه خدایه!

یو سپین ږیری هلته لرې

د پولیس ترخنګ ولاړ دی

څوک یې نه پرېږدي صحنې ته

د لونګۍ شمله یې خوله کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

پیښکه سترګو ته نیولې

دا سې ژاړي دا سې ژاړي

لکه چا یې چې سینه کې

د ځیګر ټوټه ربېلې

زه هم ګورم تلوېزیون ته

د سکرین پرمخ بیا لیک شول

شل ټپیان، شل وژل شوي

شل لا نور هم لا درک دي

یو سربول، یو سندرغاړی

یو وکیل د قوم سپین ږیری

یو ښوونکی

زده کوونکی

یوه مور

او یو تي روی هم شامل دي

په ټپیانو

او په مړو کې

ژر مې لاس کړ ټلېفون ته

یوه نومره مې کړه ډایله

وروره څنګه یې خیریت دی؟

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه خو ښه یمه ته ښه یې؟
خو غږ نه راځي په فون کې
یو سورت دی، تلاوت دی
د قران د سورتونو
بیا مې زنګ
په زوره تېر کړ
وروره څنګه یې خیرت دی؟
بیا سورت دی
بیا سورت
تلاوت دی تلاوت
شېبه پس زنګ راغی
له کوره
یو اواز و غریو نیولی
یو فریاد و غریو نیولی
ما ویل څه دي؟
ژر ووایه؟
هغه هغه...
هغه بم چې نن چاودلی
ها ځانمرګی برید چې شوی

(c) ketabton.com: The Digital Library

ها چې شل یې دي وژلي
ها چې شل یې ټپیان کړي
ها چې ته پرې نازېدلې
ها چې ته پرې ویاړېدلې
ها باتور او شمله ور
ها د قوم چې مخور
هغه ورور یې ستا وژلی
سترګو تور یې ستا وژلی.

د دا ډول پېښو په لړ کې د کونړ، شینوارو، شینډنډ، لغمان، هلمند، بره کې برک، ارزګان، پکتیا او په هېواد کې د نورو سیمو د حوادثو په باب ګڼ شمېر شعرونه ویل شوي، چې دلته د ټولو یادول ممکن نه دي.

۳- د پښتو شعر شکل:

په تېره یوه لسیزه کې د فورم له مخې اکثره هغه شعري فورمونه کارول شوي چې په پښتو کې ډېر دود دي، خو په دې کې غزل او ازاد فورمونه زیات کارول شوي دي. سربېره پر معمولو پښتو شعري فورمونو نوي رامنځته شوي شعري فورمونه، لکه (هایکو، ټپیزه او ټکوریزه) هم کارول شوي، خو څومره چې پښتو غزل او ازاد شعر د تېرو لسو کلونو حوادثو ته ځانګړي شوي، نور فورمونه د دوی په اندول د پېښو زیات

(c) ketabton.com: The Digital Library

منعکسوونکي نه دي. په تېره یوه لسیزه کې په پښتو شعر کې محتوایي او شکلي پرمختګ د واړه لیدل کېږي، خو څرنګه چې د ټولنې په نورو برخو کې د نورو لسیزو په اندول زیات پرمختګ شوی دی. په پښتو شعر کې د ښکلا ییز پرمختګ سرعت ډېر زیات نه دی. په تېرو لسو کلونو کې لږ تر لږه هر کال تر سلو عنوانو زیاتې شعري ټولګې چاپ شوي دي، د کمیت له مخې د نورو لسیزو په اندول دا یو ښه کمیت دی، خو او سنیو تخنیکي امکاناتو ته په کتو سره بیا هم دا د ګاونډیو هېوادونو د شعري اثارو تر کمیت ډېره ټیټه کچه ده.

په دې لسیزه کې ازاد شعر ډېره وده کړې، علت یې کېدی شي دا وي چې ازاد شعر په خپله لمن کې د ډېرو پېښو د ځایونې ظرفیت لري؛ یوه پېښه له پیله تر پایه انځورولای شي؛ شاعر ددې امکان لري چې د پېښې د انځورونې ترپایه خپل کلام وغځوي، خو په غزل او نورو مقیدو فورمونو کې د شاعر پر وړاندې ثابت محدودیتونه دي.

په پښتو کې درې نوي شعري فورمونه، (ټپیزه، ټکوریزه او هایکو) هم په دې لسیزه کې ښه وځلېدل خو لا هم ددې دربواړو شعري فورمونو پوخوالي ته لا ډېره لاره پاتې ده.

۴- په پښتو شعر کې د شعریت او شعاریت معادله:

کله چې په ټولنه کې بحراني حالت واکمن وي، په شعر کې یې هم د بحران انعکاس حتمي دی. ځینې ادبپوهان په دې نظر دي چې ډېر ښه ادبیات د اختناق په مرحله کې راټوکېږي، ښه مثال

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې روسي ادبيات ګڼي چې يوه زياته برخه يې د اختناق په شرايطو کې راټوکېدلې ده، خو اختناق او بحران په تېره بيا پوځي او سياسي بحران يو له بل سره توپير لري. د اختناق يو ډول په ټولنه کې داسې يوه مرحله ده چې ټولنه کې عام نظم ټينګ وي، خو هغه اشخاص چې له حاکميت سره سياسي او فکري تضاد لري، هغوی ته خطر متوجه وي، په بحراني شرايطو کې د ټولنې ټول اقشار تر تهديد لاندې وي. افغانستان په تېرو نږدې درې نيمو لسيزو کې له همداسې يو بحران سره مخامخ دی. تېره يوه لسيزه هم يوه لويه سياسي او پوځي بحراني لسيزه وه. ددې کړکېچ بېلابېل اړخونو، محتوا او تاثراتو شعر ته هم لاره کړې ده. ځينې شاعران په دې بريالي شوي چې د کړکېچنو پېښو له انعکاس سره سره د خپل کلام هنري جوهر او شعريت خوندي وساتي. (شعريت) د شعر جوهر دی لکه (انسانيت) چې د انسان جوهر دی. يا (سړيتوب) د سړي. د عوامو په اصطلاح په يوه سړي کې چې سړيتوب نه وي، نور څه په کې نه پاتې کېږي. شعر کې هم چې شعريت نه وي او يا په کې کمزوری وي، شعار ورڅخه جوړېږي. شعار که څه هم مانيز بار لېږدوي، کېدی شي ښه او مثبت پيغام هم ولري، خو بيا هم که هنريت يې کمزوری وي، خوند يې له منځه ځي؛ ډېر عمر نه شي کولای. شعاري کلام کېدی شي د عوامو په ذوق برابر وي، خلک يې خوښ هم کړي او خوند هم ترې واخلي. ددې خوند علت به دا وي چې شعاري کلام ساده او تر يوه حده د عوامو په ژبه دی، بيان يې هم مستقيم دی او د هنر له کوم شفاف فلتره نه تېرېږي. په

(c) ketabton.com: The Digital Library

تېرو لسو کلونو کې په پښتو کې ډېر داسې نظمونه ویل شوي چې شعاري برخه یې تر شعریت یا هنري برخې درنه ده. په تېرو څو بېلګو کې هم موږ د شعاریت ځرکونه ګورو ، په تېره هغه شعرونه یا نظمونه چې د کومو مشخصو پېښو یا حالاتو انځورنه کوي، په هغو کې د شعاریت تومنه زیاته ده. شعاریت نه یوازې په ازاد نظم او غزل کې محسوس دی، بلکې د پښتو د ولسي شاعرۍ نورو فورمونو ته یې هم لاره کړې ده. لنډۍ چې د پښتو ولسي ادب یو خورا قیمتي غمی دی، په تېرو لسو کلونو کې ځینې داسې لنډۍ رامنځته شوي چې د شعار او تصنع ځانګړتیاوې په کې په ځرګند ډول ښکاري. دا څو بېلګې به وګورو:

د مسینجر اواز دې خپ دی
یاره د سکایپ له لارې نیسه تماسونه
بیا شل اوریز مېچونه پیل شول
یار مې نوروز دی سپینزران پرې لوبومه
جانانه صبر دې لږ ډېر کړه
په سړک ماین دی زه په پوله پوله ځمه
بیا به د چاکور کې غوغا وي
په هوا ګرځي د ناټو جنګي جازونه
هلیکوپټر په شان کړه شوه
د زړه په سر یې په راکټو وویشتمه
طالب بګرام کې خېټه وکړه

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اوباما لالا قورمې خوند ورکوینه
ځانمرګی برید راباندې وکه
داسې خو مه وایه چې خوله نه درکومه
جانانه سمه امریکا یې
هم ملامت یې هم زارۍ درته کومه
زما کافر کافر جانانه
درته طالب طالب کېدم شهید دې کړمه
جانانه سمه القاعده یې
زه امریکایم تل زارۍ درته کومه.
په دې لنډیو کې که څه هم د ټولنې عیني واقعیتونه شته، په تېره هغه څه چې په دې تېره یوه لسیزه کې عملاً پېښ شوي دي. پر عوامو به هم تر یوه حده ښې ولګي، خو هغه خوند او لذت چې د پښتو په اصلي ولسي لنډیو کې شته، په دې کې نه شته، دا یو څو ټپیزې به هم د بېلګې په توګه یادې کړو.

ښځه مېږه ده مېږه ښځه
له مانه واوره غرب ته مه ځه
درته په لږ خبر وای وځه
دا ځي په بره ته په کوزه
که څه دې وویلې پولیس ته زنګ وهینه
✲✲✲

(c) ketabton.com: The Digital Library

سهـــار کـــې وغـــواړي بـــښنه
بـــېګاه تـــه بـــیا وکـــړي وژنـــه
د مـــرګ مـــو لـــوړه شوه سلنه
له دوی به څوک وکړي پوښتنه
چارواکي اوس د ځان په حال ژړا کوینه

❋❋❋

دیـموکـــراسۍ کړله شاخداره
نـــه ځـــي مـــېړه ســـره په لاره
درناوی ورک شو خدای لپاره
ښځه مېړه باندې واکداره
د بچو حال به یې اینده کې څنګه وینه

د مفـاهیمو مسـتقیمه او بربنـډه افـاده د شـعر شـعریت کمـزوری کوي. د پښتو پـر زیـات شمېر نظمونو اوس د شعاریت سیوری خور دی. که په مجموعي ډول یې وارزو، په تېرو لسو کلونو کې د شعاري نظمونو کچـه خورا زیاتـه شوې ده. پـه ادبي غونـډو، مشاعرو او نورو ادبي ناستو کې چې کله هم د شعر خبره مطرح کېـږي او یـا شـعر لوسـتل کېـږي، ناظمـان یـا شـاعران کوښـښ کوي، داسې شعر یا نظم ووایي چې د ناستو خلکو پر مزاج برابر وي، هغوی یې مستقیماً د مانا تـل تـه کښـته شي او ژر پـرې پـوه شي. شاعر د خپل موقتي تشویق پـه خـاطر د شعر اوږده عمـر او

(c) ketabton.com: The Digital Library

اصلي جوهر ته ډېره پاملرنه نه کوي. نو په دې خاطر یو شمېر هغه شعرونه یا نظمونه چې په مشاعرو کې لوستل کېږي او یا هم د انټرنېټ په څپو خپرېږي، د شعري جوهر مالګه یې کمه وي. په پښتو شعر کې شعاریت له ډېره وخته دود دی. تېره یوه لسیزه هم ترې مستثنی نه ده. د کمیت له مخې که یې وارزو، په تېره یوه لسیزه کې ټول نظمونه چې د شعر په نامه ټولنې ته وړاندې شوي دي، په سلو کې نږدې شپېته یې شعاري تومنه لري. دلته په یوه لیکنه کې نه شي کېدلای د ټولو بېلګې وړاندې کړو. که د پښتو ادبیاتو کره کتونکي په دې برخه کې دقیق کار وکړي، کېدی شي د شعاریت کچه کمه او د شعریت هغه پیاوړې شي.

اخځونه:

۱- د پیرمحمد کاروان یو شعر
۲-د عبدالهادي هادي یو شعر
۳-د سمیع الله تړون یو شعر
۴- د محمد اسمعیل یون یو شعر
۵-د عبدالمالک بېکسیار یو شعر
۶- د طلاباز حبیبزي یو شعر
۷- د اسمعیل اړم څو ټېپیزې

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یو ښه لیدلوري لپاره یوه ښه هڅه

دا لیکنه ما د ښاغلي (نور) پر یو علمي څېړنیز اثر (د نړیوالو اړیکو، اند او انګېرنې) باندې پر (۱۳۹۲ل) کال کړې وه.

(د نړیوالو اړیکو، اند او انګېرنې) د ښاغلي (نورولي خان نور) یو څېړنیز او شننیز اثر دی، د کتاب پر لومړي مخ لیکل شوي: ((د نړۍ د تېرو او راروانو سیاسي، اقتصادي، ټولنیزو، فرهنګي او امنیتي چارو، اندونو او بنسټونو د شننو ټولګه)). که همدا یوه جمله هم څوک ولولي، نو د کتاب د منځپانګې پر ارزښت پوهېږي، همدا

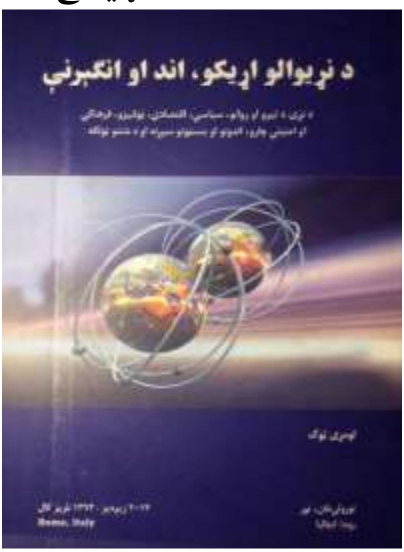

جمله ده چې سړی د کتاب د متن لوستو ته راکاږي، کله چې څوک د کتاب نیولیک ته متوجه شي، نو تلوسه یې نوره هم زیاته شي ځکه چې هر سرلیک یې خورا مهم دی، په تېره بیا هغو اشخاصو ته چې د سیاست، اقتصاد او نړیوالو اړیکو له صنف سره لېوالتیا لري. ښاغلي (نورولي خان نور) د یوه عملي او نظري سیاستوال او سیاستپوه په توګه د عملي تجرلو له یوه

(c) ketabton.com: The Digital Library

مسیر او بهیر څخه تېر شوی او بیا يې دا اثر لیکلی دی. دی هم لیکوال دی، هم سیاستوال، هم سیاستپوه دی او هم ادبپوه، هم يې کورنۍ له سیاست سره تړلې پاتې شوې او هم ده په خپله د خپل هېواد د سیاسي استازي په توګه خپله دنده پر مخ بیولې او هم يې د نورو سیاستونو ته پام کړی، هم يې له نورو هېوادونو سره د خپل هېواد سیاسي اړیکي ټینګ کړي او هم يې د هغوی روابط له خپل هېواد سره ټینګ کړي، د روابطو دا عملي پالل څه اسانه خبره نه ده. خو (نورصیب) سره د عملي او نظري تجربو یوه کارنده وسیله وه، په همدې وسیلې يې دا دی داسې یو ښکلی ارزښتمن اثرو لیکه چې تر اوسه يې په پښتو ژبه کې ډېر کم ساری لیدل کېږي. دا اثر د خپلو پراخو او هر اړخیزو معلوماتو له امله ددې ارزښت لري چې د حقوقو او سیاسي علومو او یا هم د بشري علومو په نورو پوهنځیو کې د یوه درسي او مرستندوی درسي اثر په توګه تدریس شي. د بهرنیو چارو وزارت کارکوونکو ته هم خورا مهم دی، ځکه هغوی په خپل عملي سیاسي ژوندانه او دندو کې له همدې مسیره تېرېږي.

په پښتو ژبه د ادبي اثارو شمېر خورا زیات دی، کله کله پښتنو شاعرانو او لیکوالو د عامو لوستونکو غرور زیات کړی او د علم د عرضې کچه يې ورته راټیټه کړې ده، د علمي اثارو په انډول د ادبي او ذوقي اثارو زیاتوالی پر ښکاره ډول علمي اثارو ته زموږ اړتیا په ډاګه کوي، موږ باید له هرې لارې چې وي په خپله ژبه کې علمي اثار زیات کړو، تر هغه چې ژبه علمي،

(c) ketabton.com: The Digital Library

اقتصادي، سياسي، مذهبي او دفتري ارزښت پيدا نه کړي، په ننواتــو او زور نــه ژبــه پــر چــا زده کــولای شــو او نــه پــرې خپلــې اړتياوې پوره کولای شو ، د ګران ورور (نور) دې خداى خونه لـه غنمـو ډکـه او پـه نـور دې روښـانه لـري چـې زمـوږ د ټـولنې يـوې اساسي اړتيـا تـه يـې پـام وکـړ او ددې اثـر پـه ليکـول يـې يـو ، د علمي خدمت په برخه کې يـو سترګـام اوچت کـړ ، زه نـه غـواړمـه ددې اثر په باب ډېر څه وو ايم، ځکه اثر خپله ستاسو پـه لاس کـې دى، خو له ښاغلي نور څخه مننـه هـم پـر ځـان او ټـولـو هېوادوالـو دده حق ګڼم، خداى (ج) دې دى اباد او سوکال لـري، لـه (نـوره) د (نور) د نور (نور) د خورېدو په تمه.

د نور د لازياتې رڼايي او نورانيتوب په هيله

په ډېر درنښت

پوهنوال محمد اسمعيل يون

(c) ketabton.com: The Digital Library

د استاد الفت په نثر کې شل فکري لیدلوري

دا لیکنه پر (۱۳۹۴ل) د ژبو او ادبیاتو پوهنځي په پښتو څانګه کې د یوه علمي کنفرانس لپاره لیکل شوې وه او په پښتو څانګه کې د استادانو او محصلینو په یوه غونډه کې اورول شوې ده.

استاد الفت د خپلې لیکوالۍ په پنځوس کلن مثمر ژوندانه کې موږ ته ډېره ستره ادبي پانګه ډالۍ کړې ده. دا پانګه اوس د استاد الفت میراث ګڼل کېږي. دا میراث په منظومه او منثوره بڼه تر موږه رارسېدلی دی. زه دلته غواړم د استاد الفت همدې منثور معنوي میراث ته لږ تم شم او په دې کې بیا هم هغې برخې ته چې د منثور هنري نثر په بڼه ډالۍ شوې ده. په دې برخه کې بیا هم زه د استاد الفت د هنري نثر پر شکلي خواوو بحث نه کوم، غواړم دده په نثر په تېره بیا په هنري نثر کې د هغه پر فکري لیدلورو او فکري زاویو لنډه رڼا واچوم.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې کې هېڅ شك نه شته چې استاد الفت د خپل وخت يو لوی مفکر انسان و. الفت داسې يو انديال شخص و چې د خپل فکر د بيان لپاره يې د نظم او نثر د بېلابېلو فورمونو وسيلې درلودلې، الفت د خپل فکر د بيان لپاره د نثر او نظم له وسيلو څخه په ښه ډول ګټه پورته کړه، په تېره بيا له نثر څخه او د خپل چاپېريال هره ناخواله يې په کې په ښه ډول منعکس کړه، د الفت اثار په حقيقت کې د خپلې ټولنې داسې يوه رڼه هنداره ده، که موږ غواړو د خپلې ټولنې تصويرونه په ښه ډول وګورو، نو دې هندارې ته بايد مخامخ شو. استاد محمد صديق روهي وايي: ((لکه څنګه چې ليو تولستوی ته د روسيې د انقلاب هنداره ويل کېږي هماغسې الفت د خپل ماحول د ټولنيزو جريانونو او مسلطو کلتوري ارزښتونو منعکسولو کې ستر نقش لوبولای دی.))[1] نو که څوك غواړي افغاني ټولنه په هر اړخيز ډول مطالعه کړي، د استاد الفت اثار دې ولولي.

د استاد الفت اثار نه يوازې د افغاني ټولنې هندارې دي، بلکې د ټول بشر د هيلو، ارزښتونو، ناخوالو او غوښتنو منعکسوونکي هم دي. د الفت فکر د زمان، مکان او محدودې جغرافيې تر بريدونو اوړي او د ټولې انساني نړۍ د هيلو انځورګري کوي. زه نه غواړم خپلې خبرې پسې وغځوم. اوس راځم د استاد فکري ليدلورو ته. لکه څنګه چې مې دمخه نغوته وکړه، د استاد الفت د فکر وړانګې د بشري ژوند د هر ډګر تل ته وررسېدلې، خو زه دلته غواړم د استاد الفت د فکر يوازې شلو بېلابېلو ليدلورو ته نغوته وکړم:

۱- قانون او قانونيت: استاد الفت د يوې ټولنې د ژغورنې، پرمختګ او سوکالۍ تر ټولو غوره لاره دا ګڼي، چې

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ټولنه کې قانون پلی او ټولنه قانوني مسیر ته ورداخله شي، دی قانون تر ټولو «ښه حاکم بولي» چې کولای شي د ټولنې د هر رنځ لپاره د درملنې سبب شي. دی قانون داسې یو حاکم ګڼي چې: «هغه نه نفس لري، نه نفسي خواهشات، نه یې په زړه کې ډار شته، نه طمع، نه له موقوفۍ وېرېږي، نـه د ترفیع پروا لري. نه رشوت اخلي، نه تنخوا. نـه لـه چا سره عناد لري، نه د چا مراعات کوي، نه د چا مخ ګوري، نه د چا څټ، نـه زورور پېژني، نه غریب، نـه یې څوك خپل دي او نـه پردي، نـه سپارش مني، نه تملق اوري، نه چاته خاندي، نـه چاته وچولی ترویوي. پوهېږئ دا حاکم څوك دی، هو! قانون او عدالت»[۲] اوس چې زموږ ټولنـه د لاقانونیت او بې عـدالتۍ پـه منګولـو کې راګیر ده، نو که غواړو درملنه یې وکړو، د استاد الفت تر پورتنۍ فکري نسخې ورته بله ښه نسخه نه شو پیداکولای.

۲- افراط او تفریط: افراط او تفریط لکه څنګه چې زموږ په دین کې مردود دي، استاد الفت د ټولنې داسې یوه ناروغي ګڼلې، چې زیان یې دوه برابره دی. که په یوه ټولنه کې دا دوه مرضونه حاکم وي، نو ټولنه به د یوه تن پرځای دوه تنه تلفات او ضایعات ورکوي. استاد الفت دا پورته محتوا په ډېره ښه بڼه په یوه واړه نثر (دوه جنازې) کې راوړې ده، دی وایي: « په یوه ورځ په یوه ساعت کې له یوې شفاخانې نه دوه جنازې راووتلې، هغه یوه د کم خونۍ په وجه او دا بل د فشار خون په سبب مړ شوی و، د هغه جنازه څلورو تنو په اوږه را اخیستې وه، ددې بل په جنازې پسې بې حسابه لوی او واړه موټرونه روان وو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه یوه وینه نه درلوده، ځکه مړ شو، ددغه بل وینه زیاته شوې او تېزه شوې وه، ځکه یې ژوند ونه شو کړای.
دوی دواړه مړه شول، مګر مړګونه یې یو راز نه وو او مرضونه بېل وو، یو د نورو وینې هم ځکلې وې او د پېته محتاج و، چې ډاکتران یې له وجوده وینه وباسي، بل ته چا خپله وینه نه وه پرېښې او بې وینې و.
یو د افراط او بل د تفریط له لاسه مړ شو.))[۳]
الفت، افراط او تفریط په ټولنه کې یوه داسې ټولنیزه ناروغي بللې، چې ثبات له منځه وړي، عدالت او اعتدال تر پښو لاندې کېږي او د زیانونو کچه یې دوه ځله زیاتېږي.
۳- فکري ازادي: استاد الفت د ټولنې له مرضونو او تنګنظریو څخه د خلاصون بله غوره لار دا ګڼي، چې په ټولنه کې فکر او انتقاد ازاد شي او خلك په ازاده توګه خپل نظر او فکر څرګند کړي، دی انتقادي فکر او نظر یوه ((بېګناه بندي)) ګڼي چې په راخلاصون یې د ټولنې ډېر مرضونه تداوي کېدلای او ډېر ابهامات روښانېدلای شي. دی په ((بې ګناه بندي)) کې وایي: ((پرېږدئ! پرېږدئ دا بې ګناه بندي پرېږدئ.
مه وېرېږئ د ده په ازادولو کې هېڅ خوف او خطر نه شته.
فساد او شرارت له ده څخه نه پیدا کېږي.
د ده بندي کول لویه ګناه ده.
دی هغه یوسف دی، چې د بې ګناهۍ په سبب په زندان کې لوېدلی دی.
که دی له زندانه راوالوزي ستاسې آینده سنجولی شي او ستاسې د بلې ورځې غم خوړلی شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرېږدئ! دا بې ګناه بندي پرېږدئ.
که دی خلاص شو ستاسو انتظام به په ډېرښه شان وکړي.
ستاسې وږي به ماړه کړي، ستاسې بربنډ به پټ کاندي.
تاسې دغه ښکلي موجود په تورو څاګانو کې مه غورځوئ.
په زندانونو کې يې مه اچوئ!
پرېږدئ دا بې ګناه بندي پرېږدئ!
دی به ستاسې د ګډو وډو او پرېشانه خوبونو صحيح تعبيرونه وکړي.
ډېرې سختې، مبهمې او مجملې غوټې به پرانيزي.
دی د راتلونکي حال پيشبيني کولی شي.
د طبيعت په رمزونو او اسرارو پوهېږي.
د جوي او فلکي اوضاعو اقتضارات ورته معلوم دي.
پرېږدئ پرېږدئ دا بې ګناه بندي پرېږدئ!
د ده په ازادولو باندې علم او پوهه زياتېږي.
وطن رڼا کېږي او ړانده بينا کېږي.
دی له خپلو جفا کارو ورونو سره هم ښه سلوك کوي.
دی ډېر پېچومې اوارولی شي.
دی ډېرې کږې سمولی او ډېر مشکلات حل کولی شي.
ما خوب ليدلی، چې دا بندي خلاصېږي او د سلطنت په کرسۍ کېني.
ښه فکروکړئ.
دا بندي څوك دی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

پس له ډېره فکره وايم
فکر دی فکر!))(۴)

۴- مضر احتياط او مضر مصلحت: په عام ډول که څه هم په هر کار کې احتياط او دقت ښه شی دی، خو هر هغه څه چې تر خپل ټاکلي برید او حده واوړي، پر افراط او تفریط بدلیږي او لکه څرنګه چې دمخه مو اشاره وکړه، د استاد الفت له نظره د افراط او تفریط پایلې ډېرې ناوړه دي. دغسې په یوه کار کې تر حده زیات احتیاط هم د ګټې پرځای تاوان زیاتوي او د یوه ضروري او ممکن کار د ناممکنۍ سبب ګرځي. استاد الفت د ((مضر احتیاط)) په نامه یوه نثر کې د ناوړه احتیاط عواقب ډېر ښه تشریح کوي او وايي: ((که رښتیا ووایم مونږ ډېرې هوښیارۍ او ډېرو احتیاطونو برباد کړي یو. یو چا زمونږ په حق کې ویلي وو، دا خلک له ضرورته زیات هوښیار او محتاط دي.

راځئ چې په دې خبره کې فکر وکړو.

هوښیاري، چې له اندازې نه زیاته شي او هام قوي کوي.

احتیاط، چې ډېر زیات شي لاسونه او پښې شلوي.

شمی اکا زمونږ په کور او کلي کې په ډېرې هوښیارۍ مشهور و او هر چا به چې کومه مشوره غوښتله ده ته به راتلل.

د ده د هوښیارۍ او احتیاط یوه نښه دا وه، چې ده تر اخره پورې خپل کور ته برق رانه ووست او ویل به یې که کله برق شارټ شي، نو حریق به واقع او کور به مې وسوزي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ده دا عدت و، چې په موټر کې به نه سورېده او ډېر لرې ځای ته به هم پیاده روان و، ځکه چې د موټر له چپه کېدلو وېرېده او احتیاط یې کاوه.

هو! دی له ډېره عقله پیاده ګرځېده او کور کې به یې رڼا هم ډېر لږ وه.

دغه شان هوښیاران او د احتیاط خاوندان زمونږ په مملکت کې زښت ډېر دي او د نوي تهذیب او تمدن قبلول له برق او موټر نه هم زیات مضر بولي.))[۵]

د استاد الفت دده په نظر د داسې احتیاط کارو مخه نیول په کار دي.

۵- مینه، عواطف او زور: استاد الفت په خپل یو فکري لیدلوري کې مینه، عواطف او زور سره پرتله کوي. الفت په دې نظر دی چې مینه، عواطف او ښکلا هغه پټ قوتونه دي چې د زور اسباب، وسایل او د یو انسان زیات فزیکي طاقت یې هم تاب نه لري او د هغو پر وړاندې د تعظیم سرونه ټیټوي. استاد الفت همدا مینه، ښکلا او عاطفه د انساني نړۍ د سرکښه هوسونو د مهارولو وسیله ګڼي او وایي؛ د مینې په برکت په کور کې کمزوری کوچنی تر زورور مشره زیات قوت لري، هغه د ((قوي او ضعیف)) په نثر کې دې موضوع ته اشاره کوي او وایي: ((د دنیا دود او دستور خو دادی چې زورور به کمزروی وهي او ضعیف به د قوي له لاسه په عذاب وي، مګر په کورونو کې د مینې او محبت تقاضا بل راز ده، هلته یو کوچنی ماشوم خپل مشر ورور په

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځپېړو وهي او خاندي، يعنې له ټولو نه کمزوري په ټولو زورور دي.

ما ته دغه کورنی دود او دستور ډېر ښه ښکاري او له خدایه غواړم، چې دا رواج عام شي. پدې پوهېږم چې په هر کاله کې همدغه حال دی او په هره کورنۍ کې کوچنیان په لویانو زورور او زړور دي.

د ګیرا او ترسا په کاله کې هم د کوچنیانو زور چلېږي او جوړ د ناجوړه په مخکې منډې وهي، مګر چې له کورونو نه د باندې وګورو، نو بیا قوي پرضعیف مسلط دی. د دنیا طبیعي قانون همدغه دی، چې غټان او لویان به په وړو او بیوزلو سوك او څپېړه پورته کوي او د قوت خاوند به هېڅ تحمل او حوصله نلري.

د دغه ظالمانه قانون د ماتولو دپاره، چې پاك خدای څه شی پیدا کړی هغه مینه او عاطفه ده.

د مینې او محبت په نړۍ کې ضعیف او کوچنی د لوی او قوي تر څپېړو لاندې نه دی، بلکې کوچنیان په لویانو حکومت کوي او د وړو پادشاهي ده.

مونږ ښځه عاجزه بولو، مګر مینې او محبت ډېر زورور او پیاوړي د دوی دخوښې او رضا تابع کړي دي.

څنګه چې په زړه زمانه کې دېوان د ښاپېریو تابع وو اوس هم د قوت او قدرت خاوندان د دغه ضعیف او لطیف جنس په مقابل کې ډېر ضعیف معلومېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که عشق او مینه په منځ کې نه وي، نو د دیو او ښاپېرۍ زور هېڅکله برابر نه دی او یو ماشوم هېڅ وخت د سپین ږیرو په ږیره لوبې نشي کولای او نه د مشرانو پر اوږو سپریدلی شي.
یوه ورځ یو ماشوم یو غټ سړی له لمنې ټینګ نیولی و او کاله ته یې په زوره بیوه هغه خپله لمن د ده له لاسه خلاصه نکړی شوه که څه هم د ده زور او د هغه زور برابر نه و د ماشوم مینې او محبت د ماشوم په پنجوکې دغه قوت ایښی و، چې یو لوی سړی یې ځان پسې راښکوده او هغه هم ځان نشو خلاصولی.
که زما فکر صحیح وي، نو قوت او قدرت هماغه د پخوا زماني دیو دی او مینه هماغه ښاپېرۍ ده، چې دیوان یې د فرمان لاندې وو.
که د مینې او عاطفې ماشوم د هر څنګه لوی سړي ګرېوان ته لاس واچوي یا یې لمن ټینګه ونیسي څوك ترینه ځان نشي خلاصولی، ځکه چې دا قوت په ټولو قوتونو زورور دی.
زه مینه او عاطفه د زور او قوت په مقابل کې، ځکه ماشومان بولم چې زور او قوت ډېر پخوا پیدا شوي دي او انساني عواطف، انساني رحم او شفقت وروسته پیدا شول، یعنې هماغه شان چې فرعون له موسی نه دمخه دنیا ته راغی، حیواني غرایز هم له انساني عواطفو نه ډېر پخواني دي او د عمر په لحاظ عواطفو ته کوچنیان ویلی شو، مګر دغو کوچنیانو ته پاك خدای هغه قوت ورکړی دی، چې فرعونیان ترینه په خوب کې هم وېرېږي او بد بد خوبونهویني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

که څوك په دنیا کې د صلح او سلام غوښتونکي دي او غواړي، چې د ناروا او ظلم مخه ونیسي، نو یوه داسې اختراع په کار ده، چې د عشق او مینې له عنصر نه پکې کار واخیستل شي.

دا اختراع د دماغ کار نه دی د زړه کار دی او د زړه توجه ته ضرورت لري. پدې باب کې ساینس او تخنیك ته رجوع نه ده په کار، دا افتخار که هر وخت دنیا ته حاصلیږي، نو د شعر او ادب په لمن کې به وي او د زړونو په مملکت کې به پیدا شي.)))[۶]

استاد الفت د (فاتح) په نامه په یوه بل نثر کې د مینې، ښکلا او عاطفې قوت داسې څرګندوي: ((سکندر له ډېر قوت او ډېرو لښکرو سره ښار ته راغی، د ښار له خلکو سره یې څو ځله زورور جنګونه وکړه.

له دواړو خواوو نه ډېر خلك ووژل شوه، ډېرې وینې تویې شوې، ډېرې ککرۍ تر پښو لاندې شوې، وروسته له ډېرو جګړو هغه د مړو په سرونو پښې کېښودې او د لوی فاتح په حیث ښار ته ننوت.

دی ډېر په قهر و. ده غوښتل چې ښار لوټ کړي او قتل عام جوړ کړي، مګر دا کار ده ونشو کړی، ځکه چې په ښار کې یو پټ قوت موجود و، چې ده ورسره مقابله نشوه کولای. دی چې ښار ته ننوت په یوې ډېرې ښکلې پېغله یې سترګې ونښتې او په یو ځل لیدو یې زړه بایلود.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځوك، چې بې زړه شي هغه بیا جنګ او جګړه نشي کولی، ځکه ده هم له خپل ټول قوت او قدرت سره ځان دغې پېغلې تـه وسپاره.

دغه لوی فاتح، چې د عشق او مینې په پنجو کې ګېر شو بـل راز شو او د خپلې معشوقې د خوښې دپاره یې د ښار د خلکو خدمت ته ملا وتړله.

دغه وخت دا معلومه شوه، چې دی فاتح نه و فاتح بـل ځوك و. دی په دې نه پوهیده، چې په ډېر زور او قـوت خپـل ځان یـوه قوت او قدرت ته سپاري، چې له سلطان او شهنشاه نه د خلکو خدمتګار جوړوي.

په ښتیا ، چې د عشق مقام تـه رسېدل هم څه اسانه کار نـه دی او د ښکلا په دربار کې پادشاهي هم پـه تعظیم او احترام سرټیټوي.

هلته محمود د ایاز تابع دی او سکندر هم په یوه نظر بـل راز کېږي او قهر و غضب خپل ځای مینې او محبت ته پرېږدي.))[۷]

۶ - **مشرتوب**: سیاسي، ټولنیز او مذهبي مشرتوب چې د یوې ټولنې د ثبات، پرمختګ، انسجام او سوکالۍ لپاره خورا ضروري دی، استاد الفت یې د انتخاب لپاره غوره معیار د شخص کیفیت ګڼي. استاد الفت وایي هغه ځوک باید د یوې ټولنې د مشرتابه مسولیت پرغاړه واخلي چې تر هغه بـل یې کیفیت او ظرفیت زیات وي، دی باید دمخه او هغه نـور باید ورپسې وي. د الفت پـه نظر کـه پـه ټولنـه کې د مشرتابه

(c) ketabton.com: The Digital Library

لپاره باکفایته اشخاص دمخه وي، نو ټولنه څو ځله زیات پرمختګ کولای شي او که وړ اشخاص شاته او کم کفایته او یا هم بې کفایته اشخاص دمخه وي، نو څو ځله د ټولنې د شاتګ امکان شته. استاد الفت خپل دا تعبیر، تحلیل او ارزونه د ریاضي په عددونو کې توضیح کوي. هغه د ((حسابي خبرې)) او ((استاد وویل)) په نثرونو کې د ریاضي د عددونو د موقعیت او کیفیت له مخې په ټولنه کې د مشرتوب دریځ ټاکي، دی د ریاضي د استاد له خولې وایي: ((تاسې باید هر وخت له ځان سره حساب وکړئ او حسابي خلك اوسئ!

د ده یو حسابي درس دا و: که یو عدد له بل سره داسې یو ځای کړو، چې یو پاس او بل لاندې وي لکه ۲ ۲ نو څلور(۴) ترېنه جوړېږي او د دواړو وجود هم په خپل حال نه پاتې کېږي، که دواړه څنګ په څنګ یو ځای کړو لکه: ۲۲ دوه ویشت ورنه جوړېږي او دوه شلې کېږي. د دواړو عددونو شکلونه او صورتونه هم په خپل حال پاتې کېږي، ځکه چې دلته د ملګرتیا او ورورولۍ راز پټ دی او په هغه بل صورت کې تفوق، تسلط او محوه کول معلومېږي.

ده ویل: که دوه مساوي عددونه لکه: (۱-۱) (۲-۲) (۳-۳) هریو له بل نه وړاندې یا وروسته کړو نتیجه یې یوه ده، مګر په دوه متفاوتو عددونو کې تقدم او تاخیر ډېر زیات فرق راولي او په مقدار کې ډېر تفاوت راځي. که مونږ(یو) او (نه یو) ځای کوو او داسې یې لیکو (۱۹) نونس کېږي، مګر شل

(c) ketabton.com: The Digital Library

کېږي نه، که همدغه دوه عددونه داسې ولیکو(۹۱)خبره سلوته نږدې کېږي او ډېر زیاتوالی پکې راځي.»

«همدغه سبب دی چې په جوامعو کې هغه څوک دمخه کېږي چې قدر او مقدار یې له هغه بل نه زیات وي او د ده په مخکې توب باندې د جامعې قدر او قیمت ډېر لوړېږي، مونږ باید په دې سُر پوه شو او د هر چا استعداد معیار، مبلغ او مقدار ته وګورو.»[۸]

۷- **فکر پالنه:** لکه څنګه چې دمخه مو یادونه وکړه استاد الفت (فکر) او د (فکر ازادي) د ټولنې د ژغورنې ښه لاره ګڼي، خو تر هغه پورې چې د فکر او مفکر لپاره د ژوند بستر برابر نه شي، نه فکر وده کولای او نه مفکر راټوکېدلی شي. له همدې کبله استاد الفت د فکر روزونکي او فکر پالونکي رول مهم ګڼي او ان تر مفکره یې هم درجه لوړه ګڼي. استاد الفت د فکر پالونکي ته خطاب کوي او وایي: «دلته د فکر او قلم خاوندان ډېر دي، مګر د فکر او قلم د ازادۍ علمبرداران ډېر لږ دي، ځکه ستا مقام له نورو نه هسک ګڼم، که څوک تا ته د فکر خاوند ونه وایي، زه ورسره کار نه لرم، مګر که د فکر خاوند تا خپل حقدار ونه ګڼي، زه به ورته بې انصافه ووایم.

هغه څوک چې په وطن کې هېڅ ونه لري او د وطن د ازادۍ لپاره سر ورکوي په وطن باندې حق لري. همدغه وجه ده چې د فکر پالونکي مقام له فکر لرونکي څخه ډېر اوچت دی او زه هم دواړو ته په یوه نظر ګورم.»[۹]

(c) ketabton.com: The Digital Library

۸- د خدمتګارانو پېژندنه: استاد الفت په دې نظر دی چې په یوه ټولنه کې د رښتینو خدمتګارانو پېژندنه اسانه کار نه دی، په تېره بیا په وروسته پاتې ټولنه کې. په داسې ټولنو کې خدمتګاران نوموړکي او نوم پټي دي، هغه څوک چې خلکو ته خدمت کوي، ضرر نه رسوي، امر و نهې نه صادروي، هغه د خلکو په سترګو نه ښکاري، خلک هغه خلک ښه پېژني چې د بادار په بڼه څرګند شوي وي، الفت دا موضوع چې زموږ د ټولنې یو حقیقي تصویر لري، د «خدمتګار» په نامه په یوه نثر کې په خورا ښکلې بڼه تشریح کوي: «هلته یو ړوند بې لارې روان و، هغه پر سمه لاره برابر کړ، مګر ړوند پوه نشو چې زما رهبر څوک دی.

یو بل په خواره خوب ویده و، په خوا کې یې یوه منګرې سر را اوچت کړ، هغه په بیړه وواژه او ویده هماغسې ناخبره پاتې شو.

د شپې په مسجد کې ناروغه مسافر زګېروي کول، هغه یې په خدمت کې شپه سبا کړه، مسافر سباوون خواته مړ شو او خپل زړه سواندی خدمتګار یې ونه پېژانده، هغه پر لاره روان و، یو ماشوم ته یې یو موټی مېوه ورکړه، مګر یوه هم ونه پیژانده، چې دی څوک دی.

له دې لویې لارې نه هغه ډېر اغزي او کاڼي لرې کړه، مګر څوک چې سبا ته پر دې لاره راځي د هغه له خدمت څخه نه خبرېږي او هغه نه پېژني.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په رښتيا، چې مونږ خپل خدمتګاران نه پېژنو او باداران ډېر ښه پيژنو.))[۱۰]

۹- ملي خپلواکي: استاد الفت ازادي د يوه ملت د بقا او پرمختګ اصلي ضامن بولي او د ملي خپلواکۍ او ملي ناموس د ساتنې او پالنې لپاره د ملي احساس شتوالی ډېر مهم ګڼي او وايي: ((د استقلال ساتنه د ملت قوي جذبې ته ډېر شديد ضرورت لري، که د غه احساس په يوه ملت کې کمزوری شي، هغه د استقلال په قدر و قيمت نه شي پوهېدلی او د همدغسې ناپوهۍ په وجه دغه لوی نعمت ساتلی هم نه شي.

مونږ بايد خپل ملي شعور او ملي احساس ډېر ټينګ وساتو او د خپل استقلال تقويه ورپورې مربوطه وګڼو.))[۱۱]

۱۰- فساد او رشوت: فساد او رشوت يوه داسې ناوړه پديده ده چې د ټولنې انډول له منځه وړي، عدالت په کې تر پښو لاندې کېږي، د ژوند د سالمې ودې مخه نيسي او په لسګونو نور لوی او واړه مرضونه ورڅخه راټوکېږي. په تېرو څو کلونو کې زمونږ هېواد له دې ناروغۍ سره لاس او ګرېوان دی. رشوت خواره او فسادګر هر څه خوري، خو هېڅ مړېږي نه. استاد الفت همدا رشوت او رشوت خور د ډېرو ناروغيو او مرضونو عامل ګڼي، په ټولنه کې چې چېرته کومه ناروغي ګوري، نو رشوت خور د اصلي عامل په توګه ورته وريادېږي، دی په يوه نثر ((رشوت خوره! ته راپه ياد شوې)) کې د هغه

(c) ketabton.com: The Digital Library

انځور تشریح کوي وايي: ((چاوویل: تندېږي، مګر مړېږي نه، ما ته سمدلاسه ته راپه یادشوې.
بل وویل: ګېډه خو يې مړه ده، مګر سترګې يې وږې دي، بیا ته را په یاد شوې.
یوه وویل: قصاب نه دی، مګر ډېر خلک يې بې تیغه حلال کړې دي، دلته هم ته را په یاد شوې.
هغه بل وویل: منګولې او پنجې يې د لېوانو نه دي او خونخوار دی، دا ځل هم ته را په یاد شوې.
بې ګناه خلک مې په زندان کې ولیدل، ته را په یاد شوې.
هغه ورځ چا پوښتنه وکړه، چې په غلو زهېر، د مجرمینو طرفدار د مظلومانو دښمن، د نا حقۍ ملګری، د قاتلانو حامي څوک دی؟
ماته ته را په یا دشوې.))[۱۲]

۱۱- سیاست او سیاستوال: استاد الفت د

سیاست اصلي او ظاهري رنګ او د سیاستوال ظاهري منطق او باطني حالت ته هم سخت متوجه دی، د عمل او وینا ترمنځ تضاد د سیاست یوه ځانګړنه ګڼي. اکثره شرقي ټولنې چې اوس د سیاسي تجربې له تلې وتلې، د سیاست په باب د استاد الفت نظر پرې د تطبیق وړ دی. په تېره بیا زموږ په خپله ټولنه کې. استاد الفت د (سیاست) په باب وايي: ((وایه یو څه کوه بل څه.
له بل نه پوښتنه کوه! پخپله هېڅ مه وایه!

(c) ketabton.com: The Digital Library

په شپه کې د لمر وړانګې ښيه! په ورځ کې د تورتم ننبې.
که خبر وې ځان ناخبره کړه! که خبر نه وې د باخبرۍ مظاهره کوه!
شکره لکه مرچ خوره، مرچ لکه شکره.)) [۱۳]

۱۲ - **حقيقت موندنه**: الفت د يوه رياليست او متجسس ليکوال په توګه تل د حقيقت په لټه کې دی. هغه پر رښتيا او رښتينو خبرو مين دی. چل او فريب سره يې ورانه ده. هغه څوک د ټولنې او خلکو خدمتګار ګڼي چې ټولنې ته رښتيا ووايي او حقيقت راوسپړي. د الفت په نظر څوک چې حقيقت پټوي، تر ټولو ستر غل همغه دی. الفت دا ډول غل تر ظاهري او هغو غلو چې د خلکو د کور مالونه لوټوي، ډېر خطرناک بولي، دا ډول غله حقيقي غله بولي، په خپل يوه نثر ((حقيقي غل)) کې يې څېره داسې انځوروي: ((په رڼا ورځ يې د ډېرو خلکو په مخکې ډېرخه له موږ نه پټ کړه، ستا خوښه چې غل ورته وايې که نه!

زه خويې غل بولم.
هو! غل دی مګر د پوليسانو په نظر کې نه.
د دې غله لاس قاضي او مفتي نه پرېکوي.
هېڅوک دا غل نه نيسي او نه يې بندي کوي.
د دې غله په ږيره خلې نشته.
ده ډېرخه له موږ نه پټ کړي دي او ډېر زيان يې را اړولی دی ده له موږ نه سره و سپين نه دي پټ کړي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

دی ډېرلوی غل دی.

د ده غلا ډېره لويه او ستره غلا ده.

دی مال نه پټوي.

د ده غلاته په عادي نظرمه ګورئ!

دی زموږ پيسې نه پټوي.

ده ته دمال او دپيسو غل نه شو ويلای.

دی موږ نه خپل ځان او خپل بد بد کارونه پټوي.

دی خپل حقيقت او ماهيت پټوي.

ځان او حقيقت پټول ډېره لويه او ستره غلاده دا غلاد يوه ملت او مملکت کور ورانوي او ملکونه بربادوي.

په سترګو ننوزي.

له سترګو سره دښمني لري.

هو! دا غل له سترګو نه رانجه نه پټوي، سترګې پټوي له مونږ نه ډېر حقيقت پټوي او د حقيقت غل دی، ده ته بايد حقيقي غل وو ايو.))(۱۴)

۱۳- **قوت او طاقت:** د ځواک، قوت او طاقت تعريفونه بېلابېل دي، هر څوک يو قوت د خپل نظر او تعبير له مخې تعريفوي. څوک علم قوت بولي، څوک زر، څوک زور، څوک ټانکونه، څوک لښکرې، څوک مېړونه او څوک د دنيا نور اسباب، خو د الفت په نظر دا د دنيا اصلي قوت او طاقت نه دی، خو که دا ټول يو چا سره وي چې زړه، اراده او عقيده ونه لري، هغه هېڅ نه شي کولای، استاد الفت د ټولو قوتونو

(c) ketabton.com: The Digital Library

محرک، بنسټ او ډاډ ځای عقیده بولي. استاد الفت عقیده داسې یو ستر قوت ګڼي چې هېڅ بل قوت ورسره د پرتلنې وړ نه دی: «څوک وایي مال دی او څوک یې په صنعت او تخنیک کې لټوي، ځینې وایي چې علم دی او ځینې یې په ډېرو افرادو غواړي، مګر کله کله چې سړی له دې ټانکونو هغه خوا ددې ډېرو لښکرو ترشا له هوایي طیارو نه پورته نظر کوي، یو دا راز قوتویني، چې پدې ټولو قوتو زورور او غښتلی دی، له دې قوت سره نه اور او اوبه مقاومت کولی شي او نه په توره او علم ورسره مقابله کېږي. دا قوت هغه عقیده ده چې انسان هر راز ایثار او قربانۍ ته تیاروي او له یوه ملت نه بل شی جوړوي، که دا قوت له یوه ملت سره نه وي او نور هرڅه وي، ته یقین وکړه چې هېڅ یې نه په کاربږي او هرڅه یې پردي دي.

بې عقیدې انسان هېڅ نه دي کړي او هېڅ نشي کولی نه به یې وروسته تردې وکړي، څوک چې له خپل ژوندون او سر و مال نه سوا یو داسې شی نه پېژني، چې دا ټول ورځنې ځار کړي هغه ته د لویو کارو هیله هېڅ وخت نه کېږي.

عقیده په انسان کې یو فعال عقل، نه وېربدونکی عشق، فرهادي عزم او یو سیلابي حرکت پیدا کوي، چې هېڅوک او هېڅ شی یې مخه نشي نیولی.

د نړۍ په غولي کې چې څه حق او ناحق جنګونه شویدي او کوم کام یا ملت پکې خپل ستر قوت او فوق العاده مقاومت ښودلی، هغه ارومرو په یوه عقیده بنا دی، چې من حیث عقیده ورته ستر قوت ویلی شو. عقیده په اصل کې د انسان

(c) ketabton.com: The Digital Library

او حیوان حد فاصل دی، چې د خپل شعوري ماهیت او متین موجودیت په لحاظ د ډېرې ستاینې حق لري، مګر وروسته چې یو خارجي موجود او جزیي مفهوم پیدا کوي، نو په دوو نوعو بېلېږي، چې حق او باطل عقاید ورته وایي او په دواړو صورتونو کې ورته قوت ویلی شو.

همدغه عقیده ده چې د چا دپاره ایمان او د چا دپاره مسلک شي، ځوک یې خپل نصب العین بولي او د ځینو دپاره عشق او مایه وګرزي.))[۱۵]

۱۴- **د ظلم نتیجه**: دا متل ډېر مشهور دی چې د ظلم کاسه نسکوره ده. د ظلم انجام ښه نه دی، ظالم به اخر تر پښو لاندې کېږي او څېره به یې بربنډېږي. د ظالم او مظلوم څېره د قضاوت په وروستي پړاو کې څرګندېږي. استاد الفت له شاعر څخه هیله کوي چې د عادلانه قضاوت لپاره قلم اوچت کړي او دا د شاعر دنده ګڼي چې د ظالم او مظلوم ترمنځ توپیرونه په هنري ښه افاده او خپل مثبت پیغام ولس ته ورسوي. دی دا کار د شاعر تر ټولو غوره تحفه بولي چې ولس ته همدا ډول پیغامونه ورسوي. ((د شاعر تحفه)) په نثر کې وایي: ((زه چې ورغلم هغه په کوټنۍ کې ناست و، سر یې په ګرېوانه کې ښکته کړی و، فکري عبادت یې کاوه.

کله چې هغه سر راپورته کړ او پر ما یې نظر ولوېده، ما خپله تحفه یو د پړانګ پوستکی او یو غزنیچی پوستین د هغه په مخ کې کېښوده.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه وویل: دا یو د ظالم پوټکی دی، ځکه له پښو لاندې لوېږي، دا بل د ضعیفانو له پوستکو نه جوړ دی او پر غاړې پورې تعلق نیسي.

د شاعر تحفه باید همدغسې وي او همدغه معنی ولري.

دی باید دا دوه منظرې همدغه راز وښیي او خلك په دغه رمز ښه پوه کړي.

په دغو خبرو زه له خوبه راویښ شوم او په خوب کې د خپل خوب په تعبیر پوهیدلی وم.))(۱۶)

۱۵- وړوکوالی او لویوالی: استاد الفت

وړوکوالی او لویوالی په ظاهري لویوالي او کوچنیوالي کې نه ګوري، دی هغه شی لوی ګڼي چې په خپله (اصل) وي، نور ټول شیان چې له همدې اصل څخه راوتلي وي، که څه هم له اصل څخه لوی ښکاري، خو په حقیقت کې تر هغه کوچني دي. الفت په دې نظر دی چې که اصل له منځه لاړ شي، نو ټول هغه شیان چې له دې اصله راټوکېدلي او ډېر لوی ښکاري او یا هم لوی وي، له منځه ځي. لوی شیان تر یوه وخته لوی وي، دایمي ژوند نه لري، خو اصل همغه شی دی چې که ظاهراً ډېر کوچنی ښکاري، خو عمر یې دایمي دی. الفت د ((لوی او وړوکي)) په نثر کې دا موضوع په ډېر ښه ډول بیانوي، وایي: ((په شفتالو کې زړی دی په زړي کې ونه ولاړه ده.

د غنمو په وړو کې دانه شته، په دانو کې همدغسې وړې شته.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په چرګه کې هګۍ ده په هګۍ کې چرګه ده.

دغه یوه دانه پندانه، چې ګورې تېل او پلته دواړه لري او په حقیقت کې بله ډیوه ده، مګر ستا سترګې دغه رڼا نه ویني.

ته خبرنه یې، چې په یوه دانه او په یو څاڅکي کې عالمونه پراته دي.

ته پخپله هم دغنم په دانه کې وېده وې بیا دې په یوه څاڅکي اوبو کې لامبو وهله نن په لویه بېړۍ کې ناست یې او په لویو دریابونو کې ګرځې.

څه شی، چې ته وړوکی ګڼې هغه هم لوی دی یا هغه څه، چې تا ته لوی ښکاري هغه هم کوچنی او وړوکی دی.

ته ونه لویه ګڼې هغه په یوه زړي کې ده.

تا ته زړی وړوکی معلومېږي په هغه کې غټه ونه ځای شوې ده.

دغه غټه هندوانه، چې ګورې کال ته نه پاتې کېږي او عمر یې ډېر لنډ دی، دغه د هندوانې کوچنی زړی تا ته هر کال تازه هندوانې درکوي.

د زړي قیمت له هندوانې نه لږ نه دی.

که زړی ورك شو هندوانه ورکېږي.

نو را شه هېڅ شی وړوکی او کوچنی مه ګڼه، ځکه چې دلته غټ او کوچنی لوی او وړوکی نشته، ټول برابر دي یوازې خدای لوی دی او بس.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نن ورځې ديموکراسي له همدغسې ژوندکتنې څخه پيدا شوې او د ډېر دقت نتيجه ده.))[١٧]

١٦- **غوړه مالي**: غوړه مالي او غوړه مالان يوه بله ناروغي ده، چې ډېر واکمن او ډېر درباروونه يې له ګړنګونو غورځولي دي. همدا غوړه مالان دي، چې د واکمن هرې نامنطقي خبرې ته منطقي رنګ ورکوي او په دې وجه خپل موقف ساتي. استاد الفت په درېيو مختلفو درېځونو کې د يو غوړه مال د ژبې اړولو مهارت ته ګوته نيسي او د هغو ماهيت ښکاره شرګندوي وايي: ((يوه پاچا له چانه پوښتنه وکړه، چې زما په ورغوو باندې ولې وېښته نشته.

هغه وويل: ځکه چې پاچا پخپلو لاسونو باندې په لپو لپو روپۍ خلکو ته ورکوي او ورغوي يې سولېږي.

پاچا وويل: چې د نورو خلکو ورغوي، خو هم ماغوندي دي.

هغه وويل: هغوی هم پخپلو لپو ستا له لپو نه څه اخلي او ورغوي يې سوليږي.

پاچا بيا وويل: هغه چې زه هېڅ نه ورکوم د هغوی ورغوي هم دغه شان دي.

هغه په ځواب کې وويل: هغوی چې ستا بخششونه د نورو په حق کې ويني، نو له ډېر حسرت او ارمانه خپل ورغوي سولوي او افسوسونه کوي.))[١٨]

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۷- **خیال او فکر**: لکه څنګه چې مو دمخه یادونه وکړه، د استاد الفت د فکر وړانګې د ژوند هر ډګر ته رسېدلي، خپله هم شاعر او فیلسوف دی، د خیال او فکر، شعر او فلسفې پر رمزونو پوه دی. استاد الفت د لوړ خیال او ژور فکر نتیجه یوه ګڼي، د شعر او فلسفې مفهوم او د بیان مقصد هم یو ګڼي. د استاد یو نثر ((شعر او فلسفه)) نومېږي. ده په دې لنډ نثر کې یوه ډېره لویه مانا، پرتلنه او بیا نتیجه رانغاړلې ده. هغه وایي: ((وربځې پورته په هوا کې دي، ځاګانې ښکته په ځمکه کې.

هغه څه چې په هسکو وربځو کې شته په ژورو ځاګانو کې هم شته په دغو اوبو باندې هم هماغه تنده ماتېږي.

د لوړ خیال او د ژور فکر نتیجه یوه ده.

ته: یا خپل نظر ډېر لوړ کړه یا په خپل ګرېوان کې ډېر سر ښکته کړه:

د شاعر او فیلسوف فرق

همدغه دی

زه شعر او فلسفه دغه

شان ګڼم))(۱۹)

۱۸- **ژوند او حرکت**: الفت ژوند د حرکت محصول ګڼي، هغه ژوند چې حرکت په کې نه وي، هغه کې برکت نه وي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او ساقط وي. الفت په دې نظر دی، هغه څوک د ژوند ، ښکلا او خوراک حق لري چې د حرکت په حال کې دی. هغوی چې ځای پر ځای ناست دي، د الله قانون هم د ښکلا او خوراک مستحق نه دي ګڼلي، الفت د شريعت دې رمز او مجوز ته د يوه لاروي د منطق په هنداره کې اشاره کوي او دا بيانوي چې ژوند ، ښکلا او خوراک هغه وخت کېږي. چې انسان د حرکت په حال کې وي. استاد الفت وايي: ((مونږ د خپلو کورونو له څنګه په دېره کې ناست وو.

له پاسه يو لاروی راغی د ونې ډډ ته يې ډډه ولګوله.

له ملانه يې ډوډۍ پرانيستله او له څه شي سره يې په خوند خوند خوړله، مونږ ورېږي ترې وو ، هغه ځان موړ کړ او يخې اوبه يې وڅښلې.

مونږ روژه وو. هغه بوزه و ، ځکه چې په مسافرو باندې روژې نشته.

لاروي وويل: ماته د خوړلو اجازه شته او تاسو ته نشته.

ماته خدای خواړه او اوبه رواکړي دي، په رمز او معنیٰ پوهېدل په کار دي.

د خدای کارونه بې حکمته نه دي، تاسې د دغه عملي تعليم په اصلي معنیٰ ښه فکر وکړئ!

تاسې ولې ورېږي ياست او زه موړ يم؟

زه په کار او مقصد پسې روان يم او تاسې ځای پر ځای پراته ياست.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستاسو حرکت لنډ دی، ځکه یې وړې کړئ!
تاسې د خدای قانون منلی دی، مګر پوه شوي پرې نه یاست.
زه راوګرځېدم، چې تاسې په دغه راز پوه کړم او له لوږې نجات
ومومئ، پاځېږئ روان شئ او لرې ځای په نظر کې ونیسئ!
لوږه او تنده په توقف او سکون کې ده په حرکت کې نشته.))[۲۰]

۱۹- رڼایي: الفت علم او رڼایي د خلکو د ویښتابه لپاره اساسي وسیله ګڼي، څومره چې خلک په تیاره کې وي، پر کورونو یې د لوټ او تالان وېره شته، غله به پرې لګېږي او مالونه به یې پټېږي، غله په تیاره کې لوټ کوي، نو که څوک غواړي خپل مال او سر یې خوندي شي، باید په خپل کور کې ډیوې ولګوي، له ډیوو څخه د الفت تعبیر علم، پوهه او ذکاوت دی. هغه همدا مطلب په ډېر استادانه ډول د (غلو ډیوه) تر عنوان لاندې په یوه هنري نثر کې واضح کړی، وایي:
((سپوږمۍ ورکه شوه، شپه ډېره تیاره وه، غله په تورتم کې راغله په کاله ننوتل.

دوی خبرنه وو، چې ښه ښه مالونه چېرته ایښي دي، ځکه یې ډیوه ولګوله او مال یې لټاوه.

د کور و کلي خلکو چې رڼا ولیده را پاځېدل دغلو مخه یې ونیوله او غله یې وپېژندل، یوه وویل: له تورتم نه د غلو ډیوه هم ښه ده.

مونږ غله په رڼا کې ولیدل او راویښ شوو.

هو! مونږ غلو راویښ کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زمونږ په کور کې غلو ډیوه ولګوله.))[۲۱]

۲۰ - ټولنیز سمون: متلونه او اصطلاحګانې د یوې

ټولنې د ناخوالو او ټولنیز ژوندانه د اوږدو تجربو نچوړ دی، متلونه او ګړنې د ټولنې نیمګړتیاوو ته نغوته کوي او د لانجې د حل لپاره وروستۍ منطقي وسیله ده. استاد الفت هغو متلونو ته هم خورا متوجه دی، چې پخوا جوړ شوي او اوس یې کله کله نتیجه معکوسه راووځي. استاد الفت په ډېر ظرافت سره دې ډول متلونو ته نغوته کړې او له هغو څخه یې ډېره باریکه خو مثمره معنوي نتیجه راویستې ده. ده استاد الفت د ((څوک وایي)) په نثر کې یو شمېر هغه متلونه چیلنج کړي چې په ټولنه کې لا تر دې دمه کارول کېږي، خو په عملي مانا کې یې یو څه بدلون راغلی دی. استاد الفت وایي: ((څوک وایي چې کوږ بار تر منزله نه رسېږي او د دروغو منزل لنډ دی.

د دروغو مزل خو تر اخرته پورې دی او کاږه بارونه ترهماغه وخته مزله ته رسېږي. څوک وایي چې بد ګرزې بد به پرزې.

که دا خبره رښتیا وای اوس، خو به یو سړی روغ نه و پاتې.

څوک وایي چې د دروغجن مخ تور دی. ما خو ډېر دروغجن ولیدل، چې مخونه یې تک سپین دي.

څوک وایي، چې د شیطانانو دې کور وران شي.

څوک وایي، چې د غله په غره کې ځای نشته.

رادې شي ودې ګوري، چې ښارونه بازارونه ترې نه دي ډک؟

څو ک وایي چې غل نه یې له پاچا مه ډارېږه!

(c) ketabton.com: The Digital Library

ایا د ناحقۍ له شاهدانو نه وېره نه ده په کار؟
څوک وايي چې په تشو خبرو کار نه کېږي؟ دلته خو په خبرو هرڅه کېږي او بې خبرو هېڅ نه کېږي.
څوک وايي چې د غله په زړه خلي وي، ډېر غله شته چې ببخي زړه نلري.
څوک وايي چې ډېر وايي لږ ترې خېږي، ما خو ولیدل چې هېڅ ترې نه خېږي.)) [۲۲]

دا د استاد الفت د فکر هغه شل لیدلوري وو، چې ما ورته په ډېر لنډیز سره اشاره وکړه. د استاد الفت هر نثر د ژوند یوه خوا راسپړلې، ټول کلیات یې له همداسې فکري ژورتیاوو ډك دي، پر یوه نثر یې یو نثري اثر لیکل کېدی شي، ټول نثرونه یې دومره خواږه او له رمزونو ډك دي چې سړی یې لوستل پیل کړي، نو تر هغه یې چې پای ته نه وي رسولی، پرېږدي یې نه، هر نثر یې د منطق او جاذبې ځانګړې قوه لري. ما خپله لیکنه په جبري ډول دلته ودروله او که نه د غځولو تلوسه یې نوره هم زياته ده. په ټولیز ډول ویلای شو چې الفت فکر او هنر دواړه سره داسې غاړه غړۍ کړي چې کله یې څوك نثر لولي، نو د فکر او ښکلا دواړه ملکې یې لاسنیولی ترپایه ځان سره بیايي او مطلوبې نتیجې ته یې رسوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

۱- ادبي خېړنې، محمد صديق روهي، ننګرهار پوهنتون، ۱۳۶۰ل کال، ۹۳ مخ.
۲- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال، ۱۱۸مخ.
۳- د استاد الفت نثري کليات، د محمد اسمعيل يون راټولونه، يون کلتوري يون، ۱۳۸۷ل کال، ۲۱۶مخ.
۴- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال، ۸۴ مخ.
۵- ليکوالي، املا او انشا ، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۹ل کال، ۲۰۹ مخ.
۶- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال، ۲۶ مخ.
۷- د استاد الفت نثري کليات، د محمد اسمعيل يون راټولونه، يون کلتوري يون، ۱۳۸۷ل کال، ۱۰۴ مخ.
۸- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۹ل کال، ۱۱۳مخ.
۹- د استاد الفت نثري کليات، د محمد اسمعيل يون راټولونه، يون کلتوري يون، ۱۳۸۷ل کال، ۳۶۹ مخ.
۱۰- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال، ۷ مخ.
۱۱- اصلاح ورځپانه، ګل پاچا الفت، ۱۳۴۰ل کال، د سنبلې (۵) نېټې ګڼه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۲- څه لیکل یا لیك پوهه،اتحاد مشرقي مطبعه،۱۳۲۸ل کال، ۵۸ مخ.
۱۳- د استاد الفت نثري کلیات،د محمد اسمعیل یون راټولونه، یون کلتوري یون، ۱۳۸۷ل کال، ۷۹۰ مخ.
۱۴- پښتو نثرونه، ۱۳۵۰ل کال، کابل، ۷۹-۸۰ مخونه.
۱۵- کابل مجله، ګل پاچا الفت، ۱۳۲۳ل کال، ۶-۸ مخونه.
۱۶- د استاد الفت نثري کلیات،د محمد اسمعیل یون راټولونه، یون کلتوري یون، ۱۳۸۷ل کال، ۷۱ مخ.
۱۷- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت،پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال، ۵ مخ.
۱۸- څه لیکل یا لیك پوهه،اتحاد مشرقي مطبعه،۱۳۲۸ل کال،۸۳ مخ.
۱۹- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت،پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال،۱۱۴ مخ.
۲۰- غوره نثرونه، ګل پاچا الفت، پښتو ټولنه، ۱۳۳۶ل کال،۲ مخ.
۲۱- نوی سبك او نوی ادب، ګل پاچا الفت، داخلي نشرات، ۴۴مخ.
۲۲- د استاد الفت نثري کلیات، د محمد اسمعیل یون راټولونه، یون کلتوري یون، ۱۳۸۷ل کال، ۳۴۱مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د نظم رغنده توکونه

دا لیکنه هم پر (۱۳۹۴ل) کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پښتو څانګې د استادانو او محصلینو په حضور کې د یوه علمي کنفرانس په بڼه اورول شوې ده.

د نظم په معمولو تعریفونو کې یو هم دادی: ((نظم هغه کلام دی چې وزن او اهنګ ولري.)) وزن یې د نظم تر ټولو اساسي رکن ګڼلی دی. څینو (قافیه) هم د نظم یو عنصر ګڼلی او څینو لا (ردیف) هم ورسره ملګری کړی دی. مخکې تر دې چې د نظم ټولو رغنده توکونو ته اشاره وکړو، ښه به وي چې د وزن رغوونکي عناصر وپېژنو.

وزن ته مو ځکه لومړیتوب ورکړ ؛ همدا زموږ فرضیه ده، چې وزن د نظم اساسي رکن دی او د نظم نورې برخې لومړی پر وزن راڅرخي او بیا په مجموعي ډول د نظم د رغښت سبب ګرځي. دلته غواړو لومړی د وزن پر همدغو رغنده عناصرو لږ شان رڼا واچوو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

غږ یا اواز: ((غږ، اواز یا فونیم د ژبې تر ټولو کوچنی غږیز عنصر دی چې په خپله کومه مانا نه لري، خو په مانیزو کلمو کې مانیز توپیر پېښوي.))[1] غږ پر نورو عناصرو د تجزیې وړ نه دی، همدا غږ دی چې د څپې د جوړښت سبب ګرځي. غږ او څپه دواړه بیا په خپل وار سره د وزن د جوړښت عامل ګرځي. غږ د ګړنۍ ژبې اساس ګڼل کېږي، که غږ نه وي، ګړنۍ ژبه نه شته. منثوره او منظومه ګړنۍ لیکنۍ وینا په مجموعي ډول ټوله ژبه جوړوي، د ګړنۍ ژبې بنسټ غږ او د لیکنۍ ژبې اساس توری دی. که غږ نه وي، نه څپه شته، نه اهنګ او نه وزن او نه هم نظم، نو ځکه خو غږ د وزن او نظم لومړنی بنسټ ګڼل کېږي.

څپه، هجا، سېلاب: ((د وینا تر ټولو کوچنی واحد دی چې له څو غږونو څخه رغېدلی وي. د غږونو دا مجموعه له واټن پرته له خولې څخه راوځي او بېرته قطع کېږي.))[2] یانې هر هغه غږ یا غږونه چې له کوم خنډ او ځنډ پرته په یو ځایي ډول له خولې څخه راووزي هغه یا هغو ته څپه وایي. څپې بیا دخپل جوړښت له مخې پر لنډو او اوږدو، ترلو او خلاصو څپو هم وېشل کېږي. یوه څپه کېدی شي مانا ولري او یا یې ونه لري.

څپه د وزن یو اساسي عنصر بلل کېږي او د څپو له منظم او سنجول شوي ترتیب پرته د وزن رغښت ناشونی دی. د وزن د تول او انډول لپاره څپه تر ټولو ښه معیار دی، همدا څپه ده چې په وزن په تېره بیا په مقید وزن کې د هستې رول لوبوي.

خج: خج د وزن یوه برخه ګڼل کېږي چې هم د نظم پر وزن خپل اغېز کوي او هم د کلمې پر مانا او محتوا. خج د نړۍ په ټولو

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژبو کې نه شته، ، ځینو ژبو کې د اهنګ لوړوالی او ټیټوالی د جملې یا کلیمې د مانا د بدلون سبب ګرځي خو په پښتو کې د اهنګ تر څنګ خج هم په کلمه او هم په جمله کې د وزن د بدلیدو او هم د مانا د تغیر سبب ګرځي. پښتو یوه (خجنه) ژبه ګڼل کېږي. ((خپله خج یا فشار د اساسي فونیمونو له درانده او سپك تلفظ کولو څخه عبارت دی چې سره ترکیب کېږي، یانې فشار دلته مورفیمونو او کلمو ته ځانګړی شوی او د پېته صرفي فشار ویل کېږي، یو هجایي مورفیمونه تل د یوه دروند فشار درلودونکي دي، خو په څو هجایي مورفیمونو او کلمو کې دروند یا سپك فشار حتی منځنی فشار هم کېدی شي چې موجود وي...))[۳] په بله وینا ((د وینا پر مهال پر سپلابونو باندې دغه لوېدونکي زور ته په اصل کې خج وایي.)) ([۴])په پښتو ژبه کې خج د وزن اساسي برخه ګڼل کېږي، هر کله چې خج له خپل ټاکلي ځایه پرته پر بل ځای راشي، نو وزن په اتومات ډول خپل اهنګ او انډول له لاسه ورکوي. خج په پښتو نظم کې د وزن د ثبات سبب ګرځي، مهمه خبره داده چې خج پر ټول پښتو منظوم (ازاد او مقید) کلام دواړو باندې یو شان د تطبیق وړ دی.

((په پښتو کې (دولت لوانی) لومړنی شاعر دی، چې ځینې نظمونه یې د (خلیل بن احمد فراهیدي) پر عروضي سیستم برابر دي)) ([۵]) او تر هغه وروسته د (میاه شرف) ځینې شعرونه یا نظمونه پر عربي عروضي سیستم برابر دي. نور نو له امیرکروړه رانیولې بیا تر دې دمه پورې د ټولو شاعرانو او ناظمانو کلام د پښتو خپل شعري یا نظمي جوړښت تعقیبوي، پوهاند زیار دې ډول جوړښت ته ((سپلاب تونیك یا څپییز

(c) ketabton.com: The Digital Library

خجیز جوړښت)) [۶] ویلی. په دې مانا چې څپه او خج د وزن یا نظم رغنده توکي دي او د نظم اساس پر همدې څیزونو ولاړ دی. پښتو نظم د څپییز جوړښت له مخې ټول یو شان سیستم تعقیبوي، په دې مانا چې په یو نظم کې تر هرو درېیو څپو وروسته ضرور څلورمه څپه خجنه راځي، که چېرې پر څلورمه څپه خج رانه شي، نظم خپل وزن له لاسه ورکوي، دا قاعده زموږ پر ولسي او لیکني ادب ټولو باندې یو شان د تطبیق وړ ده، پښتو لنډۍ به د بېلګې په توګه یاده کړو:

سترګې مې ستا په لور څلور شوې

څلور اته شوې اتــه شــپاړس شوې مینه

د څپو له مخې لومړۍ مسره (۹) او دویمه یې (۱۳) ده، پر هرې څلورمې څپې خج راځي، ټولې لنډۍ د څپییز خجییز جوړښت له مخې همدا یوه قاعده تعقیبوي.

څپییز جوړښت:

۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹

ستر ګې مې ستا په لور څـ لور شوې

۱ ۲ ۳ ۴ ۵ ۶ ۷ ۸ ۹ ۱۰ ۱۱ ۱۲ ۱۳

څـ لور ا ته شوې ا ته شپا ړس شوې مـ یـ نه

خجییز جوړښت:

V V V– V V V– V

V V V– V V V– V V V– V

ټولې لنډۍ همدا یوه قاعده او سیستم تعقیقوي.

په پښتو نظم کې د ازاد نظم په ګډون د لومړۍ مسرې یا پر لومړۍ، دویمه، درېیمه او یا هم څلورمه څپه خج راځي، خو

(c) ketabton.com: The Digital Library

که پر دې هرې يوې څپې خج واقع شو، درې څپې وروسته په اتومات ډول نورې څپې خج اخلي او په دې ډول د نظم وزن پوره کېږي. که د خج په واردولو کې دا درې څپييز واټن له منځه لاړ، نو وزن خپل وزن له لاسه ورکوي.

اهنګ: دا چې اهنګ د وزن برخه ده که وزن د اهنګ؟ او بيا دا چې وزن د نظم اساسي برخه ده که اهنګ او که دواړه؟ پر دې به وروسته د خپلې فرضيې د اثباتولو په ترڅ کې خبرې وکړو، خو اوس راځو د اهنګ لغوي مانا ته!

الف- اهنګ له لغوي پلوه: د بېلابېلو ژبو فرهنګونو او قاموسونو د اهنګ لغوي مانا په بېلابېلو بڼو خو يو بل ته په نږدې مانا کارولې ده، قاموسونو اهنګ د (اواز، غږ، غاړه، د اواز وزن، تکل، اراده، دود، طريقه، لحن، مقصد، د ګنبدې او محراب کوږېدل، ژۍ، څنډه، کناره، صف، غږيز تغير، کتار) په مانا کارولی دی.

په انګليسي قاموسونو کې د اهنګ لپاره د ريتم(Rhythm) نوم ليکل شوی چې د ((وزن، سجع، تال، موسيقۍ، نڅا...)) په مانا راغلی دی.

ځينو بيا **ميلودي:** (د اساسي تون د اواز حرکت)، **خج:** (د اساسي غږونو سپك او درانده تلفظ کېدل)، **شدت:** (درونډ او سپك تلفظ او د تون قوت)، **ريتم:** (پر عبارتونو د خجنو او ناخجنو څپو بدلېدل)، **لحن:** (په خبرو کې غږيز تغير، **بېلتون او پيوستون:** (له ځنډ او ځنډ پرته يوه کلمه له بلې سره لوستل) دا ټول د اهنګ برخې ګڼلې))[٧] او وايي چې دا ټول په ګډه اهنګ جوړوي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ب- اهنګ له اصطلاحي پلوه: له اصطلاحي پلوه هم اهنګ په بېلابېلو ډولونو تعریف شوی دی، ځینې وايي ((اهنګ د غږونو یو داسې ترکیب او اوډون دی چې جګوالی او ټیټوالی لري یا زیر و بمې بڼه مومي. او یا هم په نظم کې د لفظونو ترمنځ یو غږیز امتزاج یا ګډ منظم ترکیب دی چې پر خج د نظم وزن او موسیقي برابروي.))[8] ځینو بیا د ترکیبونو منظمې ادا ته اهنګ ویلی دی.

ځینې نور وايي: ((د غږونو موج او موسیقیت ته اهنګ ویل کېږي، له جملو، فقرو او عبارتونو سره اړه لري، په دې مانا چې د ژبې د نحوي ګروپونو ځانګړنه ده.))

اهنګ له څلورو ځانګړنو څخه رامنځته کېږي: لوړوالی او ټیټوالی یا زیر وبمې، شدت یا زنګ، وخت یا امتداد.))[9]

قافیه: ځینو ادبپوهانو قافیه او ردیف هم د وزن او نظم یو رکن ګڼلی او وايي همدا قافیه ده چې د وزن او نظم د جوړښت او ښکلا سبب ګرځي. خو ځینې نور بیا قافیه د وزن په اساسي ارکانو کې نه راولي. دلته غواړو قافیه هم له لغوي او هم له اصطلاحي پلوه په لنډو ټکو کې توضیح کړو.

الف- قافیه له لغوي پلوه: قافیه چې په همدې بڼه او جوړښت یې په پښتو او دري کې کاروو، اصلاً عربي کلمه ده ((د عربو په لغت کې وروسته، شا، څټ او ورپسې تلونکي ته وايي.))

ب- قافیه له اصطلاحي پلوه: ((د بیتونو د دورونو د پای کلمو همغږی ته وايي، یا په بله وینا د مصرع بیت د هرې مسرې او د هر نامصرع بیت د پای کلمه چې شعر وربانده

(c) ketabton.com: The Digital Library

ختمېږي او اعاده يې په ورپسې بيتونو کې لازمه وي، قافيه ګڼل کېږي. يا هم هغه کلمې چې د دورونو په پای کې لازمه هماهنګي ولري د قافيې کلمې ګڼل کېږي)).[۱۰] په بله وينا: دوه او يا څو بېلابېلې کلمې چې په خپل منځ کې يو او يا هم تر هغه زيات مشترك غږونه يا توري ولري، په خپل منځ کې هم قافيه ګڼل کېږي.

رديف: ځينو ادبپوهانو رديف هم د وزن يوه برخه ګڼلې، خو ځينو نورو بيا رديف په قافيې پورې تړلی عنصر بللی، کله چې قافيه نه وي، نو د رديف بحث اصلاً هېڅ مطرح کېږي نه، خو کله چې په يوه نظم کې قافيه راشي او بيا ورپسې رديف، نو رديف هم د نظم يا وزن په جوړښت کې خپل رول لوبوي. دلته غواړو رديف له لغوي او اصطلاحي پلوه په لنډيز سره معرفي کړو:

الف- رديف له لغوي پلوه: ((رديف په لغت کې پر يوه اس باندې د چا تر شا دويم سور، کېږ، څېره، کتار، چيل، پسې شا، ترڅنګ، غبرګو سورو او دوه سورو ته وايي.))

ب- رديف له اصطلاحي پلوه: ((رديف له قافيې څخه بېلې او مستقلې هغه (يوه يا څو) کلمې يا وييکي دي چې په ټولو بيتو کې عيناً تکرارېږي.))[۱۱]

په بله وينا رديف هغه يوه يادوه خپلواکې کلمې يا ناخپلواك مورفيمونه دي چې په نظم کې تر قافيې وروسته په يوه شکل او يوه مانا تکرارېږي. او نظم ته مانيزه او شکلي ښکلا ورکوي. يا ((رديف هغه کلمه يا کلمې دي چې تر قافيې وروسته په يوه شکل او تقريباً په يوه مانا تکرارېږي، رديف په نظم کې اختياري بڼه لري، خو کله چې په قافيه وال نظم کې تر

(c) ketabton.com: The Digital Library

قافيې وروسته راشي، په نورو مقفی مسرو کې يې راوړل ضروري دي))،([۱۲]) دا قاعده په غزل، قصيده او يو شمېر نورو فورمونو کې دزيات تطبيق وړ ده. تر دې يادونو وروسته اوس راځو وزن ته!

وزن: لکه څنګه چې دمخه مو يادونه وکړه، کله چې د نظم د رغنده توکونو په باب خبرې کېږي، نو د ځينو خلکو ذهن ته تر ټولو دمخه د قافيې او رديف خبره ودرېږي، چې ګڼې دا به د نظم اساسي توکي وي، خو کله چې ځوك د نظم اساسي جوړښت ته ځير شي بيا ورته پته لګي چې قافيه او بيا تر هغه وروسته رديف د نظم په فروعاتو کې راځي، نه په اساسي ارکانو کې. د نظم اساسي رکن په حقيقت او واقعيت کې (وزن) دی، البته قافيه او رديف په تېره بيا قافيه په مقيدو نظمونو کې په خپل وار سره د وزن په جوړښت کې خپل نقش لري، خو د نظم د اساسي رکن په توګه تر ټولو د مخه (وزن) اساسي نقش لري. دلته غواړو (وزن) هم له لغوي او هم له اصطلاحي پلوه په لنډيز سره معرفي کړو:

الف- وزن له لغوي پلوه: وزن له لغوي پلوه (تول، اندازه، د عروضو په علم کې د شعر بحر، عزت، قدر وقيمت، محتوا، پيمان) او د انډول مانا ورکوي، په پښتو، دري او ځينو نورو ژبو کې تقريباً په يوه شکل او يوه مانا کارول کېږي، خو اصلاً دا هم د نظم په شان عربي کلمه ده، په عربي کې دا کلمه ثلاثي مجرده بڼه او مصدري حالت لري، اوزان، توازن، وزين، متوازن او نورې کلمې له همدې (وزن) څخه مشتق شوي دي.

ب- وزن له اصطلاحي پلوه: اديبوهان وايي: ((د شعر وزن د هغه نظم او تناسب زېږنده ده چې د کلمو په غږونو کې

(c) ketabton.com: The Digital Library

رامنځته کېږي.)) وزن د نظم اساسي رکن دی، له وزن پرته د نظم انډول نه برابرېږي په حقیقت کې هېڅ رغښت نه مومي. د وزن په جوړښت کې تر ټولو زیات او مهم ځیز ځپه ده، چې وزن تري جوړښت مومي، د ځپو د شمېر له انډول پرته وزن خپل وزن له لاسه ورکوي.

وزنپوهان وايي: ((وزن په پرله پسې ډول د ترنمي ټوټو د ټاکلي نظام ترتیب دی چې په کلمو کې د لنډو او اوږدو ځپو له ټاکلي ترتیب ځخه رامنځته کېږي.

یا هم: د خبرو په غږونو کې تناسب او نظم ته وزن وايي.))[۱۳]

ځینو بیا وزن پر کمي او کیفي برخو وېشلی ، په دې مانا چې ((که چېرې د ځپو زماني امتداد د وزن بنسټ شي، نو د ېته کمي وزن وايي، خو که چېرې د شعر ځینې ځپې د غږ د لوړوالي او ټیټوالي یانې زیر و بم له مخې عیارې او منظمې شي، نو د ېته کیفي وزن وايي.)) په هغه ډول کې چې یوازې د ځپو شمېر د نظم بنسټ ګڼل کېږي، ((یانې دا چې د یوې مسرې د ځپو شمېر له بلې سره مساوي شي، هغه ته (عددي وزن) ویل کېږي.))[۱۴]

ځینو ادبپوهانو یا وزنپوهانو په ځینو ژبو کې (ځپه) د (وزن) ځانګړنه ګڼلې او ځینو نورو بیا (متحرك غږونه) د وزن اساسي بنسټ ګڼلی دی.

ځینې نور بیا وايي. ((وزن ، د بېلابېلو اجزاو تر منځ یو کیفي تناسب دی، دا تناسب چې په مکان کې رامنځته شي قرینه ورته وايي او که په زمان کې واقع شي وزن ورته وايي.)) ([۱۶])

اوس غواړو نظم له لغوي او اصطلاحي پلوه معرفي کړو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

الف- نظم له لغوي پلوه: له لغوي پلوه ((د مرغلرو پېيلو، ترتيبولو، سينگارولو، شعر ويلو او وزنوال کلام ته ويل کېږي.))[۱۵] د نثر (پاشلو) مخالفه مانا ورکوي. خپله د (نظم) کلمه چې موږ يې په پښتو، دري او ځينو نورو ختيزو ژبو کې کاروو، هم يوه عربي کلمه ده، په عربي کې دې ته (ثلاثي مجرد) لغت وايي، په دې مانا چې له (دريو تورو) جوړ شوی او د تجزيې وړ نه دی، له دې دريو تورو چې يو هم کم شي، کلمه خپله مانا له لاسه ورکوي. دا کلمه مصدري حالت لري، ناظم، منتظم، منظم، نظام، انتظام، تنظيم او نورې کلمې هم له همدې مصدري حالت څخه راوتلي، چې بېلابېلې ماناوې ورکوي.

ب- نظم له اصطلاحي پلوه: ((نظم هغه کلام دی چې وزن او اهنگ ولري.)) قافيه، رديف هم په نظم کې کارول کېږي او د نظم د لا ښه تنظيم او خوندورتيا سبب گرځي. خو تر ټولو مهم عناصر يې وزن او اهنگ گڼل شوي دي، په تېره بيا وزن، يانې هر موزن کلام نظم گڼل کېږي.

د نظم تر دې لغوي او اصطلاحي شننې وروسته اوس راځو خپلې فرضيې ته چې د نظم رغنده توکونه کوم دي؟

وزن دی، اهنگ دی، قافيه ده، رديف دی، څپه ده، خج دی، غږ دی او که کوم بل څه؟؟؟

دې کې شك نه شته چې غږ، څپه، خج، اهنگ او وزن ټول د نظم رغنده برخې جوړوي، خو که دلته په ترتيب سره يادونه وکړو، لومړی غږ وڅېړو، نو دا به راته په ډاگه شي چې غږ په يوازې ځان وزن نه جوړوي، غږ يوازې د غږ په توگه د مطالعې وړ دی، پر نورو اجزاوو د تجزيې وړ هم نه دی، کله چې غږونه

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره یو ځای شي نو پر څپه بدلېږي، دلته ګورو چې یو انکشاف رامنځته شو، البته غږ د ژبې اساس ګڼل کېږي، چې له هغه پرته ژبه نه شي رامنځته کېدی، خو یوازې د بنسټ په توګه د بحث وړ دی، کله چې د غږونو تر امتزاج وروسته څپه رامنځته شي نو که له څپې سره نورې څپې یو ځای نه شي، نو څپه هم په یوازې ځان د اهنګ او وزن د جوړېدو سبب نه ګرځي، البته هره څپه خپل خپل اهنګ لري، خو دا یو څپییز اهنګ په انفرادي ډول د ټول نظم د جوړښت سبب نه ګرځي، البته که د څپو له تعدد او ترکیب څخه سنجول شوی اهنګ رامنځته شي، نو همغه مقصود اهنګ ګڼل کېږي، که خپله اهنګ په انفرادي ډول په پام کې ونیسو، له واول غږونو څخه رامنځته کېږي، که چېرې د یوې خلاصې څپې اهنګ په پام کې ونیسو، نو تر هغه چې پرې بله څپه زیاته شوې نه وي اهنګ نه قطع کېږي او امتداد پیدا کوي، مقصود اهنګ همغه دی چې سنجول شوی او د وزن په تول تللی وي، وزن همدې ته ویل کېږي چې دغه ټول پورته یاد شوي عناصر د یو منظم ترکیب، قاعدې او قانون په چوکاټ کې راولي، صیقل یې کړي او ویې تلي. وزن مانا تلنه، برابرونه، صیقلونه او انډول . د ساري په توګه په منظوم کلام په تېره بیا په پښتو منظوم کلام، لکه غزل، قصیده، رباعي، قطعه او ځینو نورو کې یوه عامه قاعده داده چې د څپییز جوړښت له مخې یې د څپو شمېر سره برابر دی، خو په ځینو لس څپییزو غزلو کې بیا د وزن د پوره کېدو په خاطر ناظم اړ دی چې پر بې قافیې مسرې یوه څپه زیاته کړي، کېدی شي د څپو لنډوالی او اوږدوالی ددې سبب ګرځي چې د اهنګ کمښت احساس شي

(c) ketabton.com: The Digital Library

او وزن يې پوره نه شي، وزن دغه انډول برابروي او په پای کې نظم خپل جوړښت پوره کوي، نو ځکه خو ويلای شي چې نور عناصر ټول په ګډه د وزن ارکان ګڼل کېږي او وزن بيا په خپل وار سره د نظم اساسي رکن. په لنډيز سره ويلای شو چې نظم مانا وزن، نظم چې وزن ونه لري، نظم نه ګڼل کېږي، البته په دې باب ډېر اوږد بحث کېدی شي خو موږ هڅه وکړه چې هر څه په ډېر لنډيز سره بيان کړو.

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

(۱) پښتو غږ پوهنه او ويیپوهنه، پوهنوال محمد صابر خويشکی، صميم ادبي ټولنه کابل، ۱۳۸۸ل کال، ۱۱مخ.
(۲) وزن شعر دری، دوکتور محمد افضل بنوال، سعيد خپرونه ټولنه کابل ۱۳۹۳ل کال، ۶۲ مخ.
(۳) پښتو ازاد نظم، لعل پاچا ازمون، د ختيزې سيمې ليکوالو او ژورناليستانو خپلواکه ټولنه، ننګرهار ۱۳۹۳ل کال، ۴ مخ.
(۴)پښتو عروض، درويش دراني، صحاف نشراتي موسسه، کوټه، (۲۰۰۷)م کال، ۴۴مخ
(۵)د پښتو ادبياتو لرغوني او منځنۍ دورې، سرمحقق هيوادمل، دانش خپرندويه ټولنه، پېښور ۱۳۷۹ ل کال،۱۰۴مخ.
(۶)پښتو شعر څنګه جوړيږي، پوهاند دوکتور مجاور احمد زيار، دانش خپرندويه ټولنه، پېښور ۱۳۹۰ ل کال،۱ مخ.
(۷) پښتو ازاد نظم: لعل پاچا ازمون، د ختيزې سيمې د ليکوالو او ژورناليستانو خپلواکه ټولنه، ننګرها ۱۳۹۳ل کال،۲-۵ مخونه.
(۸) پښتو ازاد نظم: لعل پاچا ازمون، د ختيزې سيمې د ليکوالو او ژورناليستانو خپلواکه ټولنه، ننګرهار ۱۳۹۳ل کال، ۶ مخ.
(۹) وزن شعر دری، دوکتور محمد افضل ښووال، سعيد خپرندويه ټولنه، کابل ۱۳۹۳ل کال، ۵۳ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۰) قافیه پوهنه، پوهندوی ډاکتر محمداجان حقپال، کابل پوهنتون، کابل ۱۳۹۱ل کال، ۹ مخ.
(۱۱) قافیه پوهنه، پوهندوی، ډاکتر محمداجان حقپال، کابل پوهنتون،کابل ۱۳۹۱ل کال، ۱۱ مخ.
(۱۲) : د پښتو شعر هندسي جوړښت، محمد اسمعیل یون، یون کلتوري یون، ۱۳۸۷ ل کال، کابل ۲۶ مخ.
(۱۳) وزن شعر دری، دوکتور محمد افضل بنوال، سعید خپرندویه ټولنه،کابل ۱۳۹۳ل کال، ۱۴-۱۵ مخونه.
(۱۴) وزن شعر دری، دوکتور محمد افضل بنوال، سعید خپرندویه ټولنه،ابل ۱۳۹۳ل کال، ۱۶ مخونه.
(۱۶) – وزن و قافیه شعر فارسی، تقی وحیدیان کامگار، تهران، ۱۳۹۳ ل کال، ۲ مخ.
(۱۵) وزن شعر دری، دوکتور محمد افضل بنووال، سعید خپرندویه ټولنه،کابل ۱۳۹۳ل کال، ۷ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(c) ketabton.com: The Digital Library

JANG AW FARHANG
WAR AND CULTURE

"War and Culture in Afghanistan"

Collection of Different Articles

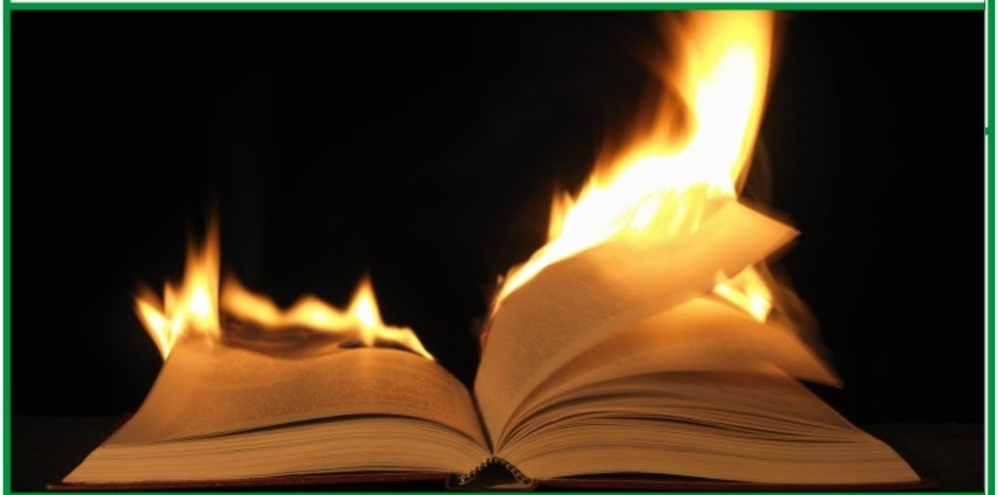

د افغانستان ملي تحریک
www.melitahrik.com

د لیکوال د خپرونو لړ:۴۲
د خپرندوی د خپرونو لړ:۹۷

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library